

Received 08.07.2022	Research Article	JOTS
Accepted 16.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 479-571

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Eser: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

A Literary Work of the Old Anatolian Turkish Period: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

Türkan KORKMAZ BULUT*

(istanbul/Turkey)

E-mail: turkankorkmaz88@gmail.com

Şenol KORKMAZ*

(istanbul/Turkey)

E-mail: senolkorkmaz78@gmail.com

The story of Cimcime Sultan is an old folk tale from the Islamic period of Turkish Literature, written in verse form. The story is based on a conversation between Jesus and a skull, Cümcüme Sultan, whom Jesus encounters when he walks on his way. In the story, Jesus asks guiding questions, and Cimcime Sultan tells what he lived in the world and after he died, in his grave and hell. The work has a didactic feature. In the story, the idea is that this world is temporary and the eternal and permanent one is the afterlife accordingly, death can knock on our door when we least expect it, and we must be prepared before we die. The way to do this is to follow the path of Allah and Allah's prophet - in this story, Jesus. In the story, the transience of worldly life is told in an instructive way by telling the experiences of Cümcüme Sultan, who has everything to be owned in the world, has thousands of soldiers and employees in his entourage, and has no enemies. In this study, transcription of the text, in-language translation, and index of the work will be given and the story will be examined in terms of both literary and linguistic features.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Cümcüme Sultan, Jesus Prophet, Masnavi.

* ORCID ID: 0000-0002-8892-5643.

* ORCID ID: 0000-0002-8204-3535.



Padişahların yaşamları konulu bir minyatür: Kanunî'nin Avusturya elçisini kabulü. Süleymanname [TSMK, H 1517]. (And, 2004: 212).

1. Giriş

Türklerin, Karahanlılar Dönemi'nde 999 yılında İslamiyet'i resmî din olarak kabul etmesiyle birlikte edebiyatımız yeni bir kültür ve medeniyet havzasına girmiştir. Arap ve İran edebiyatları örnek alınarak çok sayıda eser ortaya konmuştur. Başta Kur'an olmak üzere, kutsal kitaplar, peygamberler, sahabeler, evliyalar vb. konularla ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. İslam dininin çevresinde geniş bir ümmet edebiyatı oluşmuştur. Hz. Muhammed, dört halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer pek çok din büyüklerinin hayatları etrafında gelişen çok sayıda hikâyeye ortaya konmuştur. Kıssahanlar, meddahlar, fakihler bu konularda çok sayıda eser oluşturarak bunları halk meclislerinde icra etmişlerdir. Yazdıkları bu hikâyelerle okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine İslam dinini öğretmeye ve sevdirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle ortaya konan bu hikâyeler basit halk ruhuna uygun olarak kaleme alınmıştır. Bu hikâyeler halkın konuştuğu sade ve akıcı bir Türkçeyle yazılmıştır. Bu hikâyeler çoğunlukla manzum olmakla birlikte mensur ve manzum-mensur karışık olarak da yazılmışlardır. Bu hikâyelerin çoğu genellikle ilk yazarın elinden çıktıktan sonra halka mal olmuş ve halk içinde anonim olarak yaşatılmıştır. İnsanlar yüzyıllarca bu hikâyeleri severek okumuş, halk meclislerinde icra etmiş ve sonraki kuşaklara aktarmışlardır.

Vasfi Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabının “Manzum Dinî Destanlar” bölümünde bu tür hikâyeler hakkında şu bilgileri vermektedir: “Divan şiirinin halka inmiş bir kolu sayabileceğimiz, aruz vezniyle mesnevi şeklinde yazılmış epik ve didaktik dinî eserler, bu devir Türk edebiyatının en karakteristik ve en bol mahsullerindedir. İslami bilgisi geniş olmayan, fakat bu dine karşı saf ve samimi bir iman taşıyan Türk halk kitleleri, Allah'ın kudretine, Peygamber'in hayatına, ilk Müslümanların savaşlarına ve aşk maceralarına, ahiret âlemlerine ait hikâyeleri büyük bir merakla takip etmiş, devrin Müslüman misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyâdlar, meddahlar bu meraktan faydalanarak halk için birçok eser meydana getirmişlerdir. Bu eserler umumiyetle Arap kaynaklıdır.” (2018: 115). Kocatürk, manzum dinî destanlar adını verdiği bu hikâyelerden 24'ü üzerinde durarak bunların kısa birer özetini vermiştir. Kocatürk'ün ele aldığı bu manzum hikâyeler şunlardır: Kesik Baş Destanı, Ejderha Destanı, Güvercin Hikâyesi, Muhammed Destanı, Hatun Destanı, Sind Memleketinde Ali'nin Gazavatı, Nasihat-name, İbrahim Destanı, İsmail Destanı, Yusuf ile Zeliha, Varka ile Gülşah, Gazâvât-ı Bahr-ı Ummân ve Sandûk, Yiğit Destanı, Gazâvât-ı Ali, Geyik Hikâyesi, Cimecime Sultan Destanı, Veysel Karanî Hikâyesi, Kız Destanı, Fatma Destanı, Temîm-i Dârî, Muhammed Hanefi Cengi, İbrahim

Edhem Destanı, Maktel-i Hüseyin, Mansûr-nâme (2018: 115-136). Bu tür dinî, ahlaki ve didaktik niteliklere sahip manzum hikâyelerden biri de Cümcüme Sultan Hikâyesi adıyla bilinen eserdir.

Cümcüme Sultan Hikâyesi, İslami Dönem Türk edebiyatına ait dinî ve ahlaki konulu manzum bir halk hikâyesidir. Hikâyede Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kuru başa (kafatası) rastlaması ve onunla arasında geçen konuşma anlatılmaktadır. Hikâye, Hz. İsa ve Cümcüme Sultan arasında geçen bu konuşmalar üzerine kurulmuştur. Hikâyede Hz. İsa yönlendirici sorular sormakta Cümcüme Sultan ise dünyada ve öldükten sonra kabirde ve cehennemde yaşadıklarını anlatmaktadır. Eser bu yönüyle ahval-i kıyamet tarzındaki eserlere yakın bir özellik göstermektedir. Eser didaktik bir niteliğe sahiptir. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nde tema olarak "dünyanın geçiciliği, ahretin kalıcılığı" fikri işlenmektedir. Yaşarken her an ölümün gelebileceği, buna göre yaşanması ve ahiret için hazırlık yapılması gerektiği anlatılmaktadır.

Türk edebiyatında *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'ne ilk defa Fuad Köprülü değinmiştir. Köprülü, Polonyalı Seyyah Olearius'un seyahatnamesindeki bir kayda dayanarak bu eser hakkında şu bilgileri vermiştir: "Bu esere istinaden ona bu meşhur menkıbeyi, yani İsa Peygamber ile Keşikbaş hikâyesini anlatmış olacaklar ki, seyyah bunu seyahatnamesinde dercetmiştir (kaydetmiştir). Türk ve İran edebiyatlarında halk arasında okunmaya mahsus, bu yolda manzum ve mensur eserler bulunduğu ve hatta Feridüddin Attâr'a da böyle eser isnat olunduğu malumdur. Hâlbuki şimdiye kadar Fuzûlî'nin böyle bir eser yazdığına dair tarihî ve edebî kaynaklarda hiçbir kayıt bulunmadığına göre Olearius'taki bu rivayeti, sadece Fuzûlî'nin XVII. yüzyılda Kafkas Türkleri arasındaki şöhretini gösteren bir delil addedebiliriz." (Köprülü, 1977/IV: 697).

Adam Olearius'un seyahatnamesindeki bu kayıt aynı zamanda XVII. yüzyılda Kafkas Türkleri arasında *Cümcüme Destanı*'nın *Cümcüme Efsanesi* olarak da yaşadığını göstermektedir. Olearius, 1633-1639 yıllarında Moskova, Tataristan ve İran'a yaptığı seyahatte Derbent'ten geçtiği sırada şehrin yakınlarında "Cümcüme"nin mezarının dikkat çektiğini, *Cümcüme Efsanesi*'ni İranlılardan dinlediğini bir İran şairi zannettiği Fuzûlî'nin de bu efsaneyi yazdığını belirterek nakille efsanenin konusunu anlatmaktadır. Efsane şu şekildedir:

Hz. İsa bir gün bu yöreden geçerken yolda bir ölü başı bulur, ona ne olduğunu öğrenmek ister, Allah'a yakarır, Allah onun bu yakarışını kabul eder, kurubaş dile gelir, sorulara cevap vererek adının Cümcüme olduğunu, bir zamanlar bu memlekette hükümdarlık ettiğini, nüfuzunun çokluğunu, bütün günlerini sarayında şenlik içinde geçirdiğini, develerinin, aşçı ve uşaklarının sayısını, müzisyenlerini anlatır. Kurubaş, daha sonra İsa'ya kim ve hangi dinden olduğunu sorar. İsa'nın kim olduğunu ve dinini öğrenir. Kendisi o kadar nüfuzluyken bu hâle düştüğüne göre

hükümdarlığı ve tebaası olmaksızın yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini söyleyerek Hz. İsa'ya yalvarır, bu yalvarışı kabul olunur, yeniden ölür, bulunduğu yere gömerler. Mezarı üzerinde bir ulu ağaç biter, on ayak yüksekliğinde de bir kaynak fışkırır (Cunbur, 1976: 39-42).

Cümcüme Sultan Hikâyesi, Türk edebiyatında ilk olarak Hüsam Kâtib tarafından H 770 (M 1368) yılında Harezm-Altınorda Türkçesiyle yazılmıştır. Hikâyenin Doğu Türkçesiyle yazılmış nüshalarının dışında Batı Türkçesinde de değişik dönemlerde yazılmış manzum ve mensur nüshaları vardır. Bu hikâye İran edebiyatında da bilinmekte ve Türk edebiyatına İran edebiyatı üzerinden geçtiği düşünülmektedir. Hikâyenin Batı Türkçesiyle yazılmış nüshalarının çoğu manzumdur ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Bu çalışmada eserin, Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan nüshası incelenecektir. Eser, mesnevi şeklinde yazılmıştır ve toplam 154 beyitten oluşmaktadır.

2. Eser Üzerine İncelemeler

2.1. Eserin Adı ve Konusu

Eser, Arap harfli Türkçe ile yazılmış İslamî dönem Türk edebiyatına ait kısa bir manzum halk hikâyesidir. Eser mesnevi nazım şekliyle ve aruz ölçüsünün *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât* kalıbıyla yazılmıştır. Eser, geniş halk kitleleri için yazıldığından dolayı dili son derece sade ve akıcı bir halk Türkçesidir. Eserde dünyanın geçiciliği, asıl önemli ve ebedî olanın ise öteki dünya olduğu fikri işlenmiştir. Buna göre ölmeden önce ölüme hazırlıklı olmalı ve ölümün her an gelebileceğini bilerek yaşamalıyız. Kur'an ve Hz. Muhammed'in gösterdiği yolda dosdoğru yürümeli ve yükümlülüklerimizi yerine getirmeliyiz. Halk için yazılan bu tip hikâyelerin okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine İslam diniyle ilgili çeşitli bilgileri öğretmek ve onlara bu yolla bir coşku, istek ve dinamizm kazandırmak gibi işlevleri de vardır. Bu nedenle bu hikâyelerin yapısı ve hikâyelerde kullanılan dil basit halk ruhuna uygun bir şekilde kurgulanmıştır. Bu tip eserler Anadolu'da özellikle Anadolu Selçuklularının son dönemi, beylikler devri ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yoğunlaşmaktadır. Bu da o dönemde halkın bu tip hikâyelere ihtiyacı olduğunu, bu tip hikâyelerle motive olduklarını göstermektedir. Bu tarz manzum veya mensur halk hikâyeleri, XIII. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın ikinci yarısı arasındaki dönemde kaleme alınmış ve halk meclislerinde anlatılmıştır. Türk dil tarihinde bu döneme *Eski Anadolu Türkçesi* denir. Bu dönem için *Eski Türkiye Türkçesi*, *Tarihî Türkiye Türkçesi* ve *Eski Osmanlı Türkçesi* adlandırmalar da yapılmaktadır.

Dâsitân-ı Cümcüme Sultân, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlıdır. Eserin Çağatay Türkçesi ile yazılmış manzum ve mensur nüshaları da vardır. Üzerinde çalıştığımız nüsha eserin Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış nüshalarındandır. Eser, halk meclislerinde çokça sevilmiş ve okunmuş olmalı ki gerek Çağatay gerekse de Anadolu sahasında birçok nüshaları vardır. Eserde Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kafatasına rastlaması, onun kime ait olduğunu ve başından neler geçtiğini öğrenmek için Allah'a dua etmesi, bunun devamında Cimcime Sultan'ın dünyada kim olduğunu ve öldükten sonra başına neler geldiğini anlatması, en sonunda Hz. İsa'nın Allah'a dua etmesiyle tekrar dirilmesi ve Müslim adını alarak dünyada yüz yıl daha yaşaması anlatılmaktadır. Hikâyede Hz. İsa'nın duası ile başlayan hikâye, yine Hz. İsa'nın Cimcime Sultan'ın tekrar dirilmesi için ettiği dua ile son bulur. Hz. İsa'nın hikâyede fazla bir rolü yoktur, daha çok Cimcime Sultan'a yönlendirici sorular sormaktadır. Hikâyenin en önemli kısmı öteki dünya ile ilgili olan bölümlerdir. Burada Cimcime Sultan, kabirden başlayarak cehennemde neler yaşadığını geniş tasvirlerle anlatmaktadır. Bu da eseri bu yönüyle daha çok bu konuların işlendiği *ahval-i kıyamet* tarzı eserler kategorisine de sokmaktadır. Bu anlatılanlarla insanlara kıssadan bir hisse verilmek istenmiştir. Buna göre ölmeden önce her an ölümün geleceğini bilmeli ve öteki dünya için hazırlıklı olmalıyız.

Eserin adı, Ankara Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan yazmanın başında şu şekilde geçmektedir: *hazā dāsitān-ı cümcüme sultān ve ba'de müslim rahmetullahi 'aleyh*. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzum bir halk hikâyesidir ve 154 beyitten oluşmaktadır. Eserin bu nüshası, hikâyenin Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış nüshaları içinde en çok beyit barındıran nüshalardan biridir. Eserin günümüz Türkçesine dil-içi çevirisi şu şekilde yapılabilir: *Cümcüme Sultan ve sonra Müslim'in Hikâyesi* (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun).

2.2. Cümcüme Adının Anlamı Üzerine Notlar

Hikâyenin erkek kahramanının adı olan kelime Türkçe metinlerde *cumcuma*, *cümcüme* ve *cimcime* şeklinde geçmektedir. Yurt dışındaki katalog ve yayınlarda ise *cemceme*, *ğemğeme*, *jumjuma*, *dzhumdzhuma* gibi şekillerde de karşımıza çıkmaktadır (Babacan-Bursalı, 2018: 250). Kaynaklarda bu kelimeler ile ilgili geçen başlıca kayıtlar şunlardır:

1. Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlükte cimcime* kelimesi şöyle tanımlanmaktadır: 1. (isim, bitki bilimi) Küçük ve tatlı bir tür karpuz. 2. (isim, mecaz) Küçük ve sevimli çocuk, kadın:

“Onlar çevrelerinde olup bitenleri izleyen ve büyüklerin rolçülüğünü sezen cimcimeler olmuşlardır.” - Haldun Taner.

2. *Tarama Sözlüğünde cimcime* (çimçime) kelimesi ile ilgili şu bilgiler vardır: Tabanı paçavradan ve koncu çorap gibi iple örülerek yapılan bir çeşit ayakkabı:

“Oturduğu yerden ayak üzerine turdu, cimcimlerin önüne koydular, giyip mağara kapısından taşra çıktı.” (Bektaş/XV: 135).

“Heman oturduğu yerden ayağ üzerine turdu çimçimelerin giyip köyün taşra kenarına çıktı.” (Bektaş/XV: 145).

“Çümçüm (Fa.): Ve İran kalenderlerine mahsus bir tarz ayakkabıdır ki tabanını paçavradan edip bacağını çorap gibi ip ile örerler, gîve dahi derler, Türkide cimcime tâbir ederler.” (Bürh. XVIII-XIX: 224).

3. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünde cimcime* kelimesi ile ilgili şu kayıtlar vardır: *cimcime* (I): [cimcima, cimcime kuması, cimcirik (I), cimik, cimiri, cincik (II), cindik, çinçiri]: 1. Ufak tefek. 2. Ufak tefek güzel kadın 3. Becerikli, konuşkan, akıllı, ufak tefek kadın 4. Kavgacı 5. Kötü kalpli. *cimcime* (II): Körpe, yavru. *cimcime* (III): Cımbız. *cimcime* (IV): Cin mısırı. *cimcime* (V): Üstü çok açık terlik (Derleme Sözlüğü, 2009: 971).

4. Müjgân Cunbur, 1977 yılında yazdığı *Cimcime Sultan Destanı* adlı makalesinde kelimenin Türkçe Sözlük, *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü’nde* geçen anlamlarını verdikten sonra şu bilgileri vermiştir:

Halk arasında ‘cimcime’ diye kullanılan tabanı kalın bezden yapılan, koncu ipten örülen bir çeşit ayakkabının adı ‘cemceme’ olarak *Türk Ansiklopedisi’nde* de geçmektedir. Aynı madde şu şekilde devam eder: ‘Seyahate çıkan Bektaşî dervişleri giyerlerdi. Velâyetname’de Hacı Bektaş’ın Battal Gazi’yi ziyaret edip oraya yadigâr olarak cemcemelerini bıraktığı kayıtlıdır. Bektaşîlerin çoğu manzum olan mürettep tercemanları yani bir iş yaparken okudukları duaları arasında bir de “Cemceme tercemanı” vardır. Asıl dikkati çeken husus Mısır-Memlûklu kaynaklarında II. Bayezid’in kardeşi Cem Sultan’a “Cemceme Sultan” adının verilışıdır. (Türk Ansiklopedisi 1977/X: 148). Cem Sultan’ın hayatı ve bilhassa ölümü dikkate alındığında bu efsaneye şehzade arasında uzaktan da olsa bir ilgi kurulabilecektir. Bu konuda yapılacak bir araştırma ise belki de asırlar boyu türlü biçimlerde değişerek yaşayan bir efsanenin tarihî bir şahsın adına nasıl tesir ettiğini gösterecektir. (1977: 53-54).

5. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde*, *cimcime* kelimesini şöyle tanımlanmaktadır: 1. Küçük ve tatlı bir tür karpuz 2. Küçük ve sevimli (kadın). Kökenini bilmiyoruz. (2020: 91).

6. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde, *cimcime* kelimesiyle ilgili şu tespitler vardır:

cimcime I: “küçük ve nefis bir cins karpuz” Şemseddin Sami 1317 I, s. 481 < Ar. cumcuma “cône, fruit des pins” R. Dozy 1927 I, 211.

“Öğleyin bir de cimcime karpuzu getiririm ben ona.” (F. Erdinç 1960 s. 15).

cimcime II: “ufak tefek” DS 971 < *cimcime* I.

“Biri yamrı yumru cimcime bir karpuzu, diğeri de sevimsiz ve uzun bir mısır koçanını andıran bu iki mahlûk birbirinden bir an bile ayrılmıyorlardı.” (R.C. Ulunay, 1941 s. 133).

“körpe, yavru” DS 971:

“Yaşının kızı değil. *Cimcime*.” [M. Seyda 1966 s. 83; buradaki manası belki “büyümüş de küçülmüş”] (Tietze, 2002: 447).

7. Özkan Daşdemir, *Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikâyesi* adlı çalışmasında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde 1505 arşiv numaralı yazmanın 1b-8b varakları arasında kayıtlı olan *Hazâ Kitâb-ı Cümcüme-i Mübârek* adlı hikâyenin mensur bir nüshası yayımlamıştır. Hikâyede *Cimceme* kelimesinin kökeni ile ilgili şu bilgiler vardır:

“Andan Haziret-i İsa Aleyhisselâm eyitdi: ‘Ey çürümüş kemükler ve ey pâre pâre olmuş etler ve ey mahvolmuş deriler! Bir yere cem’ oluñ ki Hk sübhâne ve Teâla’nın kudretiyle.’ Pes Haziret-i İsa Aleyhisselâm nazar iderdi ki, ol çürümüş kemükler ve dökülmüş etler Hak Teâla’nın kudretiyle mevcûd olup câ[n] tenüne gelüp karâr itdi. Andan ol kemük bir zarif şahs oldı, ayak üzerine kalkdı ve andan fasîhü’l-lisân ile eşhedü en lâ ilâhe illallah İsa resûlullah dedi. Bundan rivâyet olunur ki anın adı sonra Cimceme oldı. Zîrâ İsa Aleyhisselâm anın kemüklerin bir yere cem’ eyledi. Cimceme demek cem’ manâsıdır. Anın için adı Cimceme oldı.” [8a-8b].

Metne göre, *Cimcime* ismi Arapça kökenli *cem* ‘toplama, yığma’ sözcüğünden türemiştir. Hz. İsa, çürümüş kemikleri bir yere cem ettiği (topladığı) için, kemiklerinden dirilen adamın ismi *Cimceme* olmuştur (2015: 392).

8. Francis Joseph Steingass’ın *Persian-English Dictionary* adlı sözlüğünde *jumjumat*, *jamjama* kelimesine şu anlamlar verilmiştir: “The skull; a wooden cup; a well dug in a brackish place. [kafatası; tahta bardak; acı ve tuzlu bir yerde kazılmış kuyu.]” (1970: 370).

2.3. Eserin Nüshaları

2.3.1. Ana Nüshanın Özellikleri (06 Mil Yz A 9991/2)

Bu nüsha, çalışmada kullandığımız esas nüshadır. Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlıdır. Eser 154 beyitten oluşmaktadır ve mesnevi nazım

şekliyle yazılmıştır. Eserde yazar veya müstensih adı açıkça belirtilmemiştir. Katalog bilgilerinde Hasan b. Hüseyin adı geçmektedir. İstinsah tarihi olarak da H 1248 (M 1842) tarihi kayıtlıdır. Hikâyenin Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü 4311 numarada kayıtlı olan diğer bir nüshasında yazar adı 140. beyitte açıkça geçmektedir, buna göre hikâyenin yazarı Konyalı Hüseyin'dir. Bu nüshanın katalog bilgilerinde geçen Hasan b. Hüseyin adı da bu adla ilişkili olmalıdır. 06 Mil Yz A 9991/2 nüshası hikâyenin en iyi ve en ayrıntılı nüshalarından biridir. Süleymaniye nüshasından 14 beyit daha fazladır. Son derece güzel ve okunaklı bir harekeli nesih yazısı ile yazılmıştır. Eserin adı *hazā dāsītān-ı cümcüme sulţān ve ba'de müslīm rahmetullahi ʿaleyh* olarak geçmektedir.

Eser, yazmanın 9a-15b varakları arasında kayıtlıdır. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 225x160 mm (185x120 mm) şeklindedir. Harekeli nesih yazısı ile her sayfada 13 satır yazı vardır. Kâğıt türü Abadî kâğıttır. Yazma sırtı siyah meşin, üzeri noktalı pandizot kaplı mukavva bir cilt içindedir. Eser dinî ve ahlaki konulu manzum bir halk hikâyesidir. Söz başları ve çift cetveller kırmızıdır. 2010 yılında Mehmet Sadık Erdağı adlı bir kişiden satın alınmıştır. Bu nüsha eserin bilinen nüshaları içinde en az bilinen ve üzerine hiçbir çalışma yapılmayan nüshasıdır. Yazmada iki hikâye vardır: 1. *Hikâyet-i Meymune Banu* (1b-9a) 2. *Dāsītān-ı Cümcüme Sultān* (9b-15b).

Yazmanın katalog bilgilerinde istinsah tarihi H 1248 (M 1842) olarak geçmektedir. XVII.-XVIII. yüzyıl veya daha sonraki bir dönemde istinsah edildiğini gösteriyor. Eser, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmasına rağmen o dönemde sadece yuvarlak şekilli olan birçok ek yazmada hem düz, hem yuvarlak olarak iki şekilde de görülmektedir. Halk hikâyeleri ile ilgili yazmalar genelde halk arasında yaşamış ve muhafaza edilmiştir. Bu nedenle bu tür yazmalardaki en büyük dil özelliği birden fazla dönemin dilini yansıtmalarıdır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılan eserler sonraki dönemlerde istinsah edilirken istinsah edildiği dönemin dili ve dilin kullanım şekli de eserlere yansımıştır.

Bu çalışma, eserin 06 Mil Yz A 9991/2 numaralı yazma nüshasına dayandığı için bu nüsha üzerine diğer başlıklar altında ayrıntılı incelemeler yapılacaktır.

2.3.2. Eserin Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Diğer Manzum Nüshaları

1. **06 Hk 1871 Nüshası:** Millî Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Hk 1871 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Cimcime Sultan Hikâyesi, yazmanın 45a-50a varakları arasında kayıtlıdır. İstinsah tarihi H 1231 (M 1835) olarak geçmektedir. Eser 198 varaktan oluşmaktadır, her sayfada harekeli

medrese rikasıyla yazılmış 13 satır bulunmaktadır. Soluk kâğıt kaplı sırtı ve sertabı kahverengi, meşin mukavva cilt içindedir. Hikâye başlıkları ve çift cetvelleri kırmızı mürekkeple yazılıdır. 19 hikâyeden meydana gelmiştir. Kapak içine sonradan kurşun kalemle bir fihrist eklenmiştir. Durmuş Ali Emre'den satın alınmıştır. Bu nüshanın tamamı, Şenol Korkmaz tarafından (2012) doktora tezi olarak çalışılmıştır.

2. 06 Mil Yz A 6823/6 Nüshası: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil. Yz. A 6823/6 numarada *Dâstân-ı Cimcime Sultân* adıyla kayıtlıdır. Yazmanın 22a-25a varakları arasında, 17 satırdır. Abadî kâğıda harekeli nesih ile yazılmıştır. Şemseli, köşebentli, yıpranmış, desenli kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Eser, halk destanıdır. Şirazesı dağınık, söz başları kırmızıdır. 1992 yılında Abdülmecid Güldü'den satın alınmıştır.

3. 06 Mil Yz A 3881/8 Nüshası: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil. Yz. A 3881/8 numarada “*Dâstân-ı Cimcime Sultân*” adıyla kayıtlıdır. Yazmanın 75b-80a varakları arasında, 13 satırdır. Suyolu filigranlı kâğıda harekeli nesih ile yazılmıştır. Eser ciltsizdir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır, yapraklar rutubetlidir. Eser bir halk hikâyesidir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün bahsettiği nüsha budur.

4. Millî Kütüphane 461/1977 Numaralı Cönk İçindeki Nüsha: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 461 / 1977 aksasyon numarası ile yer alan bir cönk içindedir. 92x202 mm. ölçüsünde 69 yapaktır. Çoğu esmer, pembe ve sarı renkli kâğıda bir kısmı harekeli değişik nesih yazıyla Ali Bazoğlu Ali, Molla Ahmed b. Mehmed gibi kâtipler tarafından yazılmıştır. Küçük çiçekli soğuk ıstampa baskılı koyu vişne rengi eski meşin cilt içindeki bu cönkte çoğu ilâhi olmak üzere türkü, kalenderi gibi halk şiirleri ve dualar yer almaktadır. Bazı yaprakları boştur. Eser, yazmanın 28b-35b varakları arasındadır. Bu nüsha Müjgân Cunbur tarafından yayımlanmıştır (1977).

5. Göttingen (Almanya) Nüshası: Almanya, Göttingen'de Georg-August Üniversitesi Kütüphanesinde az sayıdaki Türkçe yazmalar içerisinde Turc. 9/4 numarada kayıtlıdır. “*Hazâ Kitâb-ı Cimcime-i Sultânî*” adıyla kayıtlıdır. 109 beyitten oluşmaktadır. Bu nüsha Zafer Önler (1991) tarafından yayımlanmıştır. Yazmanın tamamı da Çiğdem Türker (2011) tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

6. Atatürk Üniversitesi Nüshası: Bu nüsha, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümünde (ASL) 60 numarada kayıtlıdır. Eserin adı yazmada *Dâsitân-ı Hz. İsa* adıyla geçmektedir. Eser, yazmanın 60b-73a varakları arasındadır. Her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Eser, 113 beyitten oluşmaktadır. Bu nüsha üzerine Kâzım Köktekin'in çalışması (2018) vardır.

7. Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 4311 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazma 309 varak ve 13 risaleden oluşmaktadır. Eser, yazmanın 239a-243a varakları arasındadır ve toplam 140 beyitten oluşmaktadır. Eser yazmada *Dâsitân-ı Cümcüme* adıyla kayıtlıdır. Her sayfada 17 satır vardır. Eserin bu nüshası üzerine Aziz Merhan'ın (2013: 3133-3146) bir çalışması vardır.

8. Arnavutluk Nüshası: Bu nüsha Arnavutluk Devlet Kütüphanesi 443365 numarada kayıtlıdır. Eser, katalog bilgilerinde *Menkâbetnâme ve Risale-i Cemceme Sultan* adıyla kayıtlıdır. Bu nüshanın içeriğine ulaşamadık.

2.3.2. Eserin Anadolu Sahasındaki Mensur Nüshaları

1. Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesinde 156/2 numarada kayıtlıdır. Kütüphanedeki yazmalar Fuad Köprülü tarafından başlanmıştır. Fuad Köprülü'nün Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde bahsettiği nüsha, bu nüshadır. Nüsha 190x130 (155x80mm) ölçülerindedir. Eser yazmanın 120b-129b varakları arasındadır ve her sayfada nesih yazıyla 19 satır vardır. Kahverengi, meşin ve şemseli bir cilt içindedir. Eser mensurdur ve harekesiz yazılmıştır. Eserin adı yazmada *Hâzâ Hikâyet-i Cimcime Sultân* şeklinde geçmektedir. Bu nüsha üzerine Meryem Babacan Bursalı bir çalışma yapmıştır (2018: 247-280).

2. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde 1505 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eser, yazmanın 1b-8b varakları arasında geçmektedir. İstinsah tarihi H 1248 (1832-33) olarak kaydedilmiştir. Eserin adı yazmada *Hâzâ Kitâb-ı Cümcüme-i Mübârek* şeklinde geçmektedir. Yazmanın 8b-38b varakları arasında ise *Kıssa-i Süleyman Peygamber Aleyhisselâm* başlıklı hikâye vardır. Bu nüsha Özkan Daşdemir (2015: 387-414) tarafından yayımlanmıştır.

2.3.3. Eserin Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Nüshaları

1. St. Petersburg Nüshası I (A-1093): Bu nüsha, Institut Vostochnih Rukopisey'de (Doğu Yazmaları Enstitüsü) A-1093 numarada kayıtlıdır. Eser, yazmanın 10b-18b varakları arasındadır ve toplam 17 sayfadan oluşmaktadır. Nüshanın toplam beyit sayısı 287'dir. Nüshanın dış ve iç ölçüleri 195x155 (150x95 mm) şeklindedir. Nüsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 éy cihân bâkîdür tégen xanı
éşitiñ dünyâ işin biliñ anı

[Ey, cihan bakidir diyen kişi(ler) nerede(siniz)? Dinleyin dŸnya işini ve onu anlayın.]

2. St. Petersburg NŸshası II: A-116: Bu nŸsha, yukarıdaki nŸsha ile aynı yerde muhafa edilmektedir. Toplam 247 beyitten oluşmaktadır. Eser, *Kıssa-i CŸmcŸme Sultân-HŸsâm Kâtib* adıyla yazmanın ilk hikâyesini oluşturmaktadır. NŸshanın dış ve i ölçŸleri 160x100 (120x80 mm) şeklinde-dir. Eser, XIX. yŸzyılda İdil bŸlgesinde istinsah edilmiştir. Filigranlı bir kâğıda siyah bir mŸrekkeple nestalik hatla yazılmıştır. NŸsha toplamda 28 sayfadan oluşmaktadır. MŸstensih ve istinsah tarihi kayıtlı değildir. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

016 şanı ibrâhîm edhem ol kebîr
kim özini sultân éken ııldı fakîr

[Kendisini sultanken fakir eden o bŸyŸk İbrahim Edhem nerede?]

3. Kazan NŸshası I: Bu nŸsha, Kazan Ÿniversitesi matbaasında *Hikâyet-i CŸmcŸme Sultân fi Nevbet-i İlyâs Aleyhi's-selâm* adıyla 1881 yılında matbu olarak basılmıştır. Toplam 16 sayfa ve 257 beyitten oluşmaktadır. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 éy cihân bâkîdür dégen şanı
éřitiņ dŸnyâ işin biliņ anı

[Ey, cihan bakidir diyen kişi(ler) nerede(siniz)? Dinleyin dŸnya işini ve onu anlayın.]

4. Kazan NŸshası II: Bu nŸsha, Tataristan Millî KŸtŸphanesinin el yazmaları ve nadir eserler bŸlŸmŸnde 568 T. numarasıyla kayıtlıdır. 15 sayfadan oluşan yazmada 301 beyit mevcuttur. Bu da K2 nŸshasının eldeki en hacimli nŸsha olduğunu gŸstermektedir. Katalog bilgisine gŸre Gatiyatulla bin Necmetdin tarafından ikşerme kŸyŸnŸn Tacetdin bin Seyfetdin medresesinde XIX. yŸzyılın ortalarında istinsah edilmiştir. Diğer nŸshalara gŸre daha kŸtŸ ve Ÿzensiz bir hatla yazılmıştır. Yazmanın dış ölçŸsŸ 220x160 mm şeklinde-dir. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 [éy] cihânı bâkîdür tégen kéliņ
éřitiņ dŸnyâ işi nédür biliņ

[Ey, cihan bakidir diyenler gelin, dŸnya işi nedir dinleyin ve onu bilin.] (Toker&Uygun 2020: 16-18).

Eserin Harezmi TŸrkesiyle yazılmış bu dŸrt nŸshası Ÿzerine Mustafa Toker ve Muhsin Uygun tarafından (2020) tenkitli bir metin olarak yayımlanmıştır.

2.3.4. Eserin Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Nüshası

Paris Nüshası: Eserin Çağatayca nüshası Paris Biblioteque Nationalede Supplement Turc. 973 numarada kayıtlıdır. Yazmada eserin ne zaman, nerede ve kim tarafından yazıldığına veya istinsah edildiğine dair bilgi yoktur. Eser, 103 varaklık bir mecmua içinde yer almaktadır. Hikâye mecmuanın 88b-103 varakları arasında kayıtlıdır. Eser, mensur bir tercümedir, nestalik hatla ve harekesiz olarak yazılmıştır. Eserin dış ölçüleri 215x120 mm şeklindedir. Bu nüsha üzerine Toker ve Uygun'un (2017) bir çalışması vardır.

2.3.4. Eserin Farça Yazılmış Bir Nüshası

Kayseri Nüshası: Bu nüsha, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesinde 224/12 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Farsçadır ve yazar olarak katalog bilgilerinde Feridüddin Attâr adı geçmektedir. Eser, yazmanın 107b-110b varakları arasındadır ve nesih hatla yazılmıştır. Eserin dış ölçüleri 220x164 mm şeklindedir. Bu nüsha üzerine Arzu Çiftoğlu Çabuk'un (2019) bir çalışması vardır.

2.5. Hikâyenin Özeti

İsa Peygamber bir gün, bu dünyanın hâlini düşünerek yolda giderken çürüyerek toprağa karışmış bir kafatası gördü. İsa Peygamber, bu kafatasının kime ait olduğunu merak edip dua etti. O kuru kafa dile gelip konuşmaya başladı. Gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak İsa Peygamber'e başından geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlattı: Dünyada çok büyük bir hükümdar olduğunu, hazinesinin altın ve gümüşlerle dolu olduğunu, sayısız hayvanlara ve sınırsız askerlere sahip olduğunu söyledi. On iki bin cariyesinin olduğunu, gece gündüz onlarla yiyip içip eğlendiğini, hepsinin birbirinden güzel sevgililer olduğunu anlattı. On yedi bin güçlü ve kuvvetli erkek köleye sahip olduğundan bahsetti.

Bütün cariyeleri seçkin kişilerdi. Elli bin kılıçlı asker kendisini gece gündüz korumaktaydı, bütün düşmanları öldürdüğü için bu dünyada hiç düşmanı yoktu ve dünyayı baştan başa ele geçirmişti. On iki bin erkek evladı ve on iki bin çok güzel kız evladı vardı. Hepsi ipek kumaşlar giyinirdi ve hepsinin başında altın taçlar vardı. Yemeklerine her gün çuval çuval tuz ve buğday harcanırdı, bal ve yağın hesabını kimse yapamazdı.

Ona *Cimcime Sultan* isminin verildiğini, doğruluk ve adalet gibi özellikleriyle namının tüm dünyaya yayıldığını anlattı.

İsa Peygamber; Azrail elinden neler gördüğünü, ilk gece mezarda neler sorulduğunu, başından geçenleri anlatmasını istedi. O kuru kafa ah çekip inleyerek başına gelenleri anlatmaya başladı: Bir gece vücudunu yıkamak için hamama gitmiş ve sabaha kadar hamamda kalmıştır. Hamamdan çıktığında ise çok hastalanır ve vücudu ateşler içinde kalır. Emrindeki hekimler, hastalığına çare bulamazlar. Hastalığının dördüncü gününde Azrail ansızın gelir ve onun bir şey demesine asla müsaade etmeden yanındaki meleklerle onu götürüp cehenneme atmalarını emreder. Melekler onun elini ayağını bağlar, bütün vücudunu paramparça ederler.

Cimcime Sultan'ın öldüğünü gören halkı feryat eder, çocukları dövünerek ağlar. Fakat gidenin geri gelmeyeceğini anlayıp cenaze töreni yaparlar, ölü bedeni çürümesin diye atlas kumaşlara sarıp defnederler ve yas tutarlar.

Cimcime Sultan, artık toprağın altında amelleriyle yalnız kalmıştır. Karşısına iki melek gelir, bunlar kendisine azap ederek geri giderler. Sonra başları parıltılı olan iki melek daha gelir. Bunlardan biri Münkîr, diğeri ise Nekîr'dir. İyi ve kötü amellerin hepsini kefenin üstüne yazıp, o amelleri boynuna dolayıp, çokça lanet ederek geri giderler. Cehennem zebanileri gelir ve işkence ederler, sopayla başına vururlar, her tarafı paramparça olur. Sonra başka dört melek gelir, onlar da türlü eziyetler ederler, verdikleri su bile içini yakıp kül eder.

Onu akreplerin, yılanların, çıyanların olduğu bir dağa götürürler. Orada akan bir ırmak görür. Su içmek için gider fakat ırmağın suyu o kadar sıcaktır ki içemez. Allah, bu suyu cehennemlikler için yaratmıştır. O suyu içenin canı ve bedeni yanıp tutuşur. Sekiz yıl ırmak içinde kalır ve türlü eziyetler görür, sonra tekrar cehenneme atarlar ve türlü işkenceler ederler. Ta ki Allah'tan buyruk gelir ve onu getirip yol üzerine bırakırlar. On yedi yıldan beri bu yolda yatmaktadır ve yedi yüz yıldan beri de dünyadan ayrıdır.

İsa Peygamber, bu hikâyeye çok şaşırdı ve çok ağladı. Dünyadayken neye tapardın diye sordu. Cimcime Sultan, dünyadayken puta taptığını söyledi ve İsa Peygamber'den bir dilekte bulundu. Ondan dünyaya tekrar gelmesi için Tanrı'ya dua etmesini istedi ve eğer tekrar hayata dönerse Allah'tan başka bir şeye tapmayacağını söyledi. İsa Peygamber gönülden bir abdest aldı ve iki rekât namaz kıldı, Allah'a niyaz etti. Tanrı onun isteğini kabul etti ve o çürümüş beden genç bir delikanlıya dönüştü. İsa Peygamber onun adını Müslim koydu. Dünyada yüz yıl kaldı ve ömrünü ibadetle geçirdi. Tövbe edip yüzünü Allah'a çevirdi. Allah da ona merhamet edip tövbesini kabul etti.

2.6. Hikâyedeki Kişiler

1. Cimcime Sultan: Cimcime Sultan, İsa Peygamber'den yedi yüz yıl önce yaşamış çok ünlü bir hükümdardır. Çok büyük hazinelere sahiptir. Binlerce asker, köle ve cariyeye sahiptir. Kız ya da erkek binlerce çocuğu vardır. Zevk ve sefa sürerek hayatını yaşamış bir insandır. Bir gün hamama gider ve saatin farkına varmadan sabaha kadar orada kalır. Sabah hamamdan çıktığında başı ağrımaya başlar ve vücudu ateşler içinde kalır. Azrail gelip canını alır ve onu cehenneme atarlar. Çünkü, dünyadayken putlara tapmıştır. Cehennemde türlü azaplar işkenceler görür. Yedi yüz yıl boyunca cehennemde türlü cefalar çeker. Sonunda Allah'tan emir gelir ve onu bir yolun üzerine bırakırlar. On yedi yıldır bu yol üstünde yatmaktadır. İsa Peygamber bu yolda yürürken onu görür ve Peygamber'in duasıyla bu kuru kafa dile gelip konuşmaya başlar, İsa Peygamber'e başından geçenleri anlatır. Yine onun duasıyla bu çürümüş beden genç bir insana dönüşür. Dünyada yüz yıl daha yaşar. Tövbe edip Allah'a ibadet ederek ömrünü geçirir. Allah da ona merhamet eder ve tövbesini kabul eder.

2. İsa Peygamber: Cimcime Sultan'ın çürümüş bedeniyle yol üstünde karşılaşır. Onun kim olduğunu merak eder. Allah'a dua eder ve bunun üzerine o kuru baş dile gelerek konuşmaya başlar. İsa Peygamber de ondan neler yaşadığını, başından neler geçtiğini, cehennemde ne sorular sorulduğunu, neler gördüğünü, Azrail'in ona nasıl davrandığını anlatmasını ister ve bu şekilde hikâyenin kuruluşuna katkıda bulunur. Onun yaşadıklarını duyunca çok üzülür ve çok ağlar. Gönülden bir abdest alıp iki rekât namaz kılarak Allah'a çok niyazlar eder. Onun duası ile Cimcime Sultan tekrar hayata gelir, yüz yıl daha yaşar ve ömrünü Allah'a ibadet ederek geçirir.

3. Müslim: Hikâyenin başkahramanı Cimcime Sultan'dır. İsa Peygamber'in duasıyla tekrar genç bir insan olarak hayata gelir. İsa Peygamber, ona *Müslim* adını verir. Bu sefer önceki hayatında olduğu gibi putlara tapmaz. Yüzünü Allah'a döner ve ona verilen ikinci baharı ibadetle, inançla, duayla geçirir. Allah da yüce merhametini ona bahşeder. Çünkü, O, yüreği yanık gözü yaşlı insanlara her zaman merhamet edendir, onları affedendir.

Eserde bundan başka on iki bin kız ve erkek evlat, sayısız askerler, cariyeler ve köleler; ayrıca öteki dünyada sürekli gelip giden melekler, zebaniler gibi sadece ad olarak geçen, hikâyede fazlaca bir rolleri olmayan kişi unsurları da vardır.

2.7. Eserdeki Mekân ve Zaman Unsuru

2.7.1. Mekân: Hikâyede iki tür mekândan bahsedilebilir: dünya ve ahiret. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, dünyada yaşayan çok ünlü bir hükümdardır. On iki bin kız ve erkek evladı vardır, maiyetinde sayısız asker ve hizmetçileri vardır. Dünyada arzu edip de ulaşamayacağı hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Fakat bir gün hamama gider ve hastalanır. Dünyadaki hiç kimse derdine bir derman bulamaz ve sonunda Cümcüme Sultan ölür. Bundan sonraki kısımda mekân önce kabir ve daha sonra cehennemdir, yani öteki dünyadır. Cehennem ile ilgili betimlemeler dikkat çekicidir, okuyanlarda öteki dünya ile ilgili görüntüler canlanmaktadır. Eser bu yönüyle bir ahval-i kıyamet özelliği de taşır. Bütün bunlardan sonra Allah'ın buyruğu ile onu bir yola atarlar. Bu noktada mekân tekrar dünyadır. Cümcüme Sultan, Hz. İsa'nın duası ile tekrar gençleşir ve bedenine kavuşur ve yüz yıl daha dünyada yaşar. Böylelikle dünyada başlayan hikâyede tekrar dünyada biter.

2.7.2. Zaman: Hikâyede açıkça bir zaman unsuru geçmemektedir, hikâye masalsi özelliklere sahiptir. Bununla birlikte hikâyenin konu zamanı Hz. İsa'nın yaşadığı dönemdir. Bu da yaklaşık olarak MÖ 4 ve MS 30-33 yıllarına denk gelmektedir. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan İsa Peygamber'den 700 yıl önce yaşamış ünlü bir hükümdardır. Bu da dünya zamanı ile MÖ VII. yüzyıla denk gelmektedir. Hikâyenin başka nüshalarında Cümcüme Sultan, İlyas Peygamber zamanında yaşadığını 400 yıl hüküm sürdüğünü anlatır (Daşdemir 2015: 397). Hikâyede daha sonra metafizik boyuta geçilir ve öteki dünyada yaşadıkları anlatılır. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, yedi yüz yıl dünyadan ayrı kalmıştır. Bu sürede önce kabirde, sonra da cehennemde türlü eziyetler görmüştür. Hikâyenin sonunda bir kafatası olarak tekrar dünyaya gelen Cümcüme Sultan, Hz. İsa kendisini görünceye kadar on yedi yıl o yol kenarında kalmıştır. Hz. İsa'nın duası ile tekrar bir delikanlı olan Cümcüme Sultan, Müslüman olmuş, dünyada yüz yıl daha yaşamış ve sonra ölmüştür.

2.8. Eserin Kökeni Üzerine

Cümcüme Sultan Hikâyesi, İslâmî devreye ait dinî-ahlakî bir hikâye olmakla birlikte kaynağı kesin olarak belli değildir. Fuad Köprülü, Feridüddin Attâr'ın *Cümcüme-nâme* adlı bir eserin olduğunu ve bu eserin oradan iktibas edildiğini belirtmektedir (Köprülü, 2020: 393). Fakat, Attâr'ın üzerine incelemeler yapan Zerrînkûb ve Fürûzanfer, *Pend-nâme* dışında Attâr'a izafe edilen eserlerin uydurma olduğunu söylerler. Onlara göre bu eserlerin pek çoğu XV. yüzyılda yaşayan Attâr-ı Tûnî

tarafından yazılmış, bir kısmı da yine Attâr adlı veya mahlaslı şairlerce yazılmıştır (Şahinoğlu, 2011: 95-98).

Cimcime Sultan Hikâyesi'nin en eski yazması H. 770 (M. 1368) tarihinde Altınorda bölgesinde Hüsam Kâtib tarafından yazılmıştır. Önler'e göre Eski Anadolu Türkçesine yapılan aktarma ve iktibaslar bu eserden yapılmıştır (1991: 372). Köprülü, bu eserin Türk edebiyatında yaygın bir etkiye sahip olduğunu belirterek bu tür hikâyelerden *Keşikbaş Hikâyesi*'nin de bu eserin diğer bir şekli olabileceğini söylemiştir (2020: 393).

Cimcime Sultan Hikâyesi'ne çok benzeyen bir bölüm de *Kerem ile Aslı* hikâyesinin içinde bulunmaktadır. *Kerem ile Aslı* hikâyesinde bu bölüm ana hatları ile şöyledir:

Kerem ile arkadaşı Sofu bir yol kenarında bir kuru kafa görürler. Kerem, kafanın geçmişini merak eder. Sazına davranıp manzum olarak öğrenmek istediklerini sorar. Kuru kafa dile gelip yine Kerem'in dörtlükler hâlinde sorduklarına manzum olarak cevap verir. Diyaloglar hâlindeki bu söyleşmede özet olarak eskiden bir şah olduğunu, çok zengin olduğunu, kapısında birçok kimsenin çalıştığını, ölümü hiç düşünmediğini, altmış yıl yaşadığını, yüz yıldan beri de burada yattığını anlatır." Görüldüğü gibi adlar dışında değişen tek şey, *Kerem ile Aslı* hikâyesinde tek farklılık kabir azabı ve sorgu ile sualden söz edilmediğidir. Büyük ihtimalle *Cimcime Sultan Hikâyesi* halk arasında çok yayılmış ve bunun sonucunda da *Kerem ile Aslı* hikâyesinin içine girmiştir (Önler, 1991: 373).

Meryem Babacan-Bursalı, Batılı literatürü tarayarak *Cimcime Sultan Hikâyesi*'nin kökeni üzerine var olan bilgileri biraz daha derinleştirmiş ve ileri götürmüştür. Buna göre hikâyenin kökeni ile ilgili bazı bilgiler şu şekildedir: Clara Brakel-Papenhuyzen anlatının erken dönem Grek-Mısır efsanelerinden inkişaf ettiğini ve bu anlatılarda kahraman olarak İsa yerine Mısırlı sufi Aziz Macerius'un yer aldığını aktarmaktadır. Fabrizio Pennacchietti yayınladığı makalesinde bu anlatıdan ilk bahseden kişinin IX. yüzyılda İshak bin Bişr olduğunu ve onun da bu anlatıyı VII. yüzyılda yaşamış Ka'b el-Ahbar olarak bilinen Ebu İshak El-Himyeri'ye dayandırdığını daha sonra ise anlatının Gazzalî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî tarafından bilindiğini ve Attâr tarafından manzum bir şekilde yazıldığını belirtir.

Cimcime Sultan Hikâyesi üzerine bir kitap çalışması bulunan Olav Gjertsen Ørum ise anlatının ilk yazılı versiyonunun XI. yüzyılda Ebu Nuaym El-İsfahânî tarafından meydana getirildiği bilgisini aktarır. Pennacchietti, anlatının ağırlıklı bir şekilde İslamlaştırılmasına rağmen belirgin bir Hristiyan havayı içerdiğini ve bu yüzden anlatının tuhaf bir Müslüman-Hristiyan efsanesi olarak tanımlandığına dikkat çeker. Pennacchietti, ayrıca bu efsaneyi Hristiyan ve Yahudilerin de benimsediğini, onu kendi kültür ve parametrelerine uydurduklarını vurgular. Ørum da bu anlatının Müslüman, Hristiyan ve Yahudi geleneklerine ait pek çok göndermesinin olduğunu belirtir.

Cimcime Sultan Hikâyesi bazı farklılıklarla birlikte birçok dilde yeniden yazılmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça dışında Malay, Cava, Sunda, Çince gibi dillerdeki tercümelemleri anlatının ilgi çekici olduğu göstermesinin yanı sıra sözlü kültürün yayılma alanını işaret etmesi bakımından da ayrıca dikkate değerdir.

Roberto Tottoli, Ebu Nuaym'ın Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya adlı eserine kadar bu anlatının yazılı versiyonunun bulunmadığını, Ebu Nuaym'ın eserinde de anlatının iki versiyonu olduğunu belirtir. Birbirinden tamamıyla farklı olan ve biri diğerinden daha uzun olan bu iki versiyonun da Yahudilik'ten İslam'a dönen Ka'b el-Ahbar'a isnad edildiğini belirten Tottoli, Ka'b el-Ahbar'ın Müslümanların ilk nesli arasında peygamberler ve *Kitâb-ı Mukaddes'e* ait gelenekleri yayma konusundaki rolüne vurgu yaparak anlatının kökeni ile Yahudilik arasında da bir ilişki kurar.

Tottoli, *Cimcime Sultan* anlatısının otuzdan fazla yazılı versiyonunu tespit ettiğini belirtir. Tottoli, bu yazmalar üzerinde hem hikâyenin gelişimini hem de aynı ve farklı olan noktaları tespit etmeye çalışır. Buna göre anlatının temel yapısı şöyledir:

Hz. İsa, bir gün bir kuru kafa görür ve Allah'ın verdiği izinle kuru kafa canlanıp yaşadığı zamanda cömert ancak puta tapan güçlü bir kral olduğunu anlatır. Uzun uzun krallığının gücünü, kölelerini, yaptırdığı şehirleri, oğullarını ve eşlerini tarif eder. Kuru kafa, bir gün yıkanırken hastalanır, birkaç gün sonra ölüm meleği onun canını almak için gelir. Cenaze ve defin merasiminin ardından ruhu bedenine geri döner ve melekler onun mezarını ziyaret ederler. Önce yaptıklarını yazmakla görevli iki melek gelir ve sonrasında da Münker ve Nekir onun imanını sorgulamak için gelirler. Kuru kafa, Tanrı tarafından cehenneme mahkûm edilir. Günahkâr insanlar cezalarını çekmek üzere günahlarına göre sınıflandırılır ve cehennemden yedi tabakası anlatılır. Son olarak dünyada yaptıkları iyiliklerin bir mükâfatı olarak gökyüzünden gelen bir ses kuru kafaya cehennemden çıkması için izin verir. Kuru kafa, Hz. İsa'dan gerçek bir mümin olabilmesi için yaşama dönmeyi ister. Tanrı'nın verdiği izinle de kuru kafa genç bir insan olarak hayata döner ve hayatının sonuna kadar bu şekilde yaşar.” (Babacan-Bursalı, 2018: 251-253).

Üzerinde çalıştığımız *Cimcime Sultan Hikâyesi* de ana hatlarıyla Tottoli'nin birçok yazmadan hareketle ulaştığı sonuca benzerlik arz etmektedir. Sadece üzerinde çalıştığımız Eski Anadolu Türkçesi versiyonun da (06 Mil Yz A 9991/2) cehennemden tabakalarından bahsedilmemiştir. Bunun yerine cehennemde gidilen değişik yerler (bir dağ, bir ırmak gibi) ve orada çektiği eziyetler belirtilmiştir. Babacan-Bursalı'nın verdiği bilgiler hikâyeyi önce Müslümanlık, oradan Hristiyanlık ve Yahudilik, oradan da eski Grek-Mısır anlatılarına kadar götürmektedir. Bu da bu hikâyenin insanlığın çok eski bir anlatısı olduğunu ve her devirde önemini koruduğunu, insanların aradığı bazı sorulara cevap verdiğini, insanın her zaman ve her dönemde benzer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Hikâyenin İslami versiyonunda “Dünyanın gelip geçici olduğu, asıl önemli ve ebedî olanın öte dünya olduğu fikri” işlenmektedir. Ebedî

mutluluğa ulaşmak için de Allah'ın ve Peygamber'in gösterdiği yoldan dosdoğru gidilmeli ve Allah'a iyi bir kul olunmalıdır.

2.9. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Üzerinde çalıştığımız yazmadaki (06 Mil Yz A 9991/2) *Cimcime Sultan Hikâyesi* üzerine herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. *Cimcime Sultan Hikâyesi* üzerine yapılan diğer çalışmalar da kaynakçada ayrı bir şekilde gösterilmiştir (bk. Cümcüme Sultan Hikâyesi ile ilgili Kaynaklar).

2.10. Yazar-Mütercim-Müstensih

Eserin nüshalarında genellikle müellif veya müstensih adı geçmemektedir. Eser halk arasında daha çok anonim olarak yaşamaktadır. Fakat, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 4311 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshanın 140. ve son beytinde müellif ismi kayıtlıdır. Buna göre eserin yazarı “Konyalı Hüseyin”dir.

140 tevbe kıl konyalu hüseyin aç gözün
 hem temām eylegil uş bunda sözün

[Konyalı Hüseyin; gözünü aç, tövbe et ve şimdi burada sözünü tamamla.]

Üzerinde çalıştığımız Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan nüshanın beyit sayısı 154'tür, ancak müellif veya müstensih ismi kayıtlı değildir. Eserin en yakın olduğu nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi nüshasıdır. Bu durumda üzerinde çalıştığımız nüshanın müellifini de Konyalı Hüseyin olarak değerlendirebiliriz.

Halk meclislerinde okunan bu eserlerin müellifleri genelde meddah ve kıssahanlardır. Bu kişilerle ilgili yazılı kaynaklarda hemen hiç bilgi yoktur. Onlardan geriye kalan bu eserlerden az da olsa haklarında bilgi sahibi olunmaktadır. Konyalı Hüseyin de XIV veya XV. asırda yaşamış ve halk meclislerinde bu tür hikâyeleri icra eden bir meddah şair olmalıdır. Basit halk ruhuna uygun ve halkın dinî ihtiyaçlarına cevap veren bu tür hikâyeler halk meclislerinde yüzyıllarca sevilerek okunmuştur. Yazıldığı ve okunduğu dönemdeki dili yansıtan bu tür hikâyeler, genellikle Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Bu hikâyeler oldukça sade, açık ve anlaşılır bir halk Türkçesiyle yazılmışlardır.

3. Eserin Dili Üzerine Notlar

3.1. Ses Bilgisi İncelemesi

1. Ünlü Değişmeleri

/i/ > /e/ Değişmesi: Bugün /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *gice* (056), *girü* (107), *vir-* (014), *ir-* (084).

Metindeki bir örnekte /e/ ünlüsü Eski Türkçede olduğu gibi devam etmektedir, bugün olduğu gibi /i/ şekline dönüşmemiştir: *eyü* (051).

Bazı kelimelerde Eski Türkçe döneminde /e/ olan ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *imdi* (080), *işit-* (038), *nice* (124).

Bugün /e/ sesiyle kullanılan bir ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *kimik* (110).

Metinde hem /e/'li hem de /i/'li şekli bulunan iki örnek mevcuttur: *di-* (070) - *de-* (090), *kefen* (090) - *kefin* (097).

/u/ > /ı/ Değişmesi: Bugün /ı/ olarak telaffuz edilen bazı kelimeler metinde /u/'lu şekilde geçmektedir: *altun* (049), *alun-* (046), *kanlu* (010), *yaşlu* (152), *yatur-* (134).

Bazı kelimelerin hem /u/ ile hem de /ı/ ile yazılmış şekilleri eserde mevcuttur: *alıcı* (077) - *alucı* (056), *karşı* (093) - *karşu* (114).

/ü/ > /i/ Değişmesi: Bugün /i/ sesi ile kullandığımız bazı kelimeler metinde /ü/ şeklinde geçmektedir: *bellü* (141), *bitür-* (094), *getür-* (114), *pehlüvân* (025).

Günümüzde /ü/ sesi ile kullandığımız bazı şekiller metinde /i/ sesi ile geçmektedir: *dördünci* (072), *süri-* (076), *yüzi koyun* (076).

Metinde hem /ü/'lü hem de /i/'li şekilde geçen bazı örnekler de bulunmaktadır: *degil* (059) - *degül* (069).

/u/, /ü/ > /a/, /e/ Değişmesi: Metinde bu ses değişmesine iki örnek bulunmaktadır: *çutaş-* (072), *göter-* (148).

2. Ünlü Uyumu

Kalınlık - İncelik Uyumu: Bu uyum metinde oldukça kuvvetlidir. Kalınlık-incecik uyumuna uyan bazı örnekler şu şekilde geçmektedir: *getürdiler* (134), *çapardım* (139), *barmağın* (148), *tevbessin* (151), *yaşlulara* (152), *güneşinün* (001).

Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu: Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde sağlanmıştır. Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giren yaklaşık 610 civarı kelime bulunurken, bu uyuma uymayan yaklaşık 180 civarında kelime bulunmaktadır.

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş bazı örnekler şunlardır: *açları* (048), *ağırmadı* (060), *yuyaydı* (061), *vardığınca* (068), *yüregim* (073), *oğlanlarım* (086), *sakalımdan* (112), *topuzlarla* (113), *yandırdılar* (115).

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı örnekler şunlardır: *yudılar* (062), *tenüme* (069), *dördüncü* (072), *bırakuş* (076), *dövşürürdi* (079), *tutdılar* (081), *kodılar* (091), *bitürdiler* (094).

3. Ünlü Düşmesi

Metinde, ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine örnekler mevcuttur ve bu örnekler şu şekildedir: *ağız* → *ağzım* (081), *beniz* → *benzimiş* (074), *boyun* → *boynuma* (099), *gönül* → *gönli* (148), *oğul* → *oğlum* (039).

4. Birleşme

Türkçede ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiğinde iki ünlü yan yana gelemeceği için ünlü harflerden biri düşer ve bir birleşme meydana gelir (Özkan 2017: 106). Metinde bulunan birleşme örnekleri şunlardır: *n'eyleye* (071) < *ne + eyle-*, *şöyle* (063) < *şu + eyle*.

5. Ünsüz Değişmeleri

b > p Değişmesi: Bazı kelimelerde /b/'ler Eski Türkçede olduğu gibi /b/ şeklini devam ettirmektedir. Bugün olduğu gibi /p/'ye dönmemişlerdir (Özkan 2017: 107). Metinde bu duruma bir örnek bulunmaktadır: *barmağın* (148).

t > d Değişmesi: Kelime başında görülen bir değişikliktir. Eski Türkçede kelime başında /d/ sesi yoktu. Batı Türkçesinde kelime başında görülen /d/'ler Eski Türkçede hep /t/ şeklindeydi (Ergin 1993: 88)]. Metinde, kelime başında /d/'ye dönmüş örneklerden bazıları şunlardır: *dağ* (123), *dağladılar* (116), *depeme* (103), *ditredi* (074), *dürlü* (113).

Metinde, Eski Türkçede olduğu gibi /t/'li şekilde geçen örneklerden bazıları şu şekildedir: *tışım* (064), *tıldı* (016), *tılu* (127), *tıptolu* (020), *tıyururdım* (048), *tırur* (129).

k > g Değişmesi: Eski Türkçede /k/ ile gösterilen bazı şekillerin Batı Türkçesinde /g/ şeklinde geçtiği görülmektedir. Metinde bu değişimin örnekleri mevcuttur. Bu

örneklerden bazıları şu şekildedir: *geldiler* (093), *getürdün* (001), *gevdem* (106), *gider* (100), *giydüğü* (036), *gönül* (024), *gün* (049), *güneşinün* (001).

Metinde /k/ sesi taşıyarak kalan kelimelere birkaç örnek vardır: *kendi* (012), *kimseye* (004), *kişi* (052).

ķ > ħ Değişmesi: Türkçe kelimelerde ön ses durumunda /ħ/ sesi olmadığından ön ses durumundaki /ķ/'lar kendini korumaktadır (Özkan 2000: 107). Metinde iç ses durumundaki ķ > ħ değişikliğine bir örnek bulunmaktadır: *daħı* (025).

6. Hece Düşmesi

Metinde, üçüncü teklik şahıs bildirme eki olan ve tur- fiilinden gelen *durur*'un üç örneği vardır: *baş durur* (008), *var durur* (127), *olmuş durur* (147). -dır, -dir; -dur, -dür şeklinin ise daha fazla örneği bulunmaktadır: *mu'cizâtdur* (013), *kızmışdur* (130), *yıldur* (137), *atâdır* (013), *yıldır* (137), *köhnedir* (003).

7. Ünsüz Benzeşmesi

Metinde iki ünlü arasında bulunan sedasız ünlülerin sedalılılaşmasına verilecek örneklerden bazıları şunlardır: *ayağ* → *ayağım* (081), *barmağ* → *barmağın* (148), *birlik* → *birliğini* (141), *dip* → *dibinde* (121), *eyt-* → *eydeyim* (018), *kulak* → *kulacağıma* (075), *kuşak* → *kuşağı* (116).

3.2. Şekil Bilgisi İncelemesi

1. Çokluk Eki

Çokluk eki metinde {+lar} olarak geçmektedir: *kapıcı+lar* (024), *kuşak+lar* (026), *pehlivân+lar* (025), *taş+lar* (086), *ferişteler+ler* (081), *iş+ler* (098), *kimik+ler* (110), *mihnet+ler* (126), *zebani+ler* (132).

2. İyelik Ekleri

1. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek {+m}, {+(X)m} şekillerinde geçmektedir: *gevde+m* (106), *hazîne+m* (020), *ulûfe+m* (066), *ağız+ım* (081), *ağl+ım* (105), *avrat+ım* (038), *amel+im* (092), *hâl+im* (018), *mesken+im* (084), *hatun+um* (050), *kan+um* (050), *oğl+um* (039), *söz+üm* (059), *yedeg+üm* (034).

2. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde sadece {+in}, {+ün} şekillerinde geçmektedir: *hâl+inden* (057), *söz+ün* (017), *rahmet+ünle* (153).

3. Teklik Şahıs İyelik Eki: {+I}, {+sı} şekillerinde geçmektedir: *ad+ı* (149), *baş+ı* (095), *kız+ı* (030), *māl+ı* (045), *gönl+i* (148), *göz+i* (016), *‘ömr+i* (150), *yürek+i* (152), *ağu+sı* (125).

1. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde geçmemektedir.

2. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde geçmemektedir.

3. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek {+ları} şeklinde üç örnekte geçmektedir: *baş+ları* (026), *çul+ları* (035), *kaş+ları* (030).

3. İsim Çekimi

Yalın Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: *cān* (001), *dünyā* (003), *baş* (009), *deve* (021), *gönl* (024), *altun* (026), *ğazel* (028), *işkence* (101), *kuşak* (114), *kağeğ* (119), *şamu* (126), *ırmak* (127).

İlgi Hâli Eki: Bu ek {+ıñ}; {+nıñ}; {+nuñ} şekillerinde geçmektedir: *dağ+ıñ* (126), *anlar+ıñ* (036), *cān alıcı+nıñ* (080), *řamu+nuñ* (030), *tañrı+nuñ* (100), *řamu+nuñ* (121).

Yönelme Hâli Eki: Bu ek metinde {+A} şeklinde geçmektedir: *dağ+a* (122), *řammām+a* (061), *ot+a* (064), *sarāy+a* (063), *tāñ+a* (018), *toprak+a* (091), *yoşsul+a* (049), *dil+e* (009), *şazret+e* (144), *iķlīm+e* (045), *yer+e* (107), *siz+e* (108).

Yükleme Hâli Eki: Metinde akuzatif eki genellikle düz ünlülü olarak {+I} şeklinde geçmektedir. Sadece bir örnekte yuvarlak ve ince sıradan olan {+ü} şeklinde görülmektedir: *altun+ı* (020), *anlar+ı* (057), *‘azāb+ı* (133), *tāc+ı* (115), *‘ālem+i* (051), *bülbül+i* (001), *gül+i* (001), *su’āl+i* (094), *gümüş+ü* (020).

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin örnekleri metinde görülmektedir: *barmak+ı+n* (148), *řisāb+ı+n* (044), *kıyās+ı+n* (021), *hāl+i+n* (054), *öz+i+n* (086), *yüz+i+n* (086).

Zamirlerden sonra gelen {+nı} akuzatif eki arkaik olarak metinde bir örnekte görülmektedir: *anı* (034).

Bulunma Hâli Eki: Bu ek metinde {+dA} şeklinde geçmektedir: *dünyā+da* (020), *řammām+da* (063), *şamu+da* (118), *yol+da* (137), *gün+de* (042), *gün+de* (042), *kemāl+de* (024), *yer+de* (017).

Uzaklaşma Hâli Eki: Bu ek metinde {+dAn} şeklinde geçmektedir: *allāh+dan* (070), *aşlas+dan* (090), *cihan+dan* (137), *destān+dan* (005), *çalab+dan* (135), *çin+den* (031), *ibrişim+den* (035), *ben+den* (019), *öñ+den* (033).

Yön Ekleri: Metinde {+rA} yön eki iki örnekte görülmektedir: *üz+re* (005), *şoḡ+ra* (096).

{+ArU} ekinden kısalmış ve kalıplaşmış olarak belli kelimelerde kullanılan {+rU} eki metinde sadece bir kelimedede görülmektedir: *girü* (107).

Vasita Hâli Eki: Metinde {+lA}, {+le} vasita ekleri az sayıda örnekte geçmektedir: *şıdk-ıla* (143), *‘adl-ile* (053), *miḥnet+le* (094), *heybet+le* (083).

Eski Türkçede sıklıkla kullanılan fakat bugün işleliğini kaybetmiş olan {+(X)n} vasita eki bu metinde sadece iki örnekte kalıplaşmış olarak bulunmaktadır: *deg+i+n* (063), *iç+ü+n* (089).

4. Zamirler

a) Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. **Teklik Şahıs Zamiri (Ben):** *ben* (045), *benden* (019), *beni* (032), *benim* (089), *benimle* (019), *benüm* (050), *baḡa* (104).

2. **Teklik Şahıs Zamiri (Sen):** *sen* (055), *seni* (103), *sensin* (015), *saḡa* (099).

3. **Teklik Şahıs Zamiri (Ol):** *o* (008), *ol* (145), *aḡa* (143), *anı* (076), *anuy* (011).

1. **Çokluk Şahıs Zamiri (Biz):** *bize* (017).

2. **Çokluk Şahıs Zamiri (Siz):** *size* (108).

3. **Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar):** *olara* (026), *anları* (057), *anlarıḡ* (100).

b) **İşaret Zamirleri:** *bu* (108), *bular* (080), *bunlar* (044), *bunlardan* (105), *anda* (088), *andan* (134).

c) **Dönüşlülük Zamirleri:** *kendi* (054).

ç) **Belirsizlik Zamirleri:** *kimseye* (004), *her* (052), *her biri* (047), *her birisi* (066), *her kez* (004), *hiç birisi* (068), *ḡamu* (046), *ḡamusu* (024), *ḡamunuy* (030), *cümle* (064), *cümlesi* (086).

d) **Soru Zamirleri:** *kim* (044), *ne* (002).

5. Sıfat

a) **Niteleme Sıfatı:** *kanlu yaş* (010), *ḡuru baş* (017), *hoş ḡazel* (028), *nāzik tenim* (061), *dürlü miḥnetler* (126), *hoş faşih dil* (014), *şiyāḡ at* (034), *arı ḡatun ‘avratım* (038).

b) **Belirtme Sıfatları:**

İşaret Sıfatı: *bu güli (001), bu dünyā (003), bu cihān (065), bu ten (090), ol başıñ (011), ol kuru baş (058), ol ʿamūdı (104), ol dağ üstünde (123), işbu dünyā hāline (006), işbu sözi (016), işbu hālim (091).*

Soru Sıfatı: Soru sıfatı olarak sadece bir örnekte *ne* sıfatı kullanılmıştır: *ne hāşıl baş durur (008).*

Sayı Sıfatı: Metinde çoğunlukla asıl sayı sıfatı görülmektedir, bir iki örnekte ise sıra sayı sıfatı bulunmaktadır: *on iki biñ qaravaşım (023), on yedi biñ dahı kulum var idi (025), elli biñ kılıç (032), on iki biñ erkek oğlum var idi (039), yüz biñ açları (048), biñ altun (049), dördüncü gün (072), beşinci gün (072), iki ferişteh (093), yedi tamu (126).*

Belirsizlik Sıfatı: *bir kişi bundan murād almış degil (004), bir hikāyet idelüm (005), bir zamān benümle şöhet kılasın (019), bir gün başa qarşu gele (049), her gün uş bunlar bişüben yinürdi (044).*

6. Zarflar

Zaman Zarfları: *imdi (080), girü (107), anlarıñ işi bitüben çün gider (100), işret idi dün i gün benim işim (023), yine ʿaqlım başıma geldi hemān (105), irteye degin sarāya gelmedim (063), pes zebānī diyenler şonra gelen (096).*

Yön Zarfları: *emir kıla girü dünyāya gelem (141).*

Miktar Zarfları: *ben hamāmnda çok oturdum (063), ol kadar hürī iki yüzim benüm (050), anda varan girü gelmez az ı çok (088).*

Tarz Zarfları: *tamudan bir bir zebāniler gelür (101), derd i miñnetle işim bitürdiler (094), tiz bırakıñ tamuya yüzi koyun (076), itdi heybetle ol başa nazar (083), itdiler feryād nefrīn fiğān (087), bir ʿamelim qaldım bir ben yalıñuz (092), süyriye süyriye tamuya iletdiler (112), şakalımdan çeke çeke tutdılar (112), zārī zārī tamuda ben inçledim (118).*

7. Edatlar

Metinde kullanılan edatlardan bazıları şunlardır: *ditredi cümle tenim yapraq gibi (074), tamuluklar için bunlar şur kılmış (125), gördi yol üzre bir kuru baş yatur (007), biñ dahı rümī kıızı ve biñ hıtāy (030), irteye degin sarāya gelmedim (063), yüz yıla dek ağusı akar imiş (125), emir kıla girü dünyāya gelem (141), söyle kim sözüñ ola hem bize fāş (017), kul qaravaş ile iklim çoğ-ıdı (022), ol kadar hürī iki yüzim benüm (050), pes zebānī diyenler şonra gelen (096), tevbe idüp yüz tutdı haqdan yaña (151).*

8. Bağlaçlar

Metinde kullanılan bağlaçlardan bazıları şunlardır: onların işi bitüben *çün* gider (100), *çünkü* gördüm geldi ölüm heybeti (075), bu sözi *çünkim* hikāyet eyledi (054), *tā* irişince ol çalabdan hitāb (135), *tā ki* benden ‘ibreti sen alasin (019), başa nice oldu *velikin* sen eyit (055), ‘aklıma şıgmaz *ki* size söyleyim (108), *kim* kimikler birbirine hep geçer (110).

9. Ünlemler

Metinde ünlem olarak “ey, hay, yā” kelimeleri geçmektedir: şadır taşdur el yuvdum *ey* pāk-i cān (065), şamunuş dibinde *hay* çok ağladım (121), otdan idi tāt kuşak *yā* resül (117).

10. Fiil Çekimi

a) Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman: Bu ek, daha çok {+dI} düz ünlülü şekilde geçmektedir. Dört örnekte {+dU} yuvarlak ünlülü şekli de bulunmaktadır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *ağla-dı* (138), *bağ-dı* (119), *dur-dı* (150), *çık-dım* (064), *yan-dım* (121), *kıl-dıñ* (002), *ur-dılar* (085), *kuşan-dılar* (116), *eyle-di* (054), *diñle-di* (016), *dökül-di* (109), *iñle-dim* (118), *dile-dim* (118), *vir-dim* (067), *sev-diñ* (002), *bitür-diler* (094), *dög-diler* (086), *gör-diler* (085), *yuv-dum* (065), *yaşa-dum* (059), *gör-düm* (075), *getür-düñ* (001), *ağır-madı* (060), *kıl-madı* (069), *bil-medim* (063), *gel-medim* (063).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Bu ek, daha çok düz ünlülü olarak {+mİş} şeklinde geçmektedir. Fakat altı örnekte yuvarlak ünlülü olarak {+mUş} şeklinde de geçmektedir. Bu zaman ekinin olumsuz örneği bulunmamaktadır. Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır: *kıl-mış* (125), *yarat-mış* (130), *kal-mışam* (133), *gel-miş* (011), *git-miş* (104), *git-mişem* (137), *ol-muş* durur (147), *ıtut-muş* idi (053), *ıtut-muş* idim (037), *unut-muş* idim (037), *gör-müş* idim (110), *gör-müşem* (133).

Geniş Zaman: Bu ek en fazla {-Ur} olarak bazen {-Ar} olarak geçmektedir. Az sayıda örnekte {-Ir} şeklinde ve dört örnekte de {-r} şeklinde geçmektedir. Geniş zamanın olumsuzu {-mAz} ekiyle yapılmıştır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *bekle-r* (032), *beñze-r* (070), *söyle-r* (028), *ye-rler* (066), *yan-ar* (073), *ağ-ar* imiş (125), *coş-ar* idim (051), *tutaş-ır* (073), *ağır-ır* (064), *var-ırım* (128), *içir-irler* (131), *n’ol-ur* (111), *yat-ur* (007), *ıtur-ur* (129), *kıl-urlar* (113), *bil-ür* (044), *içür-ür* (129), *yetiş-ür* (120), *gör-ürim* (127), *şığ-maz* (108), *ol-maz* (070), *gel-mez* (088), *it-mez* (021).

Gelecek Zaman: Metinde iki kelimedede {-iser} gelecek zaman eki kullanılmıştır: diñle imdi ne *di-yiserdür* ol baş (010), kendi hâlini hikâyet *it-iser* (012).

Şimdiki Zaman: Bugün kullandığımız {-yor} şimdiki zaman eki metinde bulunmamaktadır. Bu kip bir örnekte geniş zaman ekiyle sağlanmış: *beñze-r* allâhdan saña irdi ölüm (070).

Bir örnekte geçmişten başlayıp hâlâ devam eden bir durum {-mış} öğrenilen geçmiş zaman eki ile belirtilmiştir: on yedi biñ yıldur bu yolda *yat-mışam* (137).

b) Dilek Kipleri

İstek Kipi: Bu kip için metinde {-A} eki kullanılmıştır. Az sayıda örneği bulunmaktadır: *yaqıl-a* cân u beden (131), söyle kim sözüñ *ol-a* hem bize fâş (017), emir *kıl-a* girü dünyāya *gel-em* (141), tañrınuñ birliğini bellü *bil-em* (141), kim ola bir gün başa karşı *gel-e* (049).

Emir Kipi: Emir ekinin birinci teklik şahısta bir örneği görülmektedir. İkinci teklik şahısta hem eksiz örnekler hem de {-gil} ekiyle geçen örnekler mevcuttur. Üçüncü teklik şahıs emir ekinin metinde örneği bulunmamaktadır. Çokluk birinci şahsın sadece bir örneği bulunmaktadır. Çokluk ikinci şahıs emir eki {-Uñ} şeklinde geçmektedir. Çokluk üçüncü şahıs emir ekinin metinde örneği bulunmamaktadır: *eyt-eyim* (132), *diñle* (010), *söyle* (017), *gör* (042), *bağ-gıl* (018), *yarlığa-gıl* (153), *diñle-gil* (117), *işit-gil* (123), *eyle-gil* (057), *it-elüm* (005), *inan-uñ* (149), *bırak-uñ* (076), *tut-uñ* (076), *götür-üñ* (076), *vir-üñ* (154).

Şart Kipi: Metinde {-se} şart eki bir örnekte geçmektedir. Bu örnek teklik birinci şahıs ile kurulmuş bir örnektir ve dilek anlamı taşımaktadır: o ne hâşıl baş durur *bil-sem* ‘aceb (008).

Gereklilik Kipi: Metinde gereklilik kipinin herhangi bir örneği mevcut değildir.

11. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

i- fiili Eski Türkçede *er-* şeklindeydi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan *er-* fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/’si düşmüş e-i değişmesi ile ünlüsü de değişerek *i-* şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 299).

i- fiilinin dört kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart kipi. Metinde cevher fiilinin geniş zaman, görülen geçmiş zaman bir de şart kipinin örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman örnekleri şunlardır: ‘işret *i-di* dün i gün benim işim (023), var *i-di* on iki biñ karavaşım (023), giydüğü kemhā

i-di ol kulların (036), otdan *i-di* t̄ac kuşak yā resūl (117). Öğrenilen geçmiş zamanın sadece bir örneği bulunmaktadır: yüz yıla dek ağusı aķar *i-miř* (125). Őart kipinin metinde örneği bulunmamaktadır.

Cevher fiilinin geniş zaman eklerine bildirme ekleri denir. Bildirme eklerinden 1. ve 2. şahıs için kullanılanlar şahıs zamirlerinden, 3. şahıs için kullanılanlar *tur-*fiilinden gelişmiştir (Özkan, 2017: 144). Metinde sadece 2. teklik şahıs bildirme eki ve 3. teklik şahıs bildirme eki görölmektedir:

2. Teklik řahıs Bildirme Eki: Metindeki bir örnekte {+sin} eki görölmektedir: *sen+sin* ʿisā ol rūhullāh didi (015).

3. Teklik şahıs Bildirme Eki: Metinde {+durur}, {+dir}, {+dur} şekillerinin örnekleri bulunmaktadır. Bu ek genellikle {+dir} şeklinde düzleşmiştir, yuvarlak ünlölü ve kalın sıradan {+dur} şekline yalnızca bir örnek bulunmaktadır: *var durur* (127), *o ne hāřil baş durur* (008), *olmuş durur* muʿcizātī ʿisānuř (147), *haķ teʿālādan ʿatā+dır* aņa bu (013), *yedi yüz yıl+dır* cihāndan gitmişem (137), *köhne+dir* bu dünyā baķma rengine (003), *on yedi biņ yıl+dur* bu yolda yatmişam (137).

12. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Zamanda hareket noktasını, konuşanın konuştuğu andan, yani şimdiki zamandan başka bir plana aktarmak mümkündür. Bu yüzden fiili hikāye, rivayet ve şart tarzlarında anlatmak için ayrıca eklere ihtiyaç vardır. Hikāye tarzında anlatmak, fiilin hareket noktasını eski bir zaman çerçevesi içine yerleştirmektir. Yani bu anlatım, zamanı geçmişe aktararak yapılan anlatımdır. Rivayet tarzında bu çerçeveye ayrıca anlatılan hususun dolaylı bir bilgiye dayandığı, başkasından duyulduğu noktaları da eklenir. Şart tarzında ise, fiildeki hareket ve oluş, başka bir hareket ve oluş için şart olarak gösterilir. Hikāye, rivayet ve şart tarzları fiillerin birleşik çekimlerini meydana getirirler (Özkan, 2017: 145-146). Hikāye birleşik zaman çekiminin metinde bulunan örneklerinden bazıları şunlardır: *ol-urdu* (148) *yayı-l-urdu* (041), *toyur-urdım* (048), *dövşür-ürdi* (079), *gel-ürdi* (031), *yin-ürdi* (044), *alun-urdu* (046), *vir-irdim* (049), *di-yiserdür* (010), *al-miş i-dim* (032), *ķır-miş i-dim* (033), *unut-muş i-dim* (037), *ıtut-muş i-dim* (037). Rivayet birleşik zamanının metinde sadece bir örneği bulunmaktadır: *aķ-ar i-miş* (125).

13. Fiillerde Soru şekli

Metinde {mI} soru ekinin ince sıradan şekline sadece bir örnek bulunmaktadır: *cān elinden mi* getürdüņ bu güli (001).

14. Sıfat-Fiiller

Fiillerin, zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridirler. İsimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar (Gülsevin, 2007: 123). Metinde geçen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

{-dİk}, {-dUk}: Metinde bu ekin az sayıda örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden iki tanesi ünlü uyumuna girerek düz ünlülü şekilde kullanılmıştır: anamdan *em-digim* südim ey yara (109), dünyāda *it-digim* işler kamu (098), *n'ol-duğın* işbu hālim (091), ilk gice nice şordı *şor-duğun* (056), kamusunun *giy-dügi* dībāc idi (040), cān alucı heybetini *gör-dügün* (056).

{-mİş}, {-mUş}: Bu ek sadece iki örnekte geçmektedir. Örneklerden birinde ince ünlülü şekli diğerinde ise yuvarlak ünlülü şekli geçmektedir: şöyle *kız-mışdur* ve şuyı içemem (130), *çürü-müş* kuru baş (017).

{-An}: anda *var-an* girü gelmez az ı çok (088), *oku-y-an-ı dinle-y-en-i yaz-an-ı* (153), anı *yet-en* kamusu kıllar idi (034), biri münkîr biri nekîr ol *gel-en* (096), pes zebānî *diy-en-ler* sonra *gel-en* (096).

15. Zarf-Fiiller

Şahıs ve zaman belirtmeyen, yalnızca hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir (Özkan, 2017: 151). Fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir (Gülsevin, 2007: 125). Metinde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır:

{-A}: Bu ekin metinde üç örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden birisi kalıplaşarak edat olarak kullanılan bir kelimedir: birisi bir *yaη-a* çeker şaçalım (102), şaçalımdan *çek-e çek-e* tıtdılar (112), *süyri-y-e süyri-y-e* tamuya iletdiler (112).

{-IncA}: Bu ekin metinde sadece iki örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden birinin ünlüsü kalın sıradan diğerinin ünlüsü ise ince sıradandır: *vardığ-ınca* gāyet artardı başa (068), *tā iriş-ince* ol çalabdan hıṭāb (135).

{-iken}, {-ken}: ʿisā peygamberden *gider-ken* yoluna (006), cümcüme *sultān i-ken* adı anuη (149).

{-Up}: *aldan-up* düşme bu cāzū cengine (003), *ğuşşalan-up* cümle oldılar melül (071), *zārī kıl-up* yüzlerini urdılar (085), yüregim *yağ-up* içim dağladılar (116), *çıkar-up* andan beni getürdiler (134), *çürü-y-üp* toprak içinde hoş yatur (007), el *götür-üp* duʿā kıldı hemān (009), şāhları māt *eyley-üp* unutmuş idim (037).

{-UbAn}: {-Up} zarf-fiil ekinin genişletilmiş şeklidir. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: gözlerinden *akıd-uban* kanlı yaş (010), boynuma *dola-y-uban* dikdi ol (099), onların işi *bit-üben* çün gider (100), hem *gel-üben* karşıma oturdılar (114), başa çok la'net *de-y-üben* gitdi ol (099), bir dağa *ilet-üben* oda yakdılar (122), *işid-üben* ağladı 'İsâ katı (138), *āh id-üben* ol kuru baş inledi (058).

4. Transkripsiyonlu Metin ve Çeviri

[09a]	hazā dāsītān-ı cümcüme sultān ve ba' de müslīm rahmetullahi 'aleyh	<i>Cümcüme Sultan ve Daha Sonra Müslīm'in Hikâyesi (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.)</i>
001	söyle ey cān güneşinüñ bülbüli cān elinden mi getürdün bu güli	<i>Ey can güneşinin bülbüli, bu güli can ülkesinden mi getirdin, söyle.</i>
002	var iki cān elinüñ gülşeni sen ne sevdiñ kıldıñ iş bu güli	<i>Can ülkesinin iki gül bahçesi var. Sen, ne yaptın da bu güli sevdiñ.</i>
003	köhnedir bu dünyā bakma rengine aldanup düşme bu cāzū cengine	<i>Bu dünya köhnedir, onun rengine aldanma. Aldanıp bu cadılar savaşına girme.</i>
004	bir kişi bundan murād almış degil kimseye her kez vefā kılmış degil	<i>Bir kişi bu dünyadan muradını almış değil. Hiç kimseye daima vefa etmiş değil.</i>
[09b]	bu söz üzre bir hikâyet idelüm	<i>Bu sözün üzerine bir hikâye anlatalım.</i>
005	ehl-i destāndan rivāyet idelüm	<i>Kıssahanlardan rivayet edelim.</i>
006	'İsā peygamber{den} giderken yoluna fikir iderdi işbu dünyā hāline	<i>İsa peygamber (bir gün) kendi yoluna giderdi ve bu dünyanın hālini düşünüp dururdu.</i>
007	gördi yol üzre bir kuru baş yatur çürüyüp toprak içinde hoş yatur	<i>Yol üzerinde bir kuru kafatasının yattığını ve çürüyüp toprak içinde kaldığını görür.</i>
008	'İsā peygamber görüp eydür 'aceb o ne hāşıl baş durur bilsem 'aceb	<i>İsa peygamber (bunu) görüp: "Acaba bu görünen kafatası kimdir, bilsem." dedi.</i>
009	el götürüp du'ā kıldı hemān dile geldi söyledi baş ol zamān	<i>Elini kaldırıp hemen dua etti. O baş, o vakit dile gelip konuşmaya başladı.</i>
010	diñle imdi ne diyiserdür ol baş gözlerinden akıduban kanlı yaş	<i>O baş gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak ne diyecek,</i>
011	kim neler gelmiş ol başıñ hāline hem neler gelmiş anuñ aḥvāline	<i>hem de o kafatasının başına neler gelmiş ve neler yaşamış, şimdi dinle.</i>

012	söyledi 'isāya hāl̄in ser-tā-ser kendi hāl̄ini hikāyet idiser	İsa'ya başından geçenleri baştan sona kadar bütün ayrıntılarıyla anlattı.
013	mu'cizātdur hāzret-i 'isāya bu hāk te'ālādan 'aṭādır aṭa bu	Bu, Hazret-i İsa'ya bir mucizedir, yüce Allah'tan ona bir lütüftür.
014	hoş faşih dil virdi aṭa ol kerim ol hākim ol hāl̄im ol 'alim	O Kerim, Hakim, Halim ve Alim olan Allah ona güzel ve düzgün bir dil verdi.
015	şevk-ile lā ilāhe illallāh didi sensin 'isā ol rūhullāh didi	Coşku ile: "Lā ilāhe illallāh, İsa, o Rūhullāh sensin." dedi.
016	çünkü 'isā dinledi işbu sözi āh idüben yaş-ıla ṭoldı gözi	İsa peygamber, bu sözü duyunca ah çekti ve iki gözü yaşlarla doldu.
017	didi ey yerde çürümüş kuru baş söyle kim sözüñ ola hem bize fāş	"Ey yerde çürüyüp kalmış kuru baş, konuş ki sözün bizim için bilinir olsun." dedi.
[10a] 018	ol baş didi eydeyim hāl̄im saṅa işidüben hāl̄imi baṭṅıl ṭaṅa	O baş: "Hāl̄imi sana anlatayım, yaşadıklarımı duyunca hayretler içinde kalacaksınız.
019	tā ki benden 'ibreti sen alasin bir zamān benümle şöḫbet kılasın	Benim yaşadıklarımın ders çıkar ve bir müddet benimle sohbet et.
020	dünyāda sultān idim gāyet ulu altını gümüşi hāzinem ṭoṭolu	Dünyada çok büyük bir hükümdardım. Hazine altın ve gümüşle doluydu.
021	aṭ kaṭır deve bī-hisābī ve bī-kiyās şöyle kim itmez kıyāsın çün nās	At, katır ve develerim sayısızdı ve kıyasa gelmezdi. Öyle ki insanlar (onları) mukayese edemezdi.
022	leşkerim bī-hād ve sağışçı yoğ-ıdı kul karavaş ile iklīm çoğ-ıdı	Askerlerim sınırsızdı ve onu sayabilen yoktu. Köle, cariye ve memleketlerim çoktu.
023	var idi on iki biṅ karavaşım 'işret idi dün i gün benim işim	On iki bin cariyem vardı. Benim işim gücüm gece gündüz içki içip eğlenmekti.
024	ḫamusı şöyle kemāle hūb idi hep gönül ḫapıcılar maḫbūb idi	Hepsi olgunluk bakımından çok güzeldi ve tümü gönül alan sevgililerdi.
025	on yedi biṅ daḫı kulum var idi pehlivānlar ḫamusı gey er idi	On yedi bin de erkek kölem vardı. Hepsi pehlivan ve oldukça iyi erlerdi.
026	düz kuşaklar başları altun idi bunca şehirler olara ihtiyāç idi	Kuşakları düz ve başlıkları altındandı. Bunca şehirler onlara ihtiyaç duyardı.

027	biḡ qaravaş çünki çekerdi biḡ koyun biḡ daḡı çeşte çalardılar [er]ḡanün	<i>Bin cariye (her gün) bin koyun götürürdü. Bini de çeşte ve erganun çalardı.</i>
028	biḡ daḡı sâz nây çalardı saz ile hoş gâzel söyler idi âvâz ile	<i>Bini de saz ve ney çalardı, yüksek sesle güzel gazeller söylerlerdi.</i>
029	biḡ daḡı çerkes biḡ aş[idî] idi biḡ daḡı gürcü biḡi hem ḡâş idi	<i>(Cariyelerimin) bini Çerkez, bini Oset, bini de Gürcü'ydü ve hepsi seçkindi.</i>
030	biḡ daḡı rûmî kızı ve biḡ ḡıḡây kirpigi ok kamunun ḡaşları yay	<i>Bini Rum kızı ve bini de Çinliydi. Hepsinin kirpiḡi ok ve ḡaşları yay gibiydi.</i>
[10b] 031	biḡ daḡı çinden gelürdi qaravaş biḡ semerḡan[t]dan gelürdi mâḡıveş	<i>Bin cariye Çin'den, bini de Semerkant'tan gelirdi, ay gibi güzel kadınlardı.</i>
032	almış idim elli biḡ kılıç tamâm beni bekler idi dün i gün tamâm	<i>Elli bin kılıçlı asker almıştım, hepsi gece gündüz beni beklerdi.</i>
033	dünyâda yoḡ-ıdı hiç düşmân baḡa ḡamusın kırmış idim önden soḡa	<i>Bana dünyada hiç düşman yoktu, hepsini baştan sona öldürmüştüm.</i>
034	elli biḡ şiyâḡ aḡ [ye]degüm var idi anı yeten ḡamusı ḡullar idi	<i>Yedekte götürülen elli bin siyah atım vardı. Onu yedeklerinde götürülenlerin hepsi kölelerdi.</i>
035	laḡ [u] altun ḡamu aḡlarıḡ idi ibrişimden çulları mevzün idi	<i>Atların hepsi lâl ve altınlarla (kaplıydı). Çulları ibrişimden yapılmıştı ve düzgün biçimliydı.</i>
036	mûḡları hem gümüş idi anlarıḡ giydiḡi kemḡâ idi ol ḡullarıḡ	<i>Onların göz koruyucuları dahi gümüştendi. O kulların giydiḡi (hep) ipekli kumaştandı.</i>
037	dünyâyı başdan başa ḡutmuş idim şâḡları mât eyleyüp unutmuş idim	<i>Dünyayı baştan başa ele geçirmiştım. Hükümdarları mağlup edip unutmuştım.</i>
038	on iki biḡ arı ḡatun 'avratım bir işt kim n'oldı vaşf-ı ḡâletim	<i>On iki bin kusursuz eşim vardı. İçinde bulunduḡum durumun nitelikleri nasıldı, bir dinle!</i>
039	on iki biḡ erkek oḡlum var idi on iki biḡ ḡamu ḡız ḡüblar idi	<i>On iki bin erkek evladım, on iki bin hepsi güzeller güzeli olan kızlarım vardı.</i>
040	ḡamunun başında altın tâc idi ḡamusının giydiḡi dibâc idi	<i>Hepsinin başında altın taç vardı, hepsinin giydiḡi ipek kumaştandı.</i>
041	biḡ deve ve biḡ öküz ve biḡ koyun iki biḡ aḡ yayılırdı gün bugün	<i>Her gün bin deve, bin öküz, bin koyun ve iki bin at yayılırdı.</i>

042	günde biḡ batman ṭuz giderdi aşıma şoḡ serincām gör ne geldi başıma	<i>Her gün aşıma bin batman tuz giderdi. Son macerada başıma neler geldi, gör.</i>
043	günde biḡ mut anuḡ gibi ey aḡı bişüben yeyilürdi ey aḡı	<i>Ey kardeş, günde onun gibi bin mut (buḡday) pişirilerek yenirdi.</i>
[11a] 044	bal ve yaḡ ḡisābın kim bilür idi her gün uş bunlar bişüben yinürdi	<i>Bal ve yağın hesabını kimse bilmezdi. Her gün işte bunlar pişirilerek yenirdi.</i>
045	ḡükm iderdim yedi iḡlime ben tamām cümle mālı benim idi ey ḡümām	<i>Ey gayretli kimse, yedi iklime (dünyanın her tarafına) tamamen ben hükmederdim, onların bütün malları benimdi.</i>
046	ḡamu beglerden gelürdi ḡarāc alınırđı bāḡilerden bunca bāc	<i>Bütün beylerden haraç vergisi gelirdi. Eşkiyalardan da bu kadar vergi alınırđı.</i>
047	her birinde var idi nāiblerim hem daḡı biḡ biḡ mehām-[şinās]larım	<i>Her yerde vekillerim ve hem de binlerce hizmetkârım vardı.</i>
048	ṭoyururdım günde yüz biḡ açları ḡoş ṭutardım ol ḡamu muḡtāçları	<i>Günde yüz bin aç insanı doyururdum ve bütün yoksulların gönlünü hoş tutardım.</i>
049	günde biḡ altın virirdim yoḡsula kim ola bir gün baḡa ḡarşu gele	<i>Bir gün (isyan edip) bana karşı gelmemeleri için günde yoksullara bin altın verirdim.</i>
050	ol ḡadar ḡürī iki yüzim benüm var idi ḡatunum daḡı ıssı ḡanum	<i>Benim huriler kadar güzel iki yüz eşim vardı ve kanım sıcaktı.</i>
051	luṭf ı iḡsān issi gey coşar idim ‘ālemi ṭutmuş idi eyü adım	<i>Lütf ve cömertlik sahibiydim, (vermekte) kendimden geçerdim. Benim iyi adım tüm dünyaya yayılmıştı.</i>
052	her kişi kim göre idi yüzümi ḡasret idi işideyidi sözümi	<i>Benim yüzümü gören kişiler, sözlerimi işitmeye hasret kalırdı.</i>
053	ṭutmuş idi ‘ālemi ‘adl-ile dād cümcime sulṭān deyü adanlardı dād	<i>Cümcime Sultan diye bana ad vermişlerdi. Doğruluk ve adaletim tün dünyaya yayılmıştı.”</i>
054	bu sözi çünkim ḡikāyet eyledi kendi ḡālın çün rivāyet eyledi	<i>Bu sözleri hikāye ettikten sonra kendi hâlini anlatmaya başladı.</i>
055	didi ‘isā cümcüme bir işit baḡa nice oldı veliki[n] sen [ey]it	<i>İsa Peygamber, Cümcüme Sultan’a: “Beni bir dinle, başına neler geldi bana anlat.</i>
056	cān alıcı heybetini gördüḡün ilk gice nice şordı şorduḡun	<i>Azrail’in heybetinden gördüklerini, ilk gece (mezarda) neler sorulduḡunu</i>

[11b] 057	anları baña dañı Şerh eylegil kendi hāliñden hikāyet eylegil	onları bana anlat, kendi başından geçenleri hikāye et.” dedi.
058	āh idüben ol kuru baş inledi söyledi ‘isāya ‘isā dinledi	O kuru baş ah çekerek inledi, İsa peygambere anlattı, o da dinledi.
059	didi dünyāda yaşadum çok zamān on iki biņ yıl sōzüm degil yalan	“Dünyada çok zaman -on iki bin yıl- yaşadım, sōzümde yalan yoktur.
060	bir gün ağırmadı hiç başım benim dañı bir gün ağırmadı benüm tenim	Benim başım ve vücudum bir gün bile ağırmadı.
061	varmış idim bir gice ĥammāma ben ¹ kim yuyaydı benim bu nāzik tenim	Ben bir gece nazik bedenimi yıkamak için hamama gitmiştim.
062	yudılar başımı ĥizmet itdiler ger nice baña ‘izzet itdiler	Başımı yıkayıp (bana) hizmet ettiler ve bana çokça saygı gösterip ağırladılar.
063	ben ĥamāmda çok oturdum bilmedim irteye degin sarāya gelmedim	Ben hamamda çok kaldım, bilmedim. Sabaha kadar saraya gelmedim.
064	çün ĥamāmdan çıktım ağırır başım cümle yandı ota içim tışım	Hamamdan çıktığım zaman başım ağrıdı ve içim dışım bütün vücudum ateşler içinde kaldı.
065	gözüme oldu karanı bu cihān şadır şasdur el yuvdum ey pāk-i cān	Ey temiz gönüllü kimse, bu dünya gözüme karanlık oldu; gönül üzüntü içinde kaldı ve elimi yıkayıp (ıktım).
066	ne ki ĥükmümde ĥekimler var idi her birisi ‘ulūfem yerler idi	Emrimde birçok hekimler vardı ve her birisi verdiğim maaşı yerlerdi.
067	çok māl virdim şabıblere ey yār ‘arz kıldım ĥazīnemde ne ki var	Ey dost, hekimlere çok mal verdim; hazinemde ne varsa (onlara) sundum.
068	hiç birisi çāre kılmadı baña vardığınca ĥāyet artardı baña	Hiç birisi bana çare olmadı, bana geldiklerinde (ağrılarım) daha da arttı.
069	ol ĥekimler baña kılmadı ‘ilāc tenüme kâ’il degüldi çün ĥarāc	O hekimlerin hiçbiri bana çare bulamadı. Çünkü para zoruyla vücudum iyileşmeye razı değildi.
[12a] 070	didiler řaña ‘ilāc olmaz bugün beņzer allāhdan řaña irdi ölüm	Sana bugün çare bulunmaz, öyle görünüyor ki sana Allah’tan ölüm geldi, -vaden tamam oldu- dediler.

¹ Bu beyitte kafiye uyumu yoktur.

071	ğuşşalanup cümle oldılar melûl didiler tañrı işine neyleye kûl	Hepsi mahzun olup üzöldüler: Tanrı işine kul ne yapabilir, dediler.
072	hâlim oldı mükedder dördüncü gün yandı tutaşdı tenim beşinci gün	Dördüncü gün hâlim çok kederli oldu. Beşinci gün vücudum yanıp tutuştu.
073	hep dişlerim birbirine dokunur yüregim yanar ve içim tutaşır	Dişlerim hep birbirine dokunur, yüreğim yanar ve içim tutuşur.
074	ditredi cümle tenim yaprak gibi günı gıtdi benzimiñ toprak gibi	Bütün vücudum yaprak gibi titredi, benzimin rengi soldu, toprak gibi oldu.
075	çünkü gördüm geldi ölüm heybeti bir âvâz geldi kulağıma kâtı	Ölümün heybetli bir şekilde geldiğini gördüğüm zaman kulağıma yüksek bir ses geldi:
076	kim tutuñ götürüñ anı [sü]riyün tiz bıraquñ tamuya yüzi koyun	'Onu tutup sürükleyerek götürün, yüzü üzerine cehenneme atın.'
077	geldi nâgâh cân alıcı yanıma komadı kim söz diyeydim ben aña	Ansızın Azrail yanıma geldi ve benim ona bir söz dememe (asla) müsaade etmedi.
078	bir kadeh virdi aña şöyle ulu aldım içdim anuñ içi toptolu	Ona oldukça büyük ve içi dopdolu olan bir kadeh verdi, (onu) aldım, içtim.
079	yetmiş biñ melâ'ike hem bilesine dövşürürdi cümlesin bilesin[e]	Çevresinde yetmiş bin melek vardı, onların hepsini yanına toplardı.
080	cân alıcınıñ bular şâkir[d]leridür n'eyledi n'eyler bunlar beni imdi gör	Bunlar Azrail'in talebeleridir. Bunlar bana ne yaptılar ve ne yapacaklar, şimdi gör.
081	ol ferîştehler işit kim n'itdiler elim ayağım ve ağzım tıtdılar	O melekler dinle, ne yaptılar. Elimi, ayağımı ve ağzımı tuttular.
082	öyle oldı yâ nebî bil hâlimi hurd eylediler kâmu endâmımı	Ey peygamber, bu şekilde oldu; hâlimi anla. Bütün vücudumu parça parça ettiler.
[12b] 083	itdi heybetle ol baña nazar hasret ile dünyâdan itdim sefer	O, bana heybetli bir bakış attı. Hasret ile dünyadan (ahirete) sefer ettim.
084	şâkıbet irdi ecel oldum harâb meskenim oldı benim tahte's-serâ{b} ²	Sonunda ecel yetişti ve perişan oldum. Benim ikametgâhım toprağın altı oldu.
085	[hâ]limi kavmim dükeli gördiler zârî kı lup yüzlerini urdılar	Benin hâlimi halkımın hepsi gördüler, feryat edip yüzlerini dövdüler.

² Burada kafiye gereği kelime serâb olarak yazılmıştır. Fakat anlam olarak 'serâ' olması gerekmektedir.

086	oğlanlarım cümlesi yırttı yüzün taşlar ile dögdiler kendi özin	Çocuklarımlın hepsi yüzlerini yırttılar, kendilerini taşlarla dövdüler.
087	itdiler feryād nefrīn fiğān karalar giydi kamu beyn-i civān	Feryat ve figan ederek beddualar ettiler. Hepsi gençlerin arasında karalar giydiler.
088	gördiler kim ağlamakdan çāre yok anda varan girü gelmez az ı çok	Baktılar ki ağlamaktan çare gelmez, ölen az ya da çok bir daha geri gelmez.
089	cümle begler itdiler öyle ittifāk kıldılar benim için yas ı [ya]rak	Bütün beyler aralarında anlaştılar. Benim için yas tutup (cenaze merasimi için) hazırlık yaptılar.
090	eylediler baña atlasdan kefen ne ašlā atlasdan çürüye bu ten	Bu beden, atlas kumaş içinde asla çürümesin diye bana atlas kumaştan kefen diktiler.
091	ilettiler toprağa kodılar tenim tañrı bilür n'olduğın işbu hālim	Bedenimi alıp toprağa koydular. Bu hālimin ne olduğunu (ancak) Tanrı bilir.
092	döndi kavmim cümlesi dükeli yavuz bir 'amelim kaldım bir ben yalnızuz	Halkımın hepsi kötüleşerek geri döndüler. Bir ben ve bir de amelimle yalnız kaldım.
093	karşıma iki ferīşteh geldiler ikisi karşıma gelüp durdılar	Karşıma iki melek geldi, ikisi de karşıma geçip durdular.
094	baña çün bunlar su'[ā]li şordılar derd i miñnetle işim bitürdiler	Bunlar bana sorularını sordular, dert ve sıkıntı vererek işimi bitirdiler.
095	gitdi bunlar baña idüben 'azāb [iki] ferīşteh yine geldi başı tāb	Bunlar bana azap ederek gitti, sonra başı parıltılı olan başka iki melek geldi.
[13a] 096	biri münkîr biri nekîr ol gelen pes zebānī diyenler şoñra gelen	O gelenlerin biri Münkîr, biri Nekîr'di. İşte zebani diyenler (onlar) sonra gelenlerdi.
097	eyü yavuz kamusı düzdi ol kefin üzre kamusun yazdırdı ol	Onlar, iyi ve kötü (amellerin) hepsini sıraladılar, ne yaptıysam hepsini kefen üzerine yazdırdılar.
098	dünyāda itdığım işler kamu şordı ve yazdırdı cümle ey 'amū	Ey amca, dünyada yaptığım işlerin hepsini sordular ve (kefene) yazdırdılar.
099	boynuma dolayuban dikdi ol [b]aña çok la'net deyüben gitdi ol	Onlar, (amellerimi) boynuma dolayarak diktiler, bana çok lanet ederek gittiler.
100	anlarıñ işi bitüben çün gider emrini gör tañrınıñ neler ider	Onların işi bittiğinde gittiler, Tanrı'nın emrine bak, (şimdi) neler yapar.

101	şamudan bir bir zebāniler gelür her birisi başa işkence urur	<i>Cehennemden birer birer zebaniler gelir ve her biri bana işkence ederek vururlar.</i>
102	biri geldi biri tutdı şakalım birisi bir yana çeker şakalım	<i>Birisi gelip sakalımı tutar, bir diğeri sakalımı diğer yana çeker.</i>
103	seni kim yarattı deyü şordılar bir ‘amūd ile depeme urdılar	<i>Seni kim yarattı, diye sordular, bir sopa ile başıma vurdular.</i>
104	çünkü ol ‘amūdı urdılar başa gitmiş uşşım ne diyem ‘isā saña	<i>Ey İsa, ne zaman ki o sopayı bana vurdular; aklım başımdan gitmiş, sana nasıl anlatayım.</i>
105	yine ‘aqlım başıma geldi hemān diledim ben bunlardan emān	<i>Sonra hemen aklım başıma geldi ve ben bunlardan medet diledim.</i>
106	bu ‘amūdı yine şöyle urur etim gevdem hem süyegim hürd olur	<i>Sonra (yine) o sopayı o şekilde vurur; etim, gövdem ve kemiklerim paramparça olur.</i>
107	tut deyü bir kez buyurdu yere ol ikisi dağı girü urdılar yire	<i>Yere, “Tut” diyerek bir kez emrettiler. O iki melek yine (beni alıp) yere vurdular.</i>
108	şöyle şıkdı beni bu kim n’eyleyim ‘aqlıma şıgmaz ki size söyleyim	<i>Yer, beni öyle sıktı ki nasıl anlatayım. Aklım (olanları) almaz ki size de söyleyeyim.</i>
[13b] 109	anamdan emdiğim südim ey yara kaşre kaşre cümlesi döküldü yere	<i>Ey dost, anamdan emdiğim sütün hepsi damla damla yere döküldü.</i>
110	kim kimikler birbirine hep geçer şöyle mişnet görmüş idim mu‘teber	<i>Kemiklerimin hepsi birbirine geçer, öyle ibret alınacak bir sıkıntı çektim.</i>
111	gitdi bunlar ol zamān dinle n’olur dört ferişteh gāfilin girü gelür	<i>Bunlar o zaman gidince dinle bak, ne olur. Dört melek habersizce geri gelir.</i>
112	şakalımdan çeke çeke tutdılar süyriye süyriye şamuya iletdiler	<i>Sakalımdan çeke çeke tuttular, sürüye sürüye cehenneme attılar.</i>
113	otlu topuzlarla kılurlar ‘azāb yine bunlar itdiler dürlü ‘azāb	<i>Ateşli topuzlarla eziyet ettiler, yine bunlar türlü türlü acı çektirdiler.</i>
114	bir tāk ile bir kuşak getürdiler hem gelüben karşıma oturdılar	<i>Bir taç ile bir kuşak getirdiler ve karşıma gelip oturdular.</i>
115	çünkü ol tacı başıma urdılar şanasın kim yüregim yandırdılar	<i>Ne zaman ki o tacı başıma taktılar, sanırsın ki yüreğimi yandırdılar.</i>

116	ol kuşağı belime kuşandılar yüregim yakup içim dağladılar	<i>O kuşağı belime kuşattılar, yüreğimi yakıp içimi yandırdılar.</i>
117	otdan idi t̄ac kuşak yā resūl diñlegil bir laħza olma melūl	<i>Ey peygamber, taç ve kuşak ateşlendi, bir zaman üzülme, (beni) dinle.</i>
118	zārī zārī ŧamuda ben inledim nevħa kıldım bir içim ŧu diledim	<i>Cehennemde için için (ağlayarak) feryat ettim, inleyerek bir içim su istedim.</i>
119	bir ferişteh geldi bağdı hālime bir kadeħ ŧu virdi benim elime	<i>Bir melek geldi, hālime baktı; benim elime bir kadeh su verdi.</i>
120	ol ŧu çünküm yüregime yetişür içim dıŧım küllī oda ŧutaŧır	<i>O su, yüreğime ulaştığı zaman içim dıŧım tamamen ateşe yanar.</i>
121	nice yandım ŧamu dibinde kıldım ŧamunuñ dibinde hay çok ağladım	<i>Cehennemin dibinde ne kadar yandım, (bilmiyorum). Cehennemin dibinde çok ağladım.</i>
[14a] 122	aldılar beni ŧamudan çıkıldılar bir dağa iletüben oda yakıldılar	<i>Beni alıp cehennemden çıkardılar, bir dağa götürüp ateşe yaktılar.</i>
123	ol dağ üstünde iŧitgil [ŧav]āb nice nice kıldılar baġa ‘azāb	<i>O dağ üstünde (ne vardı), dinle, sevap bul. Bana (orada) nice nice eziyetler ettiler.</i>
124	nice ‘akrebler çıya[n]lar ey ‘amū anda geldi anları bil ey ‘amū	<i>Ey amca, nice akrep ve çıyanlar o zaman geldi; bunları bil.</i>
125	ŧamuluğlar için bunlar sur kılmıŧ yüz yıla dek aġusu aġar imiŧ	<i>Bunlar cehennemlikler için sur yaptırmıŧlar, (oranın) zehri yüz yıla kadar akarmıŧ.</i>
126	bu dağın çevresinde yedi ŧamu dürlü miñnetler var anda ey ‘amū	<i>Ey amca, bu dağın çevresinde yedi cehennem ve her birinde türlü eziyetler var.</i>
127	ol dağ katında bir ırmağ tolu var durur anı görürim ey ulu	<i>Ey ulu kiŧi, o dağ eteğinde su dolu bir ırmak var; onu gördüm.</i>
128	ŧuşayu ırmağ içine varırım gör ki ben anda melāmet görürim	<i>Susayarak ırmak içine gittim, gör ki ben orada ne azarlar gördüm.</i>
129	çevresinde çok feriştehler ŧurur kim ŧamuluğları anda içürür	<i>Çevresinde çok sayıda melekler var, onlar cehennemlikleri orada su içirirler.</i>
130	ŧöyle kızmıŧdur ve ŧuyı içemem anı ŧamuluğçun yaratmıŧ kerim	<i>O kadar sıcaktı ki suyu içemem, (ancak) Allah onu cehennemlikler için yaratmıŧ.</i>

131	pes ʔamu ehline ol ıssı Őudan içirirler yağıla cān u beden	Sözün kısası cehennem halkına o sıcak sudan içirirler, can ve beden yanıp tutuşur.
132	ol zebāniler eyteyim ki n'itdiler beni ol ırmağ içine atdılar	O zebaniler (bana) ne yaptılar, anlatayım; beni (tutup) o ırmağ içine attılar.
133	sekiz yıl ırmağ içinde kalmıŐam ey nice dürlü 'azābı görmüŐem	Ey (peygamber), sekiz yıl ırmağ içinde kaldım ve nice türlü eziyetler gördüm.
134	çıkarp andan beni getürdiler hem yine ʔamu içinde yaturdılar	Beni oradan çıkarp getirdiler ve tekrar cehennem içinde bıraktılar.
[14b] 135	nice yıllar ʔamuda gördüm 'azāb ʔā irişince ol çalabdan hiʔāb	O yüce Allah'tan hitap gelinceye kadar nice yıllar cehennem içinde eziyet gördüm.
136	tağrı emr itdi beni çıkardılar yā nebī yol üstüne getürdiler	Ey peygamber, Tanrı emretti; beni çıkardılar ve getirip yol üzerine bıraktılar.
137	on yedi {bin} yıldur bu yolda yatmıŐam yedi yüz yıldır cihāndan gitmiŐem	On yedi yıldır bu yolda yatıyorum ve yedi yüz yıldır da dünyadan ayırım."
138	işidüben ağladı 'isā ʔatı gey 'aceb eyledi bu 'ibreti	İsa peygamber (bunları) işitip ağladı ve bu ibretlik (hikāyeye) Őaşırıp kaldı.
139	şordı kim neye ʔapardın dünyāda didi ben puʔa ʔapardım dünyāda	Dünyadayken neye tapardın, diye sordu. Ben dünyadayken puta tapardım, dedi.
140	ger beni tağrıdan dileyesin benim için tağrıya söyleyesin	"Sen beni Tanrı'dan isteyesin ve benim için Tanrı'ya niyaz eylesin.
141	emir ʔıla girü dünyāya gelem tağrınuğ birliğini bellü bilem	Emir versin, dünyaya geri geleyim, Tanrı'nın birliğini açıkça bileyim.
142	tağrıyı ben bir bilem seni resül gel benim hācetümi eyle ʔabül	Tanrı'yı bir ve seni peygamber bileyim. Gel benim bu isteğini kabul et."
143	hoş ola didi aña 'isā ey nigār aldı ābdest Őıdğ-ıla ol perverdigār	İsa peygamber: Ey dost, iyi olur, dedi ve yüce Allah'a (ibadet için) gönülden abdest aldı.
144	iki rek'at Őıdğ-ıla ʔıldı namāz el göterüp hāzrete itdi niyāz	Samimi bir şekilde iki rekāt namaz kıldı ve elini kaldırıp Allah'a niyaz etti.
145	hācetini hāğ anuğ ʔıldı ʔabül Őıdğ-ıla ʔıldı du'āsın anda ol	Tanrı, onun isteğini kabul etti. O vakit, o, gönülden dua etti.

146	‘isā peygamber du‘ā kıldı aña nev-cüvān oldı luḫf itdi ḫaḫ aña	İsa peygamber ona dua etti ve Allah'ın lütfuyla genç bir delikanlı oldu.
147	adını müslim ḫodı ‘isā anuḫ olmuş durur mu‘cizātı ‘isānuḫ	İsa peygamber, onun adını Müslim koydu ve bu da İsa peygamberin mucizesi olmuştur.
[15a] 148	barmağın göterdi getürdi imān cān ve gönli olurdu ṣādımān	Parmağını kaldırdı ve iman getirdi. Gönlü sevinçle doldu.
149	cümcüme sultān iken adı anuḫ müslim oldı adı anuḫ inanuḫ	Cümcüme Sultan iken onun adı, Müslim oldu onun adı, (buna) inanın.
150	yine yüz yıl durdı ol dünyāda ṫā‘at ile geḫdi ‘ömri aradan	O, dünyada yine yüz yıl kaldı ve ömrü bu arada ibadetle geḫti.
151	tevbe idüp yüz ṫutdı ḫaḫdan yaña tevbesin ḫabül idüp raḫmet aña	Tövbe ederek Allah'a doğru yüzünü çevirdi. (Allah) tövbesini kabul edip ona merhamet etti.
152	ḫaḫ nazar eyler gözi yaşlulara raḫmet eyler yüregi yaşlulara	Allah, gözü yaşlılardan yana bakar ve yüreği yaşlılara merhamet eder.
153	oḫuyanı dinleyeni yazanı raḫmetünle yarlıgağıl yā ḫanī	Ey Allah'im; okuyanı, yazanı ve dinleyeni rahmetinle başışla.
154	fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt muṫṫafā rūḫına virünḫ ṣalavāt	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât, Mustafa'nın ruhuna verin bir salavat.

5. Dizinler

5.1. Gramatikal Dizin

Sıra:

a/ā b c ç d/ḍ/ḍ e f g/ğ h/h/ḥ ı i/ī j
k/k̄ l m n ŋ o ö p r s/s̄/ş ş t/ṭ u/ū ü v y
z/z̄/ž/z̄

A

ābdest (< F. *āb-dest*) Namaz kılmak, Kur'ân'ı Kerim okumak gibi ibadetleri yerine getirebilmek için dinin şart koştuğu şekilde niyet ederek el, ağız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını meshetmek suretiyle temizleme ve bu şekilde yapılan temizlik.

ā. al- İbadetten önce usulünce yıkanarak temizlenmek: 143

‘aceb (< Ar. *‘aceb*) Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

‘a. 008

‘a. eyle- Hayret etmek, şaşırarak, şaşa kalmak: 138

aç Yoksul, muhtaç kimse, fakir.

a.+ ları 048

ad Ad, isim.

a.+ ı 149

a.+ ım 051

a.+ ını ko- Ad vermek, ad koymak: 147

adan- Ad takılmak, lakap takılmak; ad almak, ad takınmak.

a.- lardı 053

‘adl (< Ar. *‘adl*) Adalet, hakkaniyet, doğruluk, tarafsızlık.

‘a.-ile dād Doğruluk ve adalet: 053

ağır- Vücudun herhangi bir yerinde rahatsız edici ağrı duymak, ağrılamak, sancımak.

a.- ır 064

a.- madı 060

ağla- Ağlamak.

a.- dı 138

a.- dım 121

ağlamak Acı, keder, pişmanlık ve bazen de sevinçten gözyaşı dökmek, ağlamak.

a.+ dan 088

ağu Zehir.

a.+ sı 125

ağız Ağız.

a.+ ım (ağzım) 081

āh (< *Ses taklidi ortak kelime.*) Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

ā. it- İnlemek, feryat etmek, acı ile içini çekmek: 016, 058

aḥı (< Ar. *aḥı*) Kardeş, arkadaş, dost, bir kimsenin en sevdiği yakını.

a. 043

aḥvāl (< Ar. *aḥvāl*) Durumlar, hâller.

a.+ ine 011

aḥ- Bir yerden daha aşağıda bulunan başka bir yere doğru gitmek.

a.- ar imiş 125

‘ākıbet (< Ar. *‘ākıbet*) Son, nihayet.

‘ā. 084

aḳıt- Dökmek, akıtmak.

a.- uban (aḳıduban) 010

‘aḳl (< Ar. *‘aḳl*) Akıl.

‘a.+ ım başıma gel- Kendine gelmek: 105

‘a.+ ıma şığma- inanmamak, tasavvur edememek: 108

‘aḳreb (< Ar. *‘aḳreb*) Akrep.

‘a.+ ler 124

al- 1. Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.

a.- dım 078

2. (Yanında, beraberinde, birlikte) Götürmek.

a.- dılar 122

3. Satın almak.

a.- mış idim 032

4. Birleşik fiiller yapar.

- a.- asın** 019
- a.- di** 143
- a.- miş degil** 004
- âbdest a. → âbdest:** 143
- ‘ibret a. → ‘ibret:** 019
- murâd a. → murâd:** 004
- aldan-** Bir yalana, bir hileye kanmak, kapılmak; oyuna gelmek.
- a.- up** 003
- ‘âlem** (< Ar. ‘*âlam*) Dünya, cihan.
- ‘â.+ i** 051, 053
- alıcı** Kendisine teslim edilmesi için bir şey gönderilen kimse. ↔ **alıcı.**
- a.** 077
- a.+ nııı** 080
- cân a. → cân:** 077, 080
- ‘alim** (< Ar. ‘*alim*) “İlmi ezeli ve ebedî olan” manasında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.
- ‘a.** 014
- allâh** (< Ar. *allâh*) Allah.
- a.+ dan** 070
- altun** Altın.
- a.** 035, 049
- a. idi** 026
- a. tâc idi** 040
- a.+ i** 020
- alıcı** Kendisine teslim edilmesi için bir şey gönderilen kimse. ↔ **alıcı.**
- a.** 056
- cân a. → cân:** 056
- alun-** Tahsil edilmek, alınmak.
- a.- ırdı** 046
- amân** (< Ar. *emân*) Yardım isteme, imdat dileme.
- a. dile-** Teslim olmak, af dilemek, yardım istemek: 105
- ‘amel** (< Ar. ‘*amel*) Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.
- ‘a.+ im** 092
- ‘amû** (< Ar. ‘*amû*) Amca.
- ‘a.** 098, 124, 126
- ‘amûd** (< Ar. ‘*amûd*) Değnek, sopa.
- ‘a.** 103
- ‘a.+ i** 104, 106
- ana** Anne.
- a.+ mdan** 109
- anda** Orada, oraya.
- a.** 088, 124, 126, 128, 129, 145
- andan** Oradan.
- a.** 134
- anı** Onu.
- a.** 034, 076, 127, 130
- anlar** Onlar (Üçüncü çoğul şahıs zamiri).
- a.+ i** 057, 124
- a.+ ııı** 036, 100
- anııı** Onun.
- a.** 011, 043, 078, 145, 147, 149
- arııı** Ona.
- a.** 013, 014, 077, 078, 143, 146, 151
- ara** Bir oluştan diğer bir oluşa kadar geçen zaman fasılası.
- a.+ dan** 150
- arı** Eksiklik ve kusurdan uzak, münezzeh, kusursuz.
- a.** 038
- art-** Şiddetlenmek, fazlalaşmak, daha etkili duruma gelmek.
- a.- ardı** 068
- ‘arz** (< Ar. ‘*arz*) Sunma, takdim etme.
- ‘a. kııı-** Sunmak: 067
- aşidi** (< ?) Osetli.
- a.** 029
- aşlâ** (< Ar. *aşlâ*) Hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat’iyyen.
- a.** 090
- aş** Yemek, taam.
- a.+ ima** 042
- at-** Bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlatmak.
- a.- dılar** 132

aṭ At (Binek hayvanı).

a. 021, 034, 041

a.+ larıḡ idi 035

‘aṭā (< Ar. ‘aṭā) İhsan, bağış.

‘ā.+ dır 013

aṭlas (< Ar. aṭles) İpekten sık dokunmuş, yüzü parlak, daima düz renkli, üstünde motif bulunmayan, sertçe, tüysüz, makbul bir kumaş çeşidi.

a.+ dan 090

āvāz (< F. āvāz) Yüksek sesle bağırma, feryat, nara.

ā. 028, 075

‘avrat (< Ar. ‘avret) Zevce, karı.

‘a.+ ım 038

ayak Ayak, bacak.

a.+ ım (ayağım) 081

az Çok olmayan, biraz.

a. 1 çok Az ya da çok: 088

‘azāb (< Ar. azāb) Pişmanlık, çaresizlik, korku vb. durumların verdiği sıkıntı, işkence, keder.

‘a. 135

‘a. it- Sıkıntı ve acı vermek, eziyete sokmak: 095, 113

‘a. kıl- Sıkıntı ve acı vermek, eziyete sokmak: 113, 123

‘a.+ ı 133

B

bāc (< F. bāc) Vergi.

b. 046

ba‘de (< Ar. ba‘de) Sonra.

b. 001

bāğī (< Ar. bāğī) Doğru ve hak yoldan ayrılan kimse, serkeş, âsî, eşkiya.

b.+ lerden 046

bak- Gözleri bir şey üzerine çevirmek, bakmak.

b.- dı 119

b.- ma 003

bal Bal, asel.

b. ve yağ Bal ve yağ: 044

baṛa Bana.

b. 033, 049, 055, 057, 062, 068, 069, 083, 090, 094, 095, 099, 101, 104, 123

barmaq Parmak.

b.+ ın (barmaqın) 148

baş 1. Baş, kafa, ser.

b. 009, 010, 018

b. durur başdır: 008

b.+ ı 095

b.+ ım 060, 064

b.+ ıma 042, 115

b.+ ımı 062

b.+ ında 040

b.+ ıḡ 011

b.+ ları 026

‘aqlım b.+ ıma gel- → **‘aql:** 105

2. İki uçtan her biri, taraf.

b.+ a 037

b.+ dan 037

b.+ dan başa Bir yerin her tarafı: 037

baṭ- Bir şeyin aşırı derecede etkisine maruz kalmak, içinde kalmak.

b.- ğıl 018

ṭāḡa baṭ- → **ṭāḡ:** 018

baṭman (< ?) Yerine veya ölçülen mala göre birimi değişen (ülkemizde 2 ile 8 okka arasında) eski bir ağırlık ölçüsü.

b. 042

beden (< Ar. beden) Vücut, gövde.

cān u b. → cān: 131

beg Bey, soylu kişi, efendi, ileri gelen.

b.+ ler 089

b.+ lerden 046

bekle- Bekçilik etmek, yanında bulunup gözlemek, korumak, muhafaza etmek.

b.- r idi 032

bel İnsan vücudunun orta kısmında göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan ve kuşak bağlanan yer, bel.

b.+ ime 116

bellü Anlaşılabak ve görülecek şekilde açık olan, meydanda, aşıkâr, zahir.

b. 141

ben Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).

b. 045, 061, 063, 077, 092, 105, 118, 128, 139, 142

b.+ den 019

b.+ i 032, 080, 108, 122, 132, 134, 136, 140

b.+ im 023, 060, 061, 084, 089, 119, 140, 142

b.+ im idi 045

b.+ imle 019

b.+ üm 050, 060

beniz Yüz, yüzün rengi.

b.+ imiş (benzimiş) 074

benze- ... gibi görünmek, öyle olduğu zannı uyandırmak.

b.- r 070

beşinci Beş sayısının sıra sıfatı; sırada yeri dördüncüden sonra, altıncıdan önce olan.

b. 072

beyn (< Ar. *beyn*) Ara.

b.- i civān Gençlerin arasında: 087

bırak- Atmak, bırakmak, koymak.

b.- uş 076

bī-ħad (< F. *bī* + Ar. *ħadd*) Sınırsız.

b. 022

bī-ħisābī (< F. *bī* + Ar. *ħisābī*) Sayısız.

b. 021

bī-ķiyās (< F. *bī* + Ar. *ķiyās*) Mukayese edilemeyen, benzersiz, kıyasa gelmeyen.

b. 021

bil- Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b. 082, 124

b.- em 141, 142

b.- medim 063

b.- sem 008

b.- ür 091

b.- ür idi 044

bile Yan, çevre.

b.+ sine 079

biş Bin sayısı.

b. 027, 028, 029, 030, 031, 041, 042, 043, 049

b. biş Binlerce: 047

b.+ i 029

bir 1. Bir sayısı.

b. 078, 114, 117, 118, 119

bir b. Birer birer: 101

b. kez Bir kez, bir kere: 107

2. Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 004, 005, 007, 019, 049, 060, 061, 075, 102, 103, 119, 122, 127

3. Sıfat veya zarf olarak başına geldiği kelimenin anlamına göre söyleyişe kuvvet katar.

b. 038, 055

4. Eşi bulunmayan, tek olan.

b. 142

5. Ancak, yalnız, sadece.

b. 092

birbiri İki veya daha fazla şey yahut kimsenin yerini tutar, biri öteki, yekdiğer.

b.+ ne 073, 110

biri (Her hangi) Bir kimse, birisi.

b. 096, 102

b.+ nde 047

b.+ si 102

her b. → her: 047

birisi Bir kimse.

b. 066, 068, 101

her b. → her: 066, 101

hiç b. → hiç: 068

birlik Bir ve tek olma durumu, vahdaniyet.

b.+ ini (birligini) 141

biş- (Yiyecekler) Isı etkisiyle çiğliği ve hamlığı giderek yenilebilir duruma gelmek.

b.- üben 043, 044

bit- Sona ermek, tamamlanmak.

b.- üben 100

bitür- Perişan etmek, harap etmek, mahvetmek.

b.- diler 094

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b.+ e 017

boyun Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı, boyun.

b.+ uma (boynuma) 099

bu 1. Bu (İşaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.

b. 001, 003, 005, 054, 061, 065, 070, 090, 106, 126, 137, 138

2. Bu (İşaret zamiri).

b. 013, 108

b.+ nlar 044, 080, 094, 095, 111, 113, 125

b.+ nlardan 105

bugün Bugün.

b. 041

gün b. → gün: 041

bular Bunlar.

b. 080

bunca Bunca, bu kadar, bu denli, birçok.

b. 026, 046

bundan Buradan.

b. 004

buyur-Bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını bildirmek, emretmek.

b.- dı 107

bülbül (< F. *bulbul*) Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.

b.+ i 001

C

cān (< F. *cān*) **1.** İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlığı ruh.

c. 148

c. alıcı Can alan, öldüren, Azrail: 077, 080

c. alıcı Can alan, öldüren, Azrail: 056

c. u beden Can ve beden: 131

2. İnsanın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayat.

c. 001, 002

3. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek.

pāk-i c. → pāk: 065

cāzū (F. *cāzū*) Geceleri mezardan çıkıp dolaşarak insanlara kötülük yaptığına inanılan ve kocakarı şeklinde tasavvur edilen hayalî varlık, hortlak, cadı.

c. 003

ceng (< F. *ceng*) Savaş, harp, cenk.

c.+ ine 003

cihān (< F. *cihān*) Dünya, yeryüzü.

c. 065

c.+ dan 137

civān (< F. *cevān*) Genç, yakışıklı, boyu posu yerinde erkek veya kadın.

beyn-i c. → beyn: 087

coş- Duygu, düşünce ve fikirlerini kuvvetle ve heyecanla dışa vurmak, galeyana gelmek, huruş etmek.

c.- ar idim 051

cümcime sultān (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcüme, cümcüme sultān, müslim.**

c. 053

cümcüme (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcime sultān, cümcüme sultān, müslim.**

c.+ ye 055

dāsītān-ı c. sultān → dāsītān: 001

cümcüme sultān (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcime sultān, cümcüme, müslim.**

c. iken 149

cümle (< Ar. *cümle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.

c. 045, 064, 071, 074, 089, 098

c.+ si 086, 092, 109

c.+ sin 079

Ç

çal- Çalgı aleti ile bir müzik parçasını seslendirmek, çalmak.

ç.- ardi 028

ç.- ardılar 027

çalab Tanrı, Allah.

ç.+ dan 135

çāre (< F. *çāre*) İstenen noktaya varmak, bir engeli aşmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu.

ç. 088

ç. **kıl-** Çare bulmak, çözmek: 068

çek- 1. Çekmek, asılmak.

ç.- er 102

2. (Bir şeyi veya bir kimseyi hareket ettirerek bulunduğu yerden) Başka bir yere doğru götürmek, hareket ettirip sürüklemek.

ç.- e **çeke** Sürükleye sürükleye, çeke çeke: 112

ç.- erdi 027

çerkes Kafkasya'nın yerli boylarından birinin adı, bu boya mensup olan kimse.

ç. 029

çeşte (< F. *şes-târ*) Çöğür gibi altı kirişli, karnı küçük ve yuvarlak, kolu kısa, perdeleri sık, Evliyâ Çelebi'nin kaydettiğine göre özellikle Balat çingenelerinin çaldığı eski bir çalgı, şeştâ.

ç. 027

çevre Yakın olan yerler, etraf, civar.

ç.+ **sinde** 126, 129

çık- (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.

ç.- dılar 122

ç.- dım 064

çıkār- 1. (Bulunduğu yerden) Dışarı çıkmasını sağlamak.

ç.- up 134

2. (Belli bir süre kalmaya mecbur edildiği yerden) Koyuvermek.

ç.- dılar 136

çıyan Eklem bacaklıların çok ayaklılar takımından, genellikle ışıktan kaçtığı için toprağın içinde veya taşlar arasında yaşayan, sarımtırak renkte zehirli böcek.

ç.+ lar 124

çin (< y.a.) Doğu Asya'da eski bir medeniyetin üzerine kurulmuş nüfusça kalabalık bir ülke, Çin.

ç.+ den 031

çoğ Fazla, pek, çok. ↔ **çok**.

ç.+ -ıdı 022

çok Fazla, pek, çok. ↔ **çoğ**.

ç. 059, 063, 067, 099, 121, 129

az 1 ç. → az: 088

çul (< Ar. *cull*) Hayvanların üzerine konan kıl, kenevir veya yünden yapılmış örtü.

ç.+ ları 035

çün (< F. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çünkü, çünkim**.

ç. 021, 054, 064, 069, 094, 100, 120

çünkü (< F. *çün+ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, şundan dolayı, şu sebepten ki, zira, mademki, ne zaman ki, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünkim**.

ç. 016, 027, 075, 104, 115

çünkim (< F. *çün+kim*) Çünkü. ↔ **çün, çünkü**.

ç. 054

çürü- Çeşitli dış sebeplerin veya mikropların etkisiyle kimyevi değişikliğe uğrayıp bozulmak, dağılmak.

ç.- müş 017

ç.- ye 090

ç.- yüp 007

D

dād (< F. *dād*) Adalet, doğruluk.

d. 053

- ‘adl-ile d.** → **‘adl:** 053
- dağ** Dağ.
d. 123, 127
d.+ a 122
d.+ ır 126
- dağla-** (Özellikle yürek, iç, ciğer gibi kelimelerle) Büyük üzüntü vermek, acı ve ızdırıp çektiirmek, yakmak.
d.- dılar 116
- dağı** “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü.
d. 025, 027, 028, 029, 030, 031, 047, 050, 057, 060, 107
- dāsītān** (< F. *dāstān*) Hikāye, destan. ↔ **destān.**
d.- ı cümcüme sultān Cümcüme Sultan hikāyesi: 001
- de-** Söylemek, demek. ↔ **di-**.
d.- yüben 099
- degil** Değil (Olumsuzluk edatı). ↔ **degül.**
d. 004, 059
murād almış d. → **murād:** 004
vefā kılmış d. → **vefā:** 004
yalan d. → **yalan:** 059
- degin** Bir işin sona erdiği zamanı ve yeri gösteren edat, -e kadar, -e dek. ↔ **dek.**
d. 063
irteye d. → **irte:** 063
- degül** Değil (Olumsuzluk edatı). ↔ **degil.**
d.+ di 069
ķā’ıl d. → **ķā’ıl:** 069
- dek** Bir işin sona erdiği yeri veya zamanı gösterir, -e kadar, -e değin. ↔ **degin.**
d. 125
- depe** Başın üst kısmı.
d.+ me 103
- derd** (< F. *derd*) İnsana ızdırıp veren her türlü hâl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.
d. i miħnetle Dert ve sıkıntı: 094
- destān** (< F. *dāstān* > *destān*) Hikāye, destan. ↔ **dāsītān.**
- d.+ dan** 005
ehl-i d. → **ehl:** 005
- deve** Sırtı bir veya iki hörgüçlü, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı, deve.
d. 021, 041
- deyü** Diye, diyerek.
d. 053, 103, 107
- diş** Bir kimsenin gözle görünen cephesi, görünüşü, sûreti.
d.+ ım 120
içim d.+ ım → **iç:** 120
- di-** Söylemek, demek. ↔ **de-**.
d.- di 015, 017, 018, 055, 059, 139, 143
d.- diler 070, 071
d.- yedim 077
d.- yem 104
d.- yiserdür 010
- dībāc** (< Ar. *dībāc*) Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş.
d. idi 040
- dip** Çukur bir yerin en aşağı kısmı, en alt bölümü.
d.+ inde (dibinde) 121
- dik-** Biçilmiş veya yırtılmış kumaş ve deri gibi malzemelerin parçalarını birbirine iğne iplik ile birleştirmek.
d.- di 099
- dil** Söz, laf, konuşma.
d. 014
d.+ e gel- (Konuşma yetisi olmayan bir şey için) konuşmaya başlamak, dillenmek: 009
- dile-** Dilemek, istemek.
d.- dim 105, 118
d.- yesin 140
amān d. → **amān:** 105
- diñle-** İşitmek, dinlemek, kulak vermek.
d. 010, 111
d.- di 016, 058
d.- gil 117
d.- yeni 153
- diş** Diş.

d.+ lerim 073

ditre- (Vücut veya bir organ) Kasların kasılması sonucu hızlı ve küçük hareketlerle sarsılmak.

d.- di 074

diyen Diyen, söyleyen.

d.+ ler 096

doğun- (Bir şey diğer bir şeye) Yaklaşıp hafifçe değmek, temas etmek, dokunmak.

d.- r 073

dola- Etrafında döndürüp sarmak.

d.- yuban 099

dög- Dövmek, vurmak.

d.- diler 086

dökül- (Sıvı veya tane hâlindeki şeyler) Bulunduğu yerden başka bir kaba veya yere boşaltılmak.

d.- di 109

dön- (Bir yere) Geri gitmek veya geri gelmek, avdet etmek.

d.- di 092

dördüncü Dört sayısının sıra sıfatı, sırada yeri üçüncüden sonrai beşinciden önce olan.

d. 072

dört Dört sayısı.

d. 111

dövşür- Devşirmek, toplamak.

d.- ürdi 079

du‘ā (< Ar. *du‘ā*) Dua, Tanrı’ya yalvarış, yakarış.

d. kııl- Dua etmek: 009, 145, 146

d.+ sın 145

dur- 1. Yapmakta olduğu hareketi kesmek, hareketsiz kalmak.

d.- dılar 093

2. Var olmakta devam etmek, varlığını sürdürmek, berdevam olmak.

d.- di 150

durur (Bildirme) -dır/-dir (dur- fiilinin hâl kipi. 14. yüzyıldan sonra arkaizm ya da bir beytin boş yerini doldurmak için kullanılırdı).

d. 008, 127, 147

baş d. → baş: 008

olmuş d. → ol-: 147

var d. → var: 127

dükeli Hep, bütün, hepsi.

d. 085, 092

dün Gece.

d. i gün Gece gündüz: 023, 032

dünyā (< Ar. *dunyā*) Dünya, âlem, içinde yaşadığımız yer, yerküre.

d. 003, 006

d.+ da 020, 033, 059, 098, 139, 150

d.+ dan 083

d.+ ya 141

d.+ yı 037

dürlü türlü, çeşitli.

d. 113, 126, 133

düş- (Kötü bir durum yüzünden) İstenmeyecek bir yerde bulunmaya mecbur olmak.

d.- me 003

düşmān (< F. *duşmān-duşmen*) Düşman.

d. 033

düz Her tarafı aynı yöne doğru olan, eğrilip bükülmeden devam eden, doğru, düz.

d. 026

düz- Sıralamak, düzmek.

d.- di 097

E

ecel (< Ar. *ecel*) Ecel, ölüm zamanı, ömrün son demi.

e. 084

ehl (< Ar. *ehl*) Sahip, malik.

e.- i destān Kısasan: 005

e.+ ine 131

el (1) El.

e. göter- Ellerini göğe doğru açmak, el açmak, el kaldırmak: 144

e. götür- Ellerini göğe doğru açmak, el açmak, el kaldırmak: 009

e. yuv- El yıkamak: 065

e.+ im 081

e.+ ime 119

el (2) Ülke, yurt, memleket.
e.+ inden mi 001
e.+ inüj 002
elli birj Elli bin sayısı.
e. 032, 034
em- (Bir şeyi) Dudak, dil ve nefes yardımı ile içine çekmek, emmek.
e.- digim 109
emān (< Ar. *emān*) Yardım isteme, imdat dileme.
e. 105
emir (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emr.**
e. kı-l- Emretmek, buyurmak: 141
emr (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emir.**
e. it- Emretmek, buyurmak: 136
e.+ ini 100
endām (< F. *endām*) Beden, vücut.
e.+ ımı 082
er Yiğit, kahraman kimse, er.
e. idi 025
erģanūn (< F. *erģanūn*) Org denen çalģı.
ģ. 027
erkek Erkek, er.
e. 039
et İnsan ve hayvan vücudunun kas ve yağdan meydana gelen, kemikle deri arasında bulunan kısmı.
e.+ im 106
ey (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.
e. 001, 017, 043, 045, 065, 067, 098, 109, 124, 126, 127, 133, 143
eyit- Demek, söylemek. ↔ **eyt-**
e. 055
eyt- Demek, söylemek. ↔ **eyit-**
e.- eyim (eydeyim) 018, 132
e.- ür (eydür) 008
eyle- 1. Yapmak, ortaya koymak, meydana getirmek.
e.- diler 090
2. “Yapmak, etmek, kılmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.

e. 142
e.- di 054, 082, 138
e.- diler 082
e.- gil 057
e.- r 152
e.- yüp 037
‘aceb e. → ‘aceb: 138
hikāyet e. → hikāyet: 057, 082
hurd e. → hurd: 082
ķabūl e. → ķabūl: 142
māt e. → māt: 037
nazar e. → nazar: 152
raħmet e. → raħmet: 152
rivāyet e. → rivāyet: 054
şerħ e. → şerħ: 057

eyü İyi.

e. 051
e. yavuz İyi ve kötü: 097

F

faşih (< Ar. *faşih*) Güzel, ahenkli, açık ve anlaşılır şekilde düzgün ve yanlışsız söylenen (söz).

f. 014

fāş (< F. *fāş*) Meydana çıkmış, açığa vurulmuş, duyulmuş.

f. ol- (Bir sır) Meydana çıkmak: 017

feriştēh (< F. *firişte*) Melek.

f. 093, 095, 111, 119

f.+ ler 081, 129

feryād (< F. *feryād*) İnleyip sızlama, bağırma, haykırma.

f. it- Bağırıp çağırma, haykırmak: 087

fiģān (< F. *fiģān*) İnleme, bağırma, feryat.

f. it- Feryat etmek, bağırma: 087

fıkr (< Ar. *fıkr*) Düşünce, fikir.

f. it- Düşünmek: 006

G

ģāfil (< Ar. *ģāfil*) Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse).

ğ.+ in 111
ğani (< Ar. *ğani*) Zengin.
ğ. 153
ğāyet (< Ar. *ğāyet*) Çok, pek çok, son derece.
ğ. 020, 068
ğazel (< Ar. *ğazel*) Güftesi aynı isimdeki nazım şeklinden alınan, yalnız başına veya sazla birlikte irticalen, türlü makamları dolaşmak suretiyle bir kişi tarafından okunan, sesle taksim şeklindeki musiki parçası.
ğ. 028
geç- 1. Saplanmak, girmek, batmak.
g.- er 110
 2. Yaşanıp tükenmek, tükenip bitmek, yaşanmak.
g.- di 150
gel- 1. (-den, -e) Gelmek, varmak, ulaşmak.
g. 142
g.- di 075, 077, 095, 102, 119, 124
g.- diler 093
g.- medim 063
g.- üben 114
g.- üp 093
g.- ür 101
g.- ürdi 031
 2. Doğmak.
g.- em 141
 3. Ortaya çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek.
g.- di 042
g.- miş 011
 4. Gelir olarak ele geçmek, sağlanmak.
g.- ürdi 046
 5. Birleşik fiiller yapar.
g.- di 009, 105
g.- e 049
g.- mez 088
g.- ür 111
 ‘aqlım başıma g. → ‘aql: 105
 dile g. → dil: 009

girü g. → **girü:** 088, 111
karşu g. → **karşu:** 049
gelen Gelmiş olan kimse, gelme eylemini yapan.
g. 096
ger Eğer edatının nazımda kullanılan şekli.
g. 062, 140
getür- 1. (Daha uzak bir yerden) Bulunulan yere gelmesini sağlamak, gelmesine sebep olmak, iletmek, nakletmek.
g.- diler 114
 2. (Bir yere) Bir kimse veya şeyle birlikte gelmek, gelirken o kimse veya şey yanında olmak.
g.- diler 134, 136
 3. Eriştirmek, ulaştırmak.
g.- dūj 001
 4. Birleşik fiiller yapar.
g.- di 148
imān g. → **imān:** 148
gevde Gövde, beden, vücut.
g.+ m 106
gey Çok, pek çok, gayet.
g. 025, 051, 138
gibi Gibi, benzer (Benzetme edatı).
g. 043, 074
gice Gece.
g. 056, 061
girü Arkaya doğru.
g. 107, 141
g. gel- Ayrıldığı yere tekrar dönmek: 088, 111
git- 1. (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.
g.- di 095, 099, 111
g.- er (gider) 100
g.- erken (giderken) 006
 2. Yok olmak, eser kalmamak.
g.- di 074
 3. Ölmek.
g.- mişem 137
 4. Harcanmak, sarfedilmek.

- g.- erdi (giderdi)** 042
5. Birleşik fiiller yapar.
- g.- miş** 104
uşşım g. → uş: 104
- giy-** Bedenine geçirmek, giymek.
g.- di 087
g.- düği 036, 040
- göñül** Gönül, kalp, iç.
g. 024
g.+ i (göñli) 148
- gör-** Görmek, bakmak, algılamak.
g. 042, 080, 100, 128
g.- di 007
g.- diler 085
g.- düm 075
g.- e idi 052
g.- üp 008
g.- ürim 127, 128
2. Şahit olmak, müşahede etmek.
g.- düğün 056
3. Anlamak, idrak etmek.
g.- diler 088
4. Yaşamak, geçirmek.
g.- düm 135
g.- müşem 133
g.- müş idim 110
- göter-** 1. Yukarı kaldırmak, kaldırmak. ↔ **götür-**.
g.- di 148
2. Birleşik fiiller yapar.
g.- üp 144
el g. → el: 144
- götür-** 1. Taşımak, ulaştırmak, iletmek. ↔ **göter-**.
g.- ün 076
2. Birleşik fiiller yapar.
g.- üp 009
el g. → el: 009
- göz** Göz, görme organı.
g.+ i 016
g.+ i yaşlu Ağlayan, gözü yaşlı: 152
- g.+ lerinden** 010
g.+ üme 065
gün (< F. *gün*) Renk.
g.+ i 074
guşşalan- Üzülmek.
ğ.- up 071
gül (< F. *gul*) Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
g.+ i 001, 002
gülşen (< F. *gul+şen*) Gül bahçesi, gülistan, gülzar.
g.+ i 002
gümüş Parlak beyazımsı gri renkte bir element; bu elementten yapılmış olan.
g. idi 036
g.+ ü 020
gün Güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman parçası, gündüz.
g. 049, 060, 070, 072
g. bugün Her gün: 041
g.+ de 042, 043, 048, 049
dün i g. → dün: 023, 032
her g. → her: 044
güneş Güneş.
g.+ inün 001
gürçî (< F. *gürç-i*) Gürcistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse.
g. 029
- H**
- hâcet** (< Ar. *hâcet*) Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.
h.+ ini 145
h.+ ümi 142
hâk (< Ar. *hâk*) Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ.
h. 145, 146, 152
h. te'âlâ Yüce Allah: 013
h.+ dan 151
hakim (< Ar. *hakim*) "Son bulması tasavvur edilemeyen daimi ve ezeli en yüksek ilme

- sahip olan, künhünü kendisinden başkasının tam manasıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sahibi” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)’dir.
- h.** 014
- hâl** (< Ar. *hâl*) Durum, vaziyet.
- h.+ im** 018, 072, 091
- h.+ ime** 119
- h.+ imi** 018, 082, 085
- h.+ in** 012, 054
- h.+ ine** 006, 011
- h.+ ini** 012
- h.+ iğden** 057
- hâlet** (< Ar. *hâlet*) Hâl, nitelik, keyfiyet.
- h.+ im** 038
- vaşf-ı h. → vaşf:** 038
- hâlim** (< Ar. *hâlim*) “Kullarının isyanını, emirlerine uymayıp görüp bildiği hâlde onları şiddetle cezalandırmayıp yumuşak davranan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)’dir.
- h.** 014
- hamâm** (< Ar. *hammâm*) Yıkılacak yer. ↔ **hammâm.**
- h.+ da** 063
- h.+ dan** 064
- hammâm** (< Ar. *hammâm*) Yıkılacak yer. ↔ **hamâm.**
- h.+ a** 061
- harâb** (< Ar. *harâb*) Perişan, hüzünlü, kederli, gamlı.
- h. ol-** Kötü duruma düşmek, perişan olmak: 084
- harâc** (< Ar. *harâc*) Vergi, haraç.
- h.** 046, 069
- hâş** (< Ar. *hâşş*) Seçkin, temayüz etmiş (kimse, sınıf, topluluk).
- h.** 029
- hâşıl** (< Ar. *hâşil*) Meydana çıkan, olan.
- h.** 008
- hasret** (< Ar. *hasrat*) Hasret, özlem.
- h.** 083
- h. idi** 052
- hatun** (< F. *hātūn*) Eş, karı, zevce.
- h.** 038
- h.+ um** 050
- hay** (Nida, kuvvetlendirici, bazen tehdit edici fonksiyonda) Hay, ne zannettin, gerçekten.
- h.** 121
- hazâ** (< Ar. *hazâ*) “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçe’de kalıplaşmış bazı Arapça kullanılışların içinde geçer.
- h.** 001
- hazîne** (< Ar. *hazîne*) Hazine.
- h.+ m** 020
- h.+ mde** 067
- hazret** (< Ar. *hazret*) Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifade eder.
- h.- i ‘isâ** Yüce İsa: 013
- h.+ e** 144
- hekîm** (< Ar. *hekîm*) Mesleği hastalıkları teşhis ve tedavi etmek olan kimse, tıp doktoru, tabip.
- h.+ ler** 066, 069
- hem** (< F. *hem*) Hem, üstelik, ayrıca, şu da var ki, aynı zamanda; ve de, dahi.
- h.** 011, 017, 029, 036, 047, 079, 106, 114, 134
- hemân** (< F. *hemân*) Hemen.
- h.** 009, 105
- hep 1.** Hiçbiri veya hiçbir kimse dışarıda kalmamak üzere, bütün, tümü.
- h.** 024, 110
- 2.** Her zaman, daima.
- h.** 073
- her** (< F. *her*) (Belirsizlik sıfatı olarak).
- h.** 052
- h. biri** Her biri: 047
- h. birisi** Her birisi: 066, 101
- h. gün** Her gün: 044
- h. kez** Herkes: 004

heybet (< Ar. *heybet*) İnsanda korku ve saygı uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet.

h.+ i 075

h.+ ini 056

h.+ le 083

hıtāy (< y.a.) Çin ülkesi.

h. 030

hīç (< F. *hiç*) Hiç, hiçbir, asla, katiyen.

h. 033, 060

h. birisi Hiç birisi: 068

hikāyet (< Ar. *hikāyet*) Hikāye.

h. eyle- Anlatmak: 054, 057

h. it- Anlatmak: 005, 012

hisāb (< Ar. *hisāb*) Hesap.

h.+ m 044

hitāb (< Ar. *hitāb*) Hitap, seslenme sözü.

h. 135

hizmet (< Ar. *hidmet*) Bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev.

h. it- İş görmek, çalışmak, başkalarının işini yapmak: 062

hoş (< F. *hoş*) İyi, güzel, hoş, latif.

h. 007, 014, 028

h. ol- İyi olmak, hoş olmak: 143

h. tut- (Birine) İyi muamele etmek, şefkatli davranmak: 048

hüb (< F. *hüb*) Güzel.

h. idi 024

h.+ lar idi 039

hurd (< F. *hurd*) Kırık, parça.

h. eyle- Parçalamak, kırmak: 082

h. ol- Parçalanmak, kırılmak: 106

hūrī (< F. *hūrī*) Cennet kızı.

h. 050

hüküm (< Ar. *hukm*) Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı.

h. it- Egemenliği altında bulundurmak, etkisi altına almak, emir vermek: 045

h.+ ümde 066

hümām (< Ar. *humām*) Bir işe iyice sarılıp o işi başarmak için çaba gösteren, himmeti çok, gayretli kimse.

h. 045

I

i (< F. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle *u*, *ü*, *vü* şeklinde geçmektedir, metnimizde ise *i* kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ **i, u, ü.**

az i. çok → **az:** 088

luḫf i. iḫsān → **luḫf:** 051

yaş i. yaraḫ → **yaş:** 089

ırmaḫ Irmak, nehir.

i. 127, 128, 132, 133

ıssı Sıcak, sıcaklık.

i. 050, 131

İ

i- Aslı eski Türkçe’de *ermek* iken *irmek* > *imek* olarak değişen ve kökü eriyip bugün sadece “şu veya bu durumda bulunmak” anlamındaki *idi*, *imiş*, *ise*, *iken* şekilleri kullanılan fiil, isim fiili, ek fiil, imek fiili.

i.- di 023, 024, 025, 026, 028, 029, 032, 034, 035, 036, 039, 040, 044, 045, 047, 050, 051, 052, 053, 061, 066, 117

i.- dim 020, 032, 033, 037, 051, 061, 110

i.- ken 149

i.- miş 125

i (< F. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle *u*, *ü*, *vü* şeklinde geçmektedir, metnimizde ise *i* kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ **i, u, ü.**

dün i. gün → **dün:** 023, 032

derd i. miḫnetle → **derd:** 094

‘ibret (< Ar. *‘ibret*) Bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders.

‘i.+ i 138

‘i.+ i al- (Olan bir şeyden) Kendi payına ders çıkarmak: 019

ibrîşim (< F. *ebrişum*) Bükülmüş ipekten iplik; böyle iplikten yapılma.

i.+ den 035

ıç 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil.

i.+ inde 007, 133, 134

i.+ ine 128, 132

2. Oyuk cisimlerin boşluğu veya boşluğa bakan tarafı.

i.+ i 078

3. Gönül, kalp, yürek, vicdan.

i.+ im 064, 116

i.+ im dışım İçim dışım: 120

i.+ im tutaş- İçim tutuşmak, içim yanmak: 073

ıç- Bir sıvıyı ağza alıp yutmak, içmek.

i.- dim 078

i.- emem 130

ıçım Bir defada içilecek miktar.

i. 118

ıçır- İçmesini sağlamak veya içmeye mecbur etmek.

↔ **ıçür-**

i.- irler 131

ıçün İçin, diye.

i. 089, 125, 140

ıçür- İçmesini sağlamak veya içmeye mecbur etmek.

↔ **ıçır-**

i.- ür 129

ıhsân (< Ar. *ihsân*) İyilik, lütuf.

i. 051

luḫ f i i. → luḫ f: 051

ıḫtiyâç (< Ar. *iḫtiyâc*) Gerekli olan, elde bulunmayan bir şeyin eksikliğini duyma.

i. idi 026

iki İki sayısı.

i. 002, 050, 093, 095, 144

i.+ si 093, 107

iki biḫ İki bin sayısı.

i. 041

iki yüz İki yüz sayısı.

i.+ im 050

ıḫlîm (< Ar. *iḫlîm*) Ülke, diyar.

i. 022

i.+ e 045

‘ilâc (< Ar. *‘ilâc*) Çare, deva, tedbir.

‘i. ḫıl- Çare bulmak: 069

‘i. ol- Çare bulunmak: 070

ile İle (Bağlaç).

i. 022, 028, 083, 086, 103, 114, 150

ilet- Götürmek veya getirmek, ulaştırmak, eriştirmek.

i.- diler 091, 112

i.- üben 122

ilk (Sıra, zaman ve yer bakımından) En önce olan, en önde gelen.

i. 056

imân (< Ar. *imân*) Allah’a inanma, iman.

i. getür- Müslümanlığı kendi isteği ile kabul etmek, Allah’a inanmak: 148

imdi Şimdi.

i. 010, 080

inan- Güvenilir bulmak, güvenmek, inanmak.

i.- uḫ 149

ırjle- Acı ve üzüntü ifade eden kesik kesik sesler çıkarmak, inlemek.

i.- di 058

i.- dim 118

ir- Gelmek, gelip çatmak, erişmek.

i.- di 070, 084

iriş- Yetişmek, yetişip dokunmak.

i.- ince 135

irte Sabah vaktinde, sabah.

i.+ ye degin Sabaha kadar: 063

‘isâ (< k.a.) Hz. İsa. ↔ **‘isâ peygamber.**

‘i. 015, 016, 055, 058, 104, 138, 143, 147

‘i.+ nuḫ 147

‘i.+ ya 012, 013, 058

ḫazret-i ‘i. → ḫazret: 013

‘isā peygamber (< k.a.) Hz. İsa. ↔ ‘isā.

‘i. 008, 146

‘i.+ den 006

issi Sahip.

i. 051

iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.

i.+ i 100

i.+ im 023, 094

i.+ ine 071

i.+ ler 098

işbu Bu, işte bu.

i. 002, 006, 016, 091

işit- Duymak, dinlemek, işitmek.

i. 038, 055, 081

i.- eyidi (işideyidi) 052

i.- gil 123

i.- üben (işidüben) 018, 138

işkence (< F. *şikence*) Bir kimseye yapılan aşırı eziyet, maddi ve manevi cefa.

i. ur- maddi ve manevi eziyet çektirmek: 101

‘işret (< Ar. *‘işret*) İçki içme, içki.

‘i. idi 023

it- 1. Yapmak, etmek, kılmak, işlemek.

i.- digim 098

i.- er (ider) 100

2. Birleşik fiiller yapar.

i.- di 083, 136, 144, 146

i.- diler 062, 087, 089, 113

i.- dim 083

i.- elüm (idelüm) 005

i.- erdi (iderdi) 006

i.- erdim (iderdim) 045

i.- iser (idiser) 012

i.- mez 021

i.- üben (idüben) 016, 058, 095

i.- üp (idüp) 151

āh i. → āh: 016, 058

‘azāb i. → ‘azāb: 095, 113

emr i. → emr: 136

feryād i. → feryād: 087

fiğān i. → fiğān: 087

fıkr i. → fıkr: 006

hikāyet i. → hikāyet: 005, 012

hizmet i. → hizmet: 062

hüküm i. → hüküm: 045

ittifāk i. → ittifāk: 089

‘izzet i. → ‘izzet: 062

ķabül i. → ķabül: 151

ķiyāsın i. → ķiyās: 021

luṭf i. → luṭf: 146

nazar i. → nazar: 083

nefrin i. → nefrin: 087

niyāz i. → niyāz: 144

rivāyet i. → rivāyet: 005

sefer i. → sefer: 083

tevbe i. → tevbe: 151

ittifāk (< Ar. *ittifāk*) Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma.

i. it- Fikir birliğine varmak, uyuşmak, anlaşmak: 089

‘izzet (< Ar. *‘izzet*) Hürmet, saygı, ikram.

‘i. it- Ağırlamak, saygı göstermek: 062

K

ķabül (< Ar. *ķabül*) Bir şeye isteyerek veya istemeyerek peki deme, razı olma, muvafakat etme.

ķ. eyle- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 142

ķ. it- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 151

ķ. kıl- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 145

ķadar (< Ar. *ķadar*) Ölçüde, derecede.

ķ. 050

ķadeh (< Ar. *ķadeh*) İçki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyale.

- ķ.** 078, 119
- ķā'il** (< Ar. *ķā'il*) Razi olmuş, boyun eğmiş.
- ķ. degül** Razi değil: 069
- ķal- 1.** (Olduğu yerde ve olduğu hâlde) Durmak.
- ķ.- dım** 121
- ķ.- mışam** 133
2. Birleşik fiiller yapar.
- ķ.- dım** 092
- yalıñuz ķ.- → yalıñuz:** 092
- ķamu** Bütün, hep.
- ķ.** 035, 039, 046, 048, 082, 087, 098
- ķ.+ nuñ** 030, 040
- ķ.+ sı** 024, 025, 034, 097
- ķ.+ sım** 033, 097
- ķ.+ sınıñ** 040
- ķan** Kan.
- ķ.+ um** 050
- ķanlı** Kan bulaşmış, kanlı.
- ķ. yaş** Kanlı yaş, kanlı gözyaşı: 010
- ķapıcı** Kapıları bekleyen, giren çıkamı kontrol eden görevli; kapıcı.
- ķ.+ lar** 024
- ķara** Güneş ışığının bütün renklerini soğurduğu için en koyu renkte olan, kömür renginde olan, siyah.
- ķ.+ lar** 087
- ķarañu** Karanlık.
- ķ. ol-** Karanlık olmak: 065
- ķaravaş** Cariye, halayık.
- ķ.** 027, 031
- ķ.+ im** 023
- ķul ķ. → ķul:** 022
- ķarşı** Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi.
↔ **ķarşı.**
- ķ.+ ma** 093
- ķarşı 1.** Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi. ↔ **ķarşı.**
- ķ.+ ma** 093, 114
2. Ayrı şeyleri temsil edenlerin her birine göre diğeri, zıt, muhalif.
- ķ. gel-** Baş kaldırmak, itaatsizlik etmek, boyun eğmeyip diklenmek: 049
- ķaş** Gözlerin üzerinde kavisli bir çizgi meydana getirecek biçimde yer alan kısa kıllar, kaş.
- ķ.+ ları** 030
- ķat** Huzur, ön, yan.
- ķ.+ ında** 127
- ķatı** Çok, pek, pek çok.
- ķ.** 075, 138
- ķatır** (< ?) Erkek eşekle kısrağın çiftleşmesinden doğan, eşekten büyük, başı iri ve uzun, yelesi kısa, göğsü dar, karnı geniş, sağrısı ve bacakları cılız, uzun kulaklı, kuvvetli, dayanıklı, ağır işlere, dağlık araziye uygun melez hayvan.
- ķ.** 021
- ķatre** (< Ar. *ķatre*) Damla.
- ķ. ķatre** Damla damla: 109
- ķavm** (< Ar. *ķavm*) Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun.
- ķ.+ im** 085, 092
- ķefin** (< Ar. *ķefin*) Gömülmek için hazırlanan bir müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı amerikan bezi, kefin. ↔ **ķefin.**
- k.** 090
- ķefin** (< Ar. *ķefin*) Gömülmek için hazırlanan bir müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı amerikan bezi, kefin. ↔ **ķefin.**
- k.** 097
- ķemâl** (< Ar. *ķemâl*) En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk.
- k.+ de** 024
- ķemhâ** (< F. *ķemhâ*) Düz ve desenli dokunan makbul eski bir ipek kumaş çeşidi, havsız kadife.
- k. idi** 036
- ķendi** Kendi, kendisi.
- k.** 012, 054, 057, 086
- ķerim** (< Ar. *ķerim*) "Vadini yerine getiren, çok verici, lutuf ve ihsanı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen" anlamında esma-i

hüsnadan (Allah'ın en güzel isimlerinden)'dir.
k. 014, 130
kez Defa, kere, sefer.
k. 107
bir k. → bir: 107
kııl- 1. Yapmak.
ķ.- dıı 002
ķ.- mıı 125
 2. "Etmek, kıılmak, yapmak" anlamında yardımcı fiiller yapar.
ķ.- a 141
ķ.- asın 019
ķ.- dı 009, 144, 145, 146
ķ.- dılar 089, 123
ķ.- dım 067, 118
ķ.- madı 068, 069
ķ.- mıı degil 004
ķ.- up 085
ķ.- urlar 113
 'arz ķ. → 'arz: 067
 'azāb ķ. → 'azāb: 113
 'azāb ķ. → 'azāb: 123
 çāre ķ. → çāre: 068
 du'ā ķ. → du'ā: 009, 145, 146
 emir ķ. → emir: 141
 'ilāc ķ. → 'ilāc: 069
 ķabūl ķ. → ķabūl: 145
 namaz ķ. → namaz: 144
 nevħa ķ. → nevħa: 118
 Őhbet ķ. → Őhbet: 019
 vefā ķ. → vefā: 004
 yaı ı yaraķ ķ. → yaı: 089
 zāri ķ. → zāri: 085
ķılıç Kın içinde konup bir kayııla bele takılan, çelikten yapılmıı, eğri veya düz, uzun kesici silah, ķılıç.
ķ. 032
ķır- Öldürmek.

ķ.- mıı idim 033
ķıyās (< Ar. ķıyās) Bir Şeyi diğer bir Şeye göre değerlendirme, baıka bir Şeye benzeterek hakkında hüküm verme, karşılaıtırma, mukayese etme.
ķ.+ ın 021
ķ. it- Karşılaıtırmak, ölçmek, mukayese etmek: 021
ķız Dişi cinsten olan evlat, kıız.
ķ. 039
ķ.+ ı 030
ķız- Aıırı derecede ısınmak, sıcaklığı çok artmak.
ķ.- mııdur 130
ķi Ki (Bağlama edatı) ↔ **ķim.**
k. 108, 128, 132
ne k. → ne: 066, 067
ķim Kim, ki (Bağlama edatı). ↔ **ķi.**
k. 011, 017, 021, 038, 049, 052, 061, 076, 077, 081, 088, 108, 110, 115, 129, 139
ķim Hangi kimse, kim.
k. 044, 103
ķimik İnsanda ve omurgalı hayvanlarda vücudun çatısını meydana getiren ve yumuıak kısımlara destek olan beyazımsı sert organların ortak adı.
ķ.+ ler 110
ķimse (Olumsuz cümlelerde) Hiçbir Şahıs, hiçbir insan.
ķ.+ ye 004
ķirpik Göz kapağının kenarlarında sıralanmıı olan kıllar ve bu kıllardan her biri.
ķ.+ i (ķirpigi) 030
ķiři İnsan, kimse, Şahıs.
k. 004, 052
ķo- 1. İzin vermek, serbest bırakmak, ellememek.
ķ.- madı 077
 2. Birleıik fiiller yapar.
ķ.- dı 147
ķ.- dılar 091
ad ķ. → ad: 147

toprağa k. → **toprak:** 091

koynun Geviş getirenlerden, eti, sütü ve yapağısından faydalanılan, boynuzlu, memeli, evcil hayvan; koyun.

k. 027, 041

köhne (< F. *kuhne*) Eskimiş, yıpranmış, eski.

k.+ dir 003

kul 1. Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd.

k. 071

2. Hizmet için para ile satın alınmış insan, hürriyetine sahip olmayıp başkasının hükmü altında olan kimse.

k. **karavaş** Köle, cariye: 022

k.+ lar idi 034

k.+ ları 036

k.+ um 025

kulak Başın iki yanında bulunan işitme organı, kulak.

k.+ ima (**kulağma**) 075

kuru baş Baş iskeleti.

k. 007, 017, 058

kuşak Bele bağlanan uzun, enli veya ensiz kumaş.

k. 114, 117

k.+ ı (**kuşağı**) 116

k.+ lar 026

kuşan- (Kılıç, kemer, kuşak vb. şeyleri) Beline bağlamak.

k.- dılar 116

küllî (< Ar. *kullî*) Bütün, hep, tamamen.

k. 120

L

lahza (< Ar. *lahza*) Zamanın göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa parçası, an.

l. 117

la'î (< Ar. *la'î*) Parlak kırmızı renkli kıymetli taş.

l. 035

la'net (< Ar. *la'net*) Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma.

l. 099

leşker (< F. *leşker*) Asker.

l.+ im 021

luţf (< Ar. *luţf*) İyi muamele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk.

l. ı **ihsân** İyilik ve cömertlik: 051

l. **it-** İyi davranmak, hoş muamele etmek, iyilikte bulunmak: 146

M

maḥbûb (< Ar. *maḥbûb*) Sevilen kimse, sevgili.

m. idi 024

māhiveş (< F. *meh-veş*) Yüzü aya benzeyen, ay gibi güzel kadın.

m. 031

māl (< Ar. *māl*) Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, irat, varlık, servet.

m. 067

m.+ ı 045

māt (< Ar. *māt*) Satrançta rakibin hamlesiyle şâhı koruyamayacak veya başka bir haneye oynatamayacak duruma gelip yenilme.

m. **eyle-** Yenmek, mağlup etmek: 037

mehām-şinās (< Ar. *mehāmm* + F. *şinās*) Önemli ve zor işlerin üstesinden gelebilen, işten anlayan, iş ehli.

m.+ larım 047

melā'ike (< Ar. *melāike*) Melekler, melâik.

m. 079

melāmet (< Ar. *melāmet*) Azarlama, kınama, yerme, ayıplama, serzeniş.

m. 128

melûl (< Ar. *melûl*) Boynu bükük, üzgün, mahzun.

m. **ol-** Üzüntülü olmak, hüznün duymak, mahzun olmak: 071, 117

mesken (< Ar. *mesken*) Oturulan, ikamet edilen yer, ev, konut, ikametgah.

m.+ im 084

mevzûn (< Ar. *mevzûn*) Biçimli, düzgün, ahenkli, orantılı.

m. idi 035

miḥnet (< Ar. *miḥnet*) Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat.

m. 110

m.+ le 094

m.+ ler 126

derd i m. → **derd:** 094

mu'cizāt (< Ar. *mu'cizāt*) Gerçekliğine inanılması güç şeyler, mucizeler.

m.+ ı 147

m.+ dur 013

muḥtāç (< Ar. *muḥtāç*) İhtiyaç içinde olan kimse, yoksul, fakir.

m.+ ları 048

mūḳ (< Ar. *mūḳ*) Göz pınarı (Metinde at gözlüğü anlamında kullanılmıştır).

m.+ ları 036

murād (< Ar. *murād*) Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç.

m. al- İstemek, dilemek, arzu etmek, amaçlamak: 004

muṣṭafā (< k.a.) Hz. Muhammed.

m. 154

mut (< Ar. *mudd*) Bir tahıl ölçüğü, müd.

m. 043

mu'teber (< Ar. *mu'teber*) Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, itibarlı.

m. 110

mūkedder (< Ar. *mukedder*) Kederli, gamlı, üzgün, mahzun.

m. ol- Üzülmek, kederlenmek: 072

mūnkīr (< Ar. *munker*) İnsanı ölümünden sonra sorguya çeken iki melekten biri.

m. 096

müslim (< k.a.) Cimcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. İsa Peygamber'in duası ile tekrar genç bir insana dönüşür ve İsa Peygamber ona "Müslim" ismini verir. İkinci hayatında

ömrü Allah'a ibadet etmek ile geçer. ↔ **cümcime sultān, cümcüme, cümcüme sultān.**

m. 001, 147, 149

N

n'eyle- (< *ne + eyle-*) Ne yapmak, ne etmek.

n.- di 080

n.- r 080

n.- yim 108

n'it- (< *ne + it-*) Ne etmek, ne yapmak.

n.- diler 081, 132

n'ol- (< *ne + ol-*) Ne olmak.

n.- dı 038

n.- duğın 091

n.- ur 111

nāgāh (< F. *nā-gāh*) Ansızın, birdenbire.

n. 077

nāib (< Ar. *nā'ib*) Bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen, ona vekalet eden kimse, vekil.

n.+ lerim 047

namaz (< F. *nemāz*) İslam dinince belli kurallara göre günde beş vakit yapılması müslümanlar üzerine farz kılınmış olan ve İslam'ın beş şartından birini teşkil eden ibadet.

n. kııl- Namaz ibadetini yerine getirmek: 144

nās (< Ar. *nās*) İnsanlar, halk.

n. 021

nāy (< F. *nāy*) Ney.

n. 028

naẓar (< Ar. *naẓar*) Bakış, bakma, göz atma.

n. eyle- Bakmak:152

n. it- Bakmak: 083

nāzīk (< F. *nāzūk*) İnce yapılı, kaba olmayan, narin.

n. 061

ne Ne, hangi şey.

n. 002, 008, 010, 042, 090, 104

n. ki 066, 067

n.+ ler 011, 100

n.+ ye 139

nebî (< Ar. *nebi*) Tanrının buyruğunu kullara bildiren kimse, peygamber.

n. 082, 136

nefrîn (< F. *nefrin*) Lanet okuma, beddua etme, ilenme, beddua, lanet.

n. it- Beddua etmek, ilenmek: 087

nekîr (< Ar. *nekîr*) İnsanları ölümden sonra sorguya çeken iki melekten biri.

n. 096

nevha (< Ar. *nevha*) Ölünün arkasından sesle ağlama, matemle feryat etme.

n. kı- Yüksek sesle ağlamak, feryat etmek: 118

nev-cüvân (< F. *nev-civân*) Delikanlı, genç.

n. ol- Genç olmak, delikanlı olmak: 146

neyle- (< *ne* + *eyle-*) Ne eylemek, ne yapmak.

n.- ye 071

nice 1. Çok, pek çok, birçok.

n. 062, 124, 133, 135

n. nice Çok, pek çok: 123

2. Ne, ne kadar, nasıl.

n. 055, 056, 121

nigâr (< F. *nigâr*) Sevgili dost.

n. 143

niyâz (< F. *niyâz*) Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica.

n. it- Dua etmek, yalvarmak: 144

O

o O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 008

od Ateş. ↔ **ot.**

o.+ a tutaş- Ateşe yanmak: 120

o.+ a yak- Ateşe yakmak, ateşe vermek, yakmak: 122

oğlan Çocuk, evlat.

o.+ larım 086

oğul Erkek evlat, genç delikanlı.

o.+ um (oğlum) 039

oğ Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek, tir, sehim, navek.

o. 030

oğu- Okumak.

o.- yanı 153

ol 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 083, 097, 099, 145

2. O (İşaret sıfatı).

o. 009, 010, 011, 014, 015, 018, 036, 048, 050, 058, 069, 081, 096, 104, 107, 111, 115, 116, 120, 123, 127, 131, 132, 135, 143, 150

ol- 1. Meydana gelmek, vuku bulmak.

o.- a 049

o.- dı 055, 082

2. Gerçekleşmek, tahakkuk etmek.

o.- muş durur 147

3. Bir şeye sahip olmak.

o.- dı 084, 149

4. "Olmak, bulunmak, meydana gelmek" anlamında yardımcı fiil.

o.- a 017, 143

o.- dı 065, 072, 146

o.- dılar 071

o.- dum 084

o.- ma 117

o.- maz 070

o.- ur 106

o.- urdı 148

fâş o. → fâş: 017

harâb o. → harâb: 084

hoş o. → hoş: 143

hurd o. → hurd: 106

ilâc o. → ilâc: 070

karaju o. → karaju: 065

melül o. → melül: 071, 117

mükedder o. → mükedder: 072

nev-cüvân o. → nev-cüvân: 146

şâdimân o. → şâdimân: 148

olar Onlar.

o.+ a 026

on iki birj On iki bin sayısı.

o. 023, 038, 039, 059

on yedi birj On yedi bin sayısı.

o. 025, 137

ot Ateş. ↔ **od.**

o.+ a yan- Ateşe yanmak: 064

o.+ dan idi 117

otlu Ateşli.

o. 113

otur- 1. Oturmak.

o.- dılar 114

2. Durmak, beklemek, kalmak.

o.- dum 063

Ö

öküz Çift sürmek, araba çekmek gibi hizmetlerde kullanılan enenmiş erkek sığır.

ö. 041

ölüm Bir canlıda hayati fonksiyonların tam ve kesin bir şekilde sona ermesi durumu, mevt, vefat.

ö. 070, 075

ömr (< Ar. *ömr*) Yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat.

ö.+ i 150

öj Arka, sağ ve soldan başka dördüncü yön, görünen ileri taraf.

ö.+ den şoņa 033

öyle Öyle, o şekilde, o biçimde.

ö. 082, 089

öz Bir kimsenin kendi manevi varlığı, kendisi.

ö.+ in 086

P

pāk (< F. *pāk*) Temiz.

p.- i cān Temiz gönüllü kimse: 065

pehlüvān (< F. *pehlevān*) İri yapılı, kuvvetli kimse, yiğit, cesur, kahraman.

p.+ lar 025

perverdigār (< F. *perverd-gār*) Bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren, Allah.

p. 143

pes (< F. *pes*) Şu hâlde, öyleyse, imdi.

p. 096, 131

puṭ (< F. *but*) Eski dinlerde, kendisine tapınılan bir ilahı veya ilahların bazı niteliklerini temsil etmek üzere yapılmış resim ve heykel.

p.+ a 139

R

raḥmet (< Ar. *raḥmet*) Allah'ın yarattıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi.

r. 151

r. eyle- Merhamet etmek, acımak: 152

r.+ üjle 153

rek'at (< Ar. *rek'at*) Namazda kıyam, rüku ve iki defa secdeden meydana gelen bölüm.

r. 144

renk (< F. *reng*) Görünüş, tarz, şekil, suret.

r.+ ine (rengine) 003

resül (< Ar. *resül*) Peygamber, nebi.

r. 117, 142

rivāyet (< Ar. *rivāyet*) Bir haberi, söz veya olayı nakletme, anlatma.

r. eyle- Anlatmak, söylemek, nakletmek: 054

r. it- Anlatmak, söylemek, nakletmek: 005

rūḥ (< Ar. *rūḥ*) Allah tarafından yaratıldıktan sonra insan bedenine üflenene, ölümden sonra da varlığı devam eden ve mahiyeti tam olarak bilinemeyen ilahi ve manevi cevher.

r.+ ina 154

rūḥullāh (< Ar. *rūḥu'llāh*) İsa peygamber.

r. 015

rūmī (< Ar. *rūmī*) Bizans İmparatorluğu ile ve orada yaşayanlarla ilgili.

r. 030

S

şadır (< Ar. *şadr*) Kalp, yürek, gönül.

ş. 065

şağışçı Sayma işini yapan, hesaplayan.

- s. 022
- şakal** Erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kılların bütünü, sakal.
- ş.+ **ım** 102
- ş.+ **ımdan** 112
- şalavāt** (< Ar. *şalavāt*) Namazlar, salâtlar.
- ş. **vir-** Sevap kazanmak için veya Hz. Muhammed'in ruhaniyetine sığınmak amacıyla salavat okumak: 154
- şan-** Şöyle veya böyle olabilecek bir şeyin zihninde kurduğu gibi olduğuna inanmak, öyle olabileceğini düşünmek, zannetmek.
- ş.- **asın** 115
- şaṣa** Sana.
- s. 018, 070, 099, 104
- sarāy** (< F. *serāy*) Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli bina.
- s.+ **a** 063
- şavāb** (< Ar. *şavāb*) Doğruluk.
- u. 123
- saz** Sepet, iskemle, hasır vb. şeyler yapmakta kullanılan ince kamış, hasır otu.
- s. 028
- sāz** (< F. *sāz*) Her çeşit musiki aletine verilen isim, çalgı.
- s. 028
- sefer** (< Ar. *sefer*) Yolculuk, seyahat.
- s. **it-** Yolculuğa çıkmak, yolculuk yapmak: 083
- sekiz** Sekiz sayısı.
- s. 133
- semerkant** (< y.a.) Semerkant şehri.
- s.+ **dan** 031
- sen** Sen (ikinci tekil şahıs zamiri).
- s. 002, 019, 055
- s.+ **i** 103, 142
- s.+ **sin** 015
- serincām** (< F. *ser* + Ar. *encām*) Başa gelen hâl, olay veya olaylar zinciri, macera.
- s. 042
- ser-tā-ser** (< F. *ser-tā-ser*) Baştan başa, serteser.
- s. 012
- sev-** (Bir şey veya kimseye) Sevgi duymak, gönlünde ona karşı bir muhabbet beslemek, sevmek.
- s.- **diṣ** 002
- şidk** (< Ar. *şidk*) İçten, yürekte bağlanma, bağlılık, sadakat.
- ş.+ **-ıla** 143, 144, 145
- şığ-** (Bir husus) Bir şeye uygun düşmek, yakışmak, kabul edilebilir olmak.
- ş.- **maz** 108
- ‘**aqlıma ş.** → ‘**aql:** 108
- şık-** Çevresine sarılarak veya bir şey sararak sınımsız kavramak, üzerine basınç uygulamak.
- ş.- **dı** 108
- şiyāh** (< F. *siyāh*) En koyu renk, kömür rengi, kara.
- ş. 034
- siz** Saygı ve nezaket maksadıyla tek kişi için hitap sözü olarak kullanılır.
- s.+ **e** 108
- şoḥbet** (< Ar. *şoḥbet*) İki veya daha çok kimse arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma, hasbihal, musahabe.
- ş. **kıl-** Karşılıklı olarak dostça, arkadaşça konuşmak, söyleşmek, hasbihal etmek: 019
- şoṣ** İçinde bulunulan vakte en yakın geçmiş zaman yahut bu zamanda yapılmış veya meydana gelmiş olan, son.
- ş. 042
- ş.+ **a** 033
- öyden ş.+ a** → **öy:** 033
- şoṣra** -nin ardından, ... arkasından; sonra.
- ş. 096
- şor-** Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.
- ş.- **dı** 056, 098, 139
- ş.- **dılar** 094, 103
- ş.- **duḡuṣ** 056
- su'āl ş.** → **su'āl:** 094
- söyle-** (Anlatmak istediği şeyi) sözle bildirmek, söylemek.

s. 001, 017
s.- di 009, 012, 058
s.- r 028
s.- yesin 140
s.- yim 108
söz Söz, laf, kelam.
 s. 005, 077
s.+ i 016, 054
s.+ üm 059
s.+ ümi 052
s.+ üj 017
şu Su, ab.
 ş. 118, 119, 120
ş.+ dan 131
ş.+ yı 130
suʿāl (< Ar. *suʿāl*) Sorulan şey, soru.
s.+ i şor- Soru sormak: 094
sultān (< Ar. *sultān*) Hükümdar, sultan.
s. idim 020
dāsītān-ı cümcüme s. → dāsītān: 001
şuşa- Su içme ihtiyacı duymak, su içeceği gelmek.
ş.- yu 128
sūr (< Ar. *sūr*) Yüksek duvar, kale duvarı.
 s. 125
süt Doğumdan sonra belli bir süre yavrularını besleyebilmeleri için kadınların ve memeli dişi hayvanların memelerindeki bezler tarafından salgılanan besin değeri yüksek, tatlımsı, özel kokulu, mavi veya sarıya çalan beyaz renkli sıvı; süt.
s.+ im (südim) 109
süri- (Bir şeyi) Yere sürtünür vaziyette iterek veya çekerek götürmek, sürüklemek.
s.- yün 076
süyek Kemik.
s.+ im (süyegim) 106
süyri- Sürümek, sürüklemek.
s.- ye süyriye Sürükleye sürükleye: 112

Ş

şādīmān (< F. *şād-mān*) Sevinçli, şad, mesrur.
ş. ol- Sevinmek, mutlu olmak: 148
şāh (< F. *şāh*) Padişah, hükümdar.
ş.+ ları 037
şākird (< F. *şāgird*) Bir mektebe, bir medreseye veya bir hocaya devam edip ders okuyan kimse, öğrenci, talebe.
ş.+ leridür 080
şehar (< F. *şehr*) Şehir, kent.
ş.+ ler 026
şerh (< Ar. *şerh*) Açık açık anlatma, izah.
ş. eyle- Açık açık anlatmak, izah etmek: 057
şevk (< Ar. *şevk*) Şiddetli arzu, istek, aşırı heves.
ş.- ile 015
şöyle (< *şu + eyle*) Öyle, şu biçimde, şuna benzer, şunun gibi, şu şekilde.
 ş. 021, 024, 078, 106, 108, 110, 130

T

tā (< F. *tā*) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübalağa katar. Genellikle dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla kullanılır.
 t. 135
t.+ ki 019
tāʿat (< Ar. *tāʿat*) İbadet, takva.
 t. 150
tāb (< F. *tāb*) Işık, parıltı.
 t. 095
tabīb (< Ar. *tabīb*) Hekim, doktor.
t.+ lere 067
tāc (< F. *tāc*) Hükümdarlık alameti olarak giyilen, genellikle kıymetli taşlarla süslü baş kisvesi.
 t. 114, 117
t.+ ı 115
t. idi 040
altun t. → altun: 040
tahteʿs-serā (< Ar. *tahteʿs-serā*) Toprak altı.
 t. 084

tamām (< Ar. *temām*) Bütünlüğü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün.

t. 032, 045

țamu (< Soğd. *tamw*) Cehennem.

ț. 121, 126, 131, 134

ț.+ **da** 118, 135

ț.+ **dan** 101, 122

ț.+ **nuṣ** 121

ț.+ **ya** 076, 112

țamuluḫ Cehennemlik, cehenneme gidenler.

ț.+ **çun** 130

ț.+ **lar** 125

ț.+ **ları** 129

țarḡ Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir.

ț.+ **a** 018

țarḡı Allah, Tanrı.

t. 071, 091, 136

t.+ **dan** 140

t.+ **nuṣ** 100, 141

t.+ **ya** 140

t.+ **yı** 142

țap- Tanrı olarak tanımak, kulluk etmek.

ț.- **ardım** 139

ț.- **ardıṣ** 139

țas (< F. *tāsā*) Kaygı, üzüntü.

ț. 065

țaş Taş.

ț.+ **lar** 086

te^cālā (< Ar. *te^cālā*) “Şanı yüce olsun” anlamında olup Allah, Hak, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.

t.+ **dan** 013

ḫaḫ t. → **ḫaḫ:** 013

ten (< F. *ten*) Vücut, beden.

t. 090

t.+ **im** 060, 061, 072, 074, 091

t.+ **üme** 069

tevbe (< Ar. *tevbe*) İşlediği bir hatadan, suç veya günahattan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.

t. **it-** İşlediği bir hatayı, suç veya günahı bir daha yapmamaya karar vermek, söz vermek: 151

t.+ **sin** 151

țış Dış.

ț.+ **ım** 064

țiz (< F. *țiz*) Çabuk, seri, tez.

t. 076

țol- (Boş bir şey veya yer) İçine giren bir şeyle dolu hâle gelmek, boş olmaktan çıkmak; dolmak.

ț.- **dı** 016

țolu İçinde, alabileceği kadar veya ona yakın derecede kimse veya şey bulunan, dolmuş olan, boş yeri bulunmayan.

ț. 127

țopraḫ Mezar.

ț. 007, 074

ț.+ **a (țopraḡa) ḫo-** (Ölen kimseyi) Gömmek: 091

țopțolu Çok dolu, tamamen dolu.

ț. 020, 078

țopuz Bir yere vurmak veya davul çalmak için kullanılan yuvarlak başlı sopa.

ț.+ **larla** 113

țoyur- Yedirip açlığını gidermek, tok hâle getirmek.

ț.- **urdım** 048

țur- Dikilmeki ayakta beklemek.

ț.- **ur** 129

țut- 1. Elle kavramak, elde bulundurmak, eline almak.

ț. 107

ț.- **dı** 102

ț.- **dılar** 081, 112

ț.- **uṣ** 076

2. Doldurmak, istila etmek, duyulacak veya görülecek şekilde etrafı kaplamak.

ț.- **muş idi** 051, 053

3. Ele geçirmek.

ț.- **muş idim** 037

4. Birleşik fiiller yapar.

ç.- ardım 048

ç.- dı 151

hoş ç. → hoş: 048

yüz ç. → yüz: 151

çataş- Ateş almak, yanmaya başlamak, tutuşmak.

ç.- dı 072

ç.- ır 073, 120

içim ç. → iç: 073

oda ç. → od: 120

çuz Suda eriyen, kokusuz, dili yakan bir tada sahip, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde.

ç. 042

U

u (< F. u) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle u, ü, vü şeklinde geçmektedir, metnimizde ise ı, i kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ i, u, ü.

cân u. beden → cân: 131

ulu Çok üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce.

u. 020, 078, 127

‘ulûfe (< Ar. ‘ulûfe) Osmanlı Devleti’nde kapı kulu askerlerine, sipahilere, bir kısım devlet mensuplarına ve ilmiye ricaline üç ayda bir verilen maaş.

‘u.+ m 066

unut- (Bildigi, öğrendigi bir şey) Aklında kalmamak, iradesi dışında hatırandan çıkmak.

u.- muş idim 037

ur- 1. Vurmak.

u.- dılar 103, 104, 107, 115

u.- ur 106

2. Birleşik fiiller yapar.

u.- dılar 085

u.- ur 101

işkence u. → işkence: 101

yüzlerini u. → yüz: 085

uş Akıl.

u.+ şım git- Aklını yitirmek, bilincini kaybetmek: 104

uş Şimdi, işte.

u. 044

Ü

üst Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.

ü.+ ünde 123

ü.+ üne 136

üzre (Edat) Üzerine, üzerinde, üstüne.

ü. 005, 007, 097

V

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v. 002, 067, 126

v. durur 127

v. idi 023, 025, 034, 039, 047, 050, 066

var- (Belirli bir yere) Gitmek, varmak, ulaşmak.

v.- an 088

v.- dığınca 068

v.- ırım 128

v.- mış idim 061

vaşf (< Ar. vaşf) Bir kimse veya şeyin taşıdığı hâl, sıfat, nitelik.

v.- ı hâlet İçinde bulunulan durumun nitelikleri: 038

ve (< Ar. ve > F., T.) Ve; iki kelime, cümle ve öbeği birbirine bağlar (Bağlama edatı).

v. 001, 021, 022, 030, 041, 044, 073, 081, 098, 130, 148

bal v. yağ → bal: 044

vefâ (< Ar. vefâ) Dostluk ve muhabbetinde sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadakat.

v. kıl- Sevgi ve dostluk göstermek: 004

velikin (< Ar. ve + F. likin) Lakin, ama, fakat, velakin.

v. 055

vir- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, eriştirmek.

v.- di 014, 078, 119

v.- dim 067

2. (Bir şeyi karşılık beklemeden birine)
Bırakmak, bağışlamak.

v.- irdim 049

3. Birleşik fiiller yapar.

v.- üñ 154

şalavāt v. → şalavāt: 154

Y

yā (< Ar. yā) Ey.
y. 082, 117, 136, 153

yağ Yağ.
y. 044

bal ve y. → bal: 044

yağ- Yanmasını sağlamak, tutuşturmak.
y.- **dılar** 122
y.- **up** 116
oda y. → od: 122

yağıl- Yanması sağlanmak veya yanmasına sebep olunmak.
y.- **a** 131

yalan Aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz.
y. **degil** 059

yalıñuz Yalnız, tek.
y. **çal-** Yalnız kalmak, tek başına kalmak: 092

yan- 1. Tutuşmak, alev almak.
y.- **dı** 064
y.- **dım** 121
ota y. → ot: 064
2. Vücudun ısısı normalin üstüne çıkmak, yükselmek.
y.- **dı** 072
3. Çok ızdırap çekmek, büyük bir acı içinde olmak, çok üzölmek.
y.- **ar** 073
yüregim y. → yürek: 073

yan Yan, taraf, yön.
y.+ **ıma** 077

yandır- Yakmak, tutuşturmak.
y.- **dılar** 115

yaña 1. Taraf, yön, cihet.
y. 102
2. -e doğru.
y. 151

yapraq Yaprak.
y. 074

yār (< F. yār) Dost.
y. 067

yara (< F. yār + a) Ey dost.
y. 109

yarak Hazırlık, malzeme, teçhizat.
yaş ı y. 089

yarat- (Allah) Yoktan var etmek, halketmek.
y.- **dı** 103
y.- **mış** 130

yarlıga- (Allah) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek.
y.- **ğil** 153

yaş Ölüm veya çok büyük bir felaketten duyulan acı ve bu acıyı belirtmek üzere yapılan şeyler, matem.
y. **ı yarak kıl-** Yas tutup (cenaze merasimi için) hazırlık yapmak: 089

yaş Gözyaşı.
y. 010
y.+ **-ıla** 016
kanlu y. → kanlu: 010

yaşa- Hayatını devam ettirmek, ömür sürmek.
y.- **dum** 059

yaşlu (Göz için) Yaşla dolmuş.
y.+ **lara** 152
gözi y. → göz: 152

yat- Boylu boyunca uzanmak.
y.- **mışam** 137
y.- **ur** 007

yatur- Yatmasını sağlamak, bırakmak.
y.- **dılar** 134

yavuz Fena, kötü.
y. 092

- eyü y.** → **eyü:** 097
- yay** İki ucu arasında bir kiriş gerili olan, eğri ve esnek ok atma aleti, kavis.
- y.** 030
- yayıl-** (Sürü, koyun) Otlayacağı yere dağılmak, otlamak.
- y.- urdı** 041
- yaz-** Yazmak.
- y.- anı** 153
- yazdır-** Yazmak işini başkasına yaptırmak, yazılmasını sağlamak.
- y.- dı** 097, 098
- ye-** 1. Ağızda çiğneyerek yutmak, yemek.
- y.- yilürdi** 043
2. Harcamak, tüketmek, bitirmek.
- y.- rler idi** 066
- yedek** Yularından çekilen boş binek hayvanı.
- y.+ üm (yedegüm)** 034
- yedi** Yedi sayısı.
- y.** 045, 126
- yedi yüz** Yedi yüz sayısı.
- y.** 137
- yer** Yer, mevki, mahal. ↔ **yir.**
- y.+ de** 017
- y.+ e** 107, 109
- yet-** Yedekte götürmek.
- y.- en** 034
- yetiş-** Ulaşmak, vasil olmak.
- y.- ür** 120
- yetmiş bir** Yetmiş bin sayısı.
- y.** 079
- yıl** Yıl, sene.
- y.** 059, 133, 150
- y.+ a** 125
- y.+ dır** 137
- y.+ dur** 137
- y.+ lar** 135
- yırt-** (Vücutun bir yerini) Kanatacak kadar derin çizmek.
- y.- dı** 086
- yin-** Yemek yenme işi yapılmak, yenmek.
- y.- ürdi** 044
- yine** Yine, bir daha, tekrar, gene, yeniden.
- y.** 095, 105, 106, 113, 134, 150
- yir** Yer, mevki, mahal. ↔ **yer.**
- y.+ e** 107
- yoğ** Yok, mevcut olmayan, bulunmayan, değil. ↔ **yok.**
- y.+ -ıdı** 022, 033
- yoğsul** Maddi imkânı çok az olan, geçinmekte güçlük çeken (kimse), fakir.
- y.+ a** 049
- yok** Yok, mevcut olmayan, bulunmayan, değil. ↔ **yoğ.**
- y.** 088
- yol** Yol, gidilen yer, reh.
- y.** 007, 136
- y.+ da** 137
- y.+ una** 006
- yu-** Yıkamak, yumak. ↔ **yuv-, yuy-.**
- y.- dılar** 062
- yuv-** Yıkamak. ↔ **yu-, yuy-.**
- y.- dum** 065
- el y.** → **el:** 065
- yuy-** Yıkamak. ↔ **yu-, yuv-.**
- y.- a idi** 061
- yürek** Kalp, gönül, yürek, iç.
- y.+ i (yüregi)** 152
- y.+ im (yüregim)** 115, 116
- y.+ im yan-** Büyük bir acıma ve üzüntü duymak: 073
- y.+ ime (yüregime)** 120
- yüz (1)** Yüz sayısı.
- y.** 125, 150
- yüz (2)** Surat, çehre.
- y. şüt-** Yönelmek: 151

- y.+ in** 086
y.+ lerini ur- Yüzlerini dövmek: 085
y.+ ümi 052
yüzi koyun Yüzü yere gelmek üzere.
y. 076
yüz bin Yüz bin sayısı.
y. 048

Z

- zamān** (< Ar. *zamān*) Zaman, vakit, süre; devir, çağ.
z. 009, 019, 059, 111
zārī (< F. *zārī*) Ağlama, inleme.
z. kıl- Ağlamak, inlemek: 085
z. zārī Hüngür hüngür, iç çekerek, derinden (ağlama): 118
zebānī (< Ar. *zebānī*) Cehennemlikleri ateşe atmakla görevli melek, cehennem bekçisi.
z. 096
z.+ ler 101, 132

5.2. Arapça İbareler Dizini

- fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt** (< Ar. aruz ölçüsü) Aruz ölçüsünün Remel bahrinin kalıplarındandır. Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır.
f. 154
lā ilāhe illa'llāh (< Ar. *lā ilāhe illallāh*) "Allah'tan başka ilah yoktur." anlamında, İslam dininde imanın şartlarını kendinde toplayan, yani icmaili imana esas olan kelime-i tevhid "Lā ilāhe illallah Muhammedün resûlullah" sözünün ilk cümlesi.
l. 015
rahmetullahi 'aleyh (< Ar. *rahmetullahi 'aleyh*) Din büyüklerinden birinin ismi anıldığı veya yazıldığında, söylenen veya yazılan "Allah'ın rahmeti (onun) üzerine olsun." anlamına gelen dua, hürmet ve saygı ifadesi.
r. 001

5.3. Çekim Ekleri Dizini

- a**
 kıl-a 141
 ol-a 017, 143
 ol-a 049
 yakıl-a 131
+a
 baş+a 037
 şoñ+a 033
 dağ+a 122
 hāmmām+a 061
 od+a 120, 122
 olar+a 026
 ot+a 064
 puñ+a 139
 sarāy+a 063
 tñ+a 018
 toprak+a 091
 yıl+a 125
 yoñsul+a 049
-an
 var-an 088
-anı
 yaz-anı 153
-ar
 yan-ar 073
 aq-ar 125
 coş-ar 051
-ardı
 art-ardı 068
 çal-ardı 028
-ardılar
 çal-ardılar 027
-ardım
 tüt-ardım 048
 tıp-ardım 139
-ardıñ
 tıp-ardıñ 139

-asın

al-asın 019

kıl-asın 019

şan-asın 115

+çun

şamuluk+çun 130

+da

dünya+da 139, 150

dünyā+da 020, 033, 059, 098, 139

hamām+da 063

şam+da 118, 135

yol+da 137

+dan

te^ʿālā+dan 013

ağlamak+dan 088

allāh+dan 070

ara+dan 150

atlas+dan 090

baş+dan 037

cihan+dan 137

çalab+dan 135

destān+dan 005

dünyā+dan 083

hāk+dan 151

hamām+dan 064

semerkant+dan 031

şu+dan 131

şam+dan 101, 122

tañrı+dan 140

+dan

ot+dan 117

+de

gün+de 042, 043, 048, 049

kemāl+de 024

yer+de 017

+den

ben+den 019

çin+den 031

ibrişim+den 035

ʿisā peygamber+den 006

öñ+den 033

-dı

al-dı 143

kıl-dı 145

kıl-dı 009, 144, 146

ol-dı 065, 072, 146

tut-dı 151

yan-dı 064

ağla-dı 138

bağ-dı 119

buyur-dı 107

dur-dı 150

kıl-dı 145

ko-dı 147

n'ol-dı 038

ol-dı 055, 082, 084, 149

şık-dı 108

sor-dı 139

şor-dı 056, 098

tol-dı 016

tutaş-dı 072

tut-dı 102

yan-dı 072

yarat-dı 103

yazdır-dı 097, 098

yirt-dı 086

-dığınca

var-dığınca 068

-dılar

kıl-dılar 123

ko-dılar 091

ol-dılar 071

şor-dılar 094

ur-dılar 085

yağ-dılar 122

al-dılar 122

at-dılar 132

çıkardılar 136

çık-dılar 122	geç-di 150
dağla-dılar 116	gel-di 042, 075, 077, 095, 102, 119, 124
dur-dılar 093	getür-di 148
kı-l-dılar 089	git-di 074, 095, 099, 111
kuşan-dılar 116	giy-di 087
otur-dılar 114	gör-di 007
şor-dılar 103	göter-di 148
tu-t-dılar 081, 112	i-di 028, 029
ur-dılar 103, 104, 107, 115	iñle-di 058
yandır-dılar 115	ir-di 070, 084
yatur-dılar 134	n'eyle-di 080
yu-dılar 062	söyle-di 009, 012, 058
-dım	vir-di 014, 078, 119
kal-dım 092	-digim
kı-l-dım 067, 118	em-digim 109
ağla-dım 121	it-digim 098
al-dım 078	-diler
çık-dım 064	eyle-diler 082
kal-dım 121	it-diler 062, 087, 089, 113
yan-dım 121	bitür-diler 094
-dıñ	di-diler 070, 071
kı-l-dıñ 002	dög-diler 086
+dır	eyle-diler 090
‘āta+dır 013	gel-diler 093
yıl+dır 137	getür-diler 114, 134, 136
-di	gör-diler 085, 088
eyle-di 054, 138	ilet-diler 091, 112
gel-di 009, 105	n'it-diler 081, 132
i-di 023, 024, 025, 026, 029, 032, 034, 035,	-dim
036, 039, 040, 044, 045, 047, 050, 051, 052, 053, 061,	dile-dim 105
066, 117	i-dim 020, 032, 033, 037, 051, 061, 110
it-di 083, 136, 144, 146	it-dim 083
di-di 015, 017, 018, 055, 059, 139, 143	dile-dim 118
dik-di 099	iç-dim 078
diñle-di 016, 058	iñle-dim 118
ditre-di 074	vir-dim 067
dökül-di 109	-dıñ
dön-di 092	sev-dıñ 002
düz-di 097	+dır

köhne+dir 003	gel-em 141
-duğın	-emem
n'ol-duğın 091	iç-emem 130
-duğun	-en
şor-duğun 056	yet-en 034
-dum	-er
ol-dum 084	çek-er 102
yuv-dum 065	geç-er 110
otur-dum 063	git-er 100
yaşa-dum 059	it-er 100
+dur	-erdi
yıl+dur 137	it-erdi 006
-dügi	çek-erdi 027
giy-dügi 036, 040	git-erdi 042
-dügün	-erdim
gör-dügün 056	it-erdim 045
-düm	-erken
gör-düm 075, 135	git-erken 006
-dün	-eyidi
getür-dün 001	işit-eyidi 052
+dür	-eyim
mu'cizet+dür 013	eyt-eyim 018, 132
+e	-ğıl
biz+e 017	bağ-ğıl 018
dil+e 009	yarlığa-ğıl 153
hazret+e 144	-gil
iqlim+e 045	eyle-gil 057
siz+e 108	diñle-gil 117
yer+e 107, 109	işit-gil 123
yir+e 107	+ı
-e	ad+ı 149
çek-e 112	altun+ı 020
gel-e 049	‘amüd+ı 104, 106
çek-e 112	anlar+ı 057, 124
gör-e 052	‘azāb+ı 133
-elüm	baş+ı 095
it-elüm 005	gün+ı 074
-em	kıız+ı 030
bil-em 141, 142	kuşak+ı 116

māl+ı 045		anlar+ı 036, 100
mu‘cizāt+ı 147		baş+ı 011
sağış+ı 022		dağ+ı 126
tac+ı 115		
+ım	-ır	
dış+ım 120		tutaş-ır 073, 120
ad+ım 051		ağır-ır 064
ağız+ım 081	-ırdı	
‘aql+ım 105		alun-ırdı 046
‘avrat+ım 038	-ırım	
ayak+ım 081		var-ırım 128
baş+ım 060, 064	+i	
karavaş+ım 023		‘ālem+i 051, 053
şakal+ım 102		ben+i 032, 080, 108, 122, 132, 134, 136, 140
tış+ım 064		biç+i 029
+ıma		bülbül+i 001
baş+ıma 105		göñül+i 148
‘aql+ıma 108		göz+i 016, 152
aş+ıma 042		gül+i 001, 002
baş+ıma 042, 115		gülşen+i 002
kulağ+ıma 075		heybet+i 075
yan+ıma 077		‘ibret+i 019, 138
+ımdan		iç+i 078
şakal+ımdan 112		iş+i 100
+ımı		kirpik+i 030
baş+ımı 062		‘ömr+i 150
endām+ımı 082		sen+i 103, 142
+ın		söz+i 016, 054
barmağ+ın 148		su‘āl+i 094
hısāb+ın 044		yürek+i 152
kiyās+ın 021	+im	
+ına		leşker+im 021
rūh+ına 154		‘amel+im 092
+ında		ben+im 023, 045, 060, 061, 084, 089, 119, 140, 142
baş+ında 040		el+im 081
kat+ında 127		et+im 106
+ını		hālet+im 038
ad+ını 147		hāl+im 018, 072, 091
+ıı		iç+im 064, 073, 116, 120

iş+im 023, 094	reng+ine 003
ķavim+im 085, 092	+ini
mesken+im 084	birlik+ini 141
süt+im 109	emir+ini 100
süiyeg+im 106	ķācet+ini 145
ten+im 060, 061, 072, 074, 091	ķāl+ini 012
yüreg+im 073	heybet+ini 056
yürek+im 115, 116	+inüñ
yüz+im 050	el+inüñ 002
+ime	güneş+inüñ 001
bel+ime 116	+inđden
el+ime 119	ķāl+inđden 057
ķāl+ime 119	-irdim
yürek+ime 120	vir-irdim 049
+imi	-irler
ķāl+imi 018, 082, 085	içir-irler 131
+imiñ	-iser
berjiz+imiñ 074	it-iser 012
+imle	+ıdı
ben+imle 019	çok-ıdı 022
+in	yok-ıdı 022, 033
ğāfil+in 111	+ıla
ķāl+in 012, 054	şıđķ-ıla 143, 144, 145
öz+in 086	+ile
yüz+in 086	‘adl-ile 053
-ince	-ken
iriş-ince 135	i-ken 149
+inde	+lar
dip+inde 121	çıyan+lar 124
iç+inde 007, 133, 134	ķüb+lar 039
+inden mi	ķapıcı+lar 024
el+inden mi 001	ķara+lar 087
+ine	ķul+lar 034
aķvāl+ine 011	ķuşaķ+lar 026
ceng+ine 003	pehlüvān+lar 025
ehl+ine 131	ķamuluķ+lar 125
ķāl+ine 006, 011	ķaş+lar 086
iç+ine 128, 132	yıl+lar 135
iş+ine 071	+lara

yaşlu+lara 152	zebānī+ler 101
yaşlu+lara 152	+lerden
-lardı	bāğī+lerden 046
adan-lardı 053	beg+lerden 046
+ları	+lere
aç+ları 048	tabīb+lere 067
baş+ları 026	+leridür
çul+ları 035	şākird+leridür 080
kaş+ları 030	+lerim
muhtāç+ları 048	diş+lerim 073
muğ+ları 036	nāib+lerim 047
şāh+ları 037	+lerinden
tamuluk+ları 129	göz+lerinden 010
+larım	+lerini
mehām-şinās+larım 047	yüz+lerini 085
oğlan+larım 086	+m
+larıñ	gevde+m 106
ağ+larıñ 035	hazīne+m 020
kul+larıñ 036	‘ulūfe+m 066
+larla	-ma
topuz+larla 113	ol-ma 117
+le	bağ-ma 003
miḥnet+le 094	+ma
heybet+le 083	kaşşı+ma 093
+ler	kaşşu+ma 093, 114
ne+ler 011	-madı
+ler	kıl-madı 068
‘aḳreb+ler 124	ağır-madı 060
beg+ler 089	kıl-madı 069
diyen+ler 096	ko-madı 077
feriştēh+ler 081, 129	-maz
hekīm+ler 069	ol-maz 070
ḥekīm+ler 066	şīg-maz 108
iş+ler 098	+mdan
kimik+ler 110	ana+mdan 109
miḥnet+ler 126	+mde
ne+ler 011, 100	hazīne+mde 067
şēher+ler 026	-me
zebani+ler 132	düş-me 003

+me	depe+me 103	+nuŋ	alıcı+nuŋ 080
-medim	bil-medim 063 gel-medim 063	+nlar	bu+nlar 044, 080, 094, 095, 111, 113, 125
-mez	gel-mez 088 it-mez 021	+nlardan	bu+nlardan 105
-mış	al-mış 004 kıl-mış 004 al-mış 032 kıl-mış 125 kır-mış 033 var-mış 061 yarat-mış 130	+nuŋ	‘ısā+nuŋ 147 kamu+nuŋ 030, 040 tamu+nuŋ 121 taŋrı+nuŋ 100, 141
-mışam	kal-mışam 133 yat-mışam 137	-r	eyle-r 152 bekle-r 032 beyze-r 070 doŋu-r 073 n’eyle-r 080 söyle-r 028
-mışdur	kız-mışdur 130	-rler	ye-rler 066
-miş	git-miş 104 i-miş 125 gel-miş 011	-sem	bil-sem 008
-mişem	git-mişem 137	+sı	ağu+sı 125 kamu+sı 024, 025, 034, 097
-muş	ol-muş 147 tut-muş 037, 051, 053 unut-muş 037	+şım	uş+şım 104
-müş	gör-müş 110	+sın	du‘ā+sın 145 kamu+sın 033, 097
-müşem	gör-müşem 133	+sınuŋ	kamu+sınuŋ 040
+nde	biri+nde 047	+si	biri+si 102 cümle+si 086, 092, 109 iki+si 093, 107
+ne	birbiri+ne 073, 110	+sin	cümle+sin 079 sen+sin 015

tevbe+sin 151	kıl-urlar 113
+sinde	+ü
çevre+sinde 126, 129	gümüş+ü 020
+sine	-üben
bile+sine 079	it-üben 016, 058, 095
-uban	biş-üben 043, 044
aķıt-uban 010	bit-üben 100
+um	gel-üben 114
ĥatun+um 050	ilet-üben 122
ķan+um 050	işit-üben 018, 138
ķul+um 025	+üm
oĥl+um 039	ben+üm 050, 060
+uma	söz+üm 059
boyun+uma 099	yedeg+üm 034
+una	+ümde
yol+una 006	ĥükm+ümde 066
-uŗ	+üme
bırak-uŗ 076	göz+üme 065
inan-uŗ 149	ten+üme 069
ķut-uŗ 076	+ümi
-up	ĥācet+ümi 142
ķıl-up 085	söz+ümi 052
aldan-up 003	yüz+ümi 052
ķıķar-up 134	+ünde
ĥuşşalan-up 071	üst+ünde 123
yak-up 116	+üne
-ur	üst+üne 136
ol-ur 106	+üŗ
ur-ur 101	söz+üŗ 017
n'ol-ur 111	-üŗ
ķur-ur 129	vir-üŗ 154
ur-ur 106	ĥötür-üŗ 076
yat-ur 007	+üŗle
-urđı	raĥmet+üŗle 153
ol-urđı 148	-üp
yayıl-urđı 041	ĥöter-üp 144
-urđım	ĥötür-üp 009
ķoyur-urđım 048	it-üp 151
-urlar	gel-üp 093

	gör-üp 008		söyle-yesin 140
-ür		+y1	
	gel-ür 111		dünyā+y1 037
	bil-ür 044, 091		şu+y1 130
	eyt-ür 008		tañrı+y1 142
	gel-ür 101	-yilürdi	
	içür-ür 129		ye-yilürdi 043
	yetiş-ür 120	-yim	
-ürdi			n'eyle-yim 108
	dövşür-ürdi 079		söyle-yim 108
	gel-ürdi 031, 046	-yiserdür	
	yin-ürdi 044		di-yiserdür 010
-ürim		-yu	
	gör-ürim 127, 128		şuşa-yu 128
+ya		-yuban	
	dünya+ya 141		dola-yuban 099
	ʿisā+ya 012, 013, 058	-yüben	
	şam+ya 076, 112		de-yüben 099
	tañrı+ya 140	-yün	
-yanı			süri-yün 076
	oķu-yanı 153	-yüp	
+ye			eyle-yüp 037
	cümcüme+ye 055		çürü-yüp 007
	irte+ye 063		
	kimse+ye 004		
	ne+ye 139		
-ye			
	süyri-ye 112		
	çürü-ye 090		
	neyle-ye 071		
	süyri-ye 112		
-yedim			
	di-yedim 077		
-yem			
	di-yem 104		
-yeni			
	diñle-yeni 153		
-yesin			
	dile-yesin 140		

6. Eserin Sözcük Başlarının İncelenmesi

Bu bölümde *hazā dāsītān-ı cümcüme sulṭān* mesnevisi üzerine yapılan dizinden hareketle sözcük başlığı incelemesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dilsel dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fiil) göre dağılımı.

6.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatistikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	55	9.58
b	44	7.66
c	10	1.74
ç	18	3.13
d	45	7.83
e	18	3.13
f	6	1.04
g	29	5.05
h	36	6.27
ı	3	0.52
i	38	6.62
k	49	8.53
l	5	0.87
m	21	3.65
n	20	3.48
o	14	2.43
ö	6	1.04

p	5	0.87
r	8	1.39
s	37	6.44
ş	7	1.21
t	29	5.05
u	7	1.21
ü	2	0.34
v	7	1.21
y	52	9.05
z	3	0.52
Toplam	574	%100

6.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

Dil	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
Türkçe	335	58.36
Arapça	142	24.73
Farsça	78	13.58
Farsça + Arapça	4	0.69
Arapça + Farsça	2	0.34
Soğdca	1	0.17
?	2	0.34
Kişi Adları	7	1.21
Yer Adları	3	0.52
Toplam	574	%100

6.3. Madde Başlarının İsim /Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

Kelime Türü	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
İsim	459	79.96
Fiil	115	20.03
Toplam	574	%100

7. Sonuç

Cümcüme Sultan Hikâyesi, Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan ve İslami Dönem Türk edebiyatına ait önemli bir dil yadigârıdır. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*, Türk edebiyatında ilk olarak Hüsam Kâtib tarafından H 770 (M 1368) yılında Harezmi-Altınorda Türkçesiyle yazılmıştır. Hikâyenin Eski Anadolu Türkçesi ve diğer nüshalarının bu eserden yararlanılarak oluşturulduğu düşünülmektedir. Eserin gerek Doğu Türkçesi gerekse Batı Türkçesiyle yazılmış çok sayıda nüshası vardır. Açık ve anlaşılır bir halk Türkçesiyle yazılan bu hikâye, yüzyıllarca halk meclislerinde okunmuş ve halka mal olmuştur. Bu çalışmada eserin Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan 154 beyitlik manzum nüshası ele alınmış ve incelenmiştir. Eserle ilgili ulaştığımız bazı sonuç ve bulgular şu şekildedir:

1. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*, Türk edebiyatında ilk kez H 770 (M 1368) yılında Hüsam Kâtib tarafından Harezmi-Altınordu Türkçesiyle yazılmış bir hikâyedir. Türkçeye diğer dil-içi çevirilerin bu nüsha üzerinden yapıldığı kabul edilmektedir. Eserin Doğu Türkçesiyle ilgili 4 manzum 1 mensur olmak üzere 5 nüshası bilinmektedir. Eserin Batı Türkçesiyle yazılmış 9 manzum, 2 mensur toplam 11 nüshası bilinmektedir. Araştırmalar arttıkça nüsha sayılarının daha da artması mümkündür.

2. Eserde Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kafatasına rastlaması, onun kime ait olduğunu ve başından neler geçtiğini öğrenmek için Allah'a dua etmesi, bunun devamında Cümcüme Sultan'ın dünyada kim olduğunu ve öldükten sonra başına neler geldiğini anlatması, en sonunda Hz. İsa'nın Allah'a dua etmesiyle tekrar dirilmesi ve Müslim adını alarak dünyada yüz yıl daha yaşaması

anlatılmaktadır. Eserin diğer nüshalarında da bazı değişiklikler olmakla birlikte işlenen ana konu bu şekildedir.

3. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nin Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış nüshalarında sadece Süleymaniye nüshasında müellif ismi vardır. Buna göre hikâyenin yazarı “Konyalı Hüseyin”dir. Kendisi halk meclislerinde bu tür hikâyeleri icra eden meddah bir şair olmalıdır.

4. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nin Batı Türkçesi ile yazılmış manzum nüshalar arasında en çok beyit bulunduran nüshası, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve 154 beyitten oluşan nüshadır.

5. Hikâyede yer dünya ve ahiret olarak geçmektedir. Zaman kavramı ise açık değildir. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, İsa Peygamber'den 700 yıl önce yaşamıştır, bu da MÖ VII. yüzyıla tekabül etmektedir. Bununla birlikte hikâye daha çok masalsı özellikler taşımaktadır. Anlatılanlar genellikle çok abartılıdır.

6. Eserin dili Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Ancak eserin geç dönemde istinsah edilmesinden dolayı sonraki dönemlere ait dil özellikleri de esere etki etmiştir. Böylelikle eser dil özellikleri bakımından çok katmanlı bir yapı arz etmektedir.

7. Cümcüme Sultan Hikâyesi'nin Türk edebiyatına İran edebiyatından geçtiği ve Feridüddin Attâr'ın “Cumcuma-nâme” adlı eserinden çeviri yapıldığı belirtilmekle birlikte bu konu tartışmalıdır. Hikâyenin Arap, Antik Grek ve Mısır medeniyetine kadar izleri takip edilebilmektedir (bk. Babacan-Bursalı 2018). Bu da bu hikâyenin insanlık tarihinin çok eski bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

8. Eserin söz varlığının 459'u (%79.96) isim ve isim soylu kelimelerden, 115'i (%20.04) fiillerden oluşmaktadır.

9. Eserin söz varlığı incelendiğinde madde başlarının toplam sayısı 574'tür. Kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: Türkçe 335 kelime (%58.36), Arapça 142 (%24.73), Farsça 78 (%13.58), kişi ve yer adları 10 (%1.73), diğer diller 9 kelime (%1.54) şeklindedir. Eserde Türkçe kelimelerin çok olması halk için yazıldığını göstermektedir. Eserde kullanılan yabancı kelimeler de daha çok günlük dilde kullanılan ve İslamiyet'le ilgili kelimelerdir. Bu tür eserler yaşayan

Türkçenin en güzel örneklerindedir. Yüzyıllarca halk arasında sevilerek okunmuş, nesilden nesile aktarılmıştır. Bu nedenle bu tür eserler Türk dili, tarihi ve kültürü açısından eşsiz bir öneme sahiptir.

Cümcüme Sultan Hikâyesi üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmanın özelde Türk dili ve edebiyatına, genelde ise bilim dünyasına katkı sağlamasını umarız.

Kısaltma ve İşaretler

Kısaltmalar

Ar. = Arapça

bk. = Bakınız

C. = Cilt

Çev. = Çeviren

F. = Farsça

H. = Hicrî

Haz. = Hazırlayan

k.a. = Kişi adı

M. = Miladî

s. = Sayfa

S. = Sayı

Soğ. = Soğdça

T. = Türkçe

vb. = Ve benzeri

vd. = Ve diğerleri

y.a. = Yer adı

İşaretler

[] = Yapılan tamirleri, düşmüş ve eksik kısımları gösterir.

(?) = Şüphe belirtir.

() = Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.

< = Kelimenin kaynağını gösterir.

> = Kelimenin sonraki şeklini gösterir.

+ = 1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.

- = Fiil tabanına gelen işaret.

/ = Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.

// = Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.

→ = Bakınız.

↔ = Karşılaştırınız.

Kaynakça

Cümcüme Sultan Hikâyesi İle İlgili Kaynaklar

Babacan-Bursalı, M. (2018). Cümcüme Sultan Hikâyesi'nin Kökeni Üzerine Bir Giriş Denemesi Ve Anlatının Mensur Bir Yeniden Yazım Örneği. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 58(2), 247-280.

Brakel-Papenhuyzen, C. (2002). The Tale of the Skull: an Islamic Description of Hell İn Javanese. *Bijdragen Tot De Taal-Land-En Volkenkunde*, 158(1), 1-19.

Cunbur, M. (1976). Cümcüme Sultan Destanı. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 3, 39-54.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2018). Cümcüme Sultan Hikâyesinin İlk Mensur Türkçe Çevirisi. *İdil*, 7(48), 897-908.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2019). Cümcüme Sultan Hikâyesinin Harezmi Türkçesi Nüshaları Üzerine. *Yeni Türkiye İlk Dönem Türkçe İslamî Eserler Özel Sayısı II*, 106, 424-429.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2019). Farsça Bir Cümcüme Sultan Hikâyesi: Comcome-Nâme Ez Gofte-İ Şeyh Attâr. *Acta Turcica (Polonya ve Türk Dünyası Özel Sayısı)*, 209-226.

Daşdemir, Ö. (2015). Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikâyesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 387-414.

Erol, M. (2007). Cümcüme Sultan Destanı'nın Anadolu ve Tatar Eş Metinleri Üzerine Bir Mukayese. In Türkmen, F. & Gülsevin, G. (Eds.), *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme/İzmir) Bildiri Kitabı* (pp. 1125-1136). Ankara.

Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İkü Yayınevi.

Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin ve Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi].

Köktekin, K. (2018). Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitân-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 311-335.

Köprülü, M. F. (1977). Fuzûlî. *İslâm Ansiklopedisi IV*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara, 686-699.

Köprülü, M. F. (2020). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kösoğlu, N. (2001). *Tatar Edebiyatı II. Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 18*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kösoğlu, N. (2004). *Başkurt Edebiyatı I. Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 29*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Merhan, A. (2013). Dâsitân-ı Cümcüme: Anadolu'da Türk Diliyle Yazılmış İlk Cümcüme Sultan Destanı. In *VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, 20-25 Ekim 2008* (pp. 3133-3146). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ørum, O. G. (2017). Uşşitil-Gumguma or “The Story of The Skull” with Parallel Versions, Translation and Linguistic Analysis of Three 19th-Century Judaeo-Arabic Manuscripts from Egypt, Supplemented with Arabic Transliteration. Leiden-Boston: Brill.

Önler, Z. (1991). Manzum Halk Hikâyelerinden Cümcüme Sultan. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 351-367.

Padwick, C. E. (1930). The Nebi ‘İsa and The Skull’. *The Muslim World*, 20(1), 56-62.

Tansel, F. A. (1970). Cümcüme Sultân Ottoman Translations of the Fourteenth Century Kipchak Turkic Story. *Archivum Ottomanicum*, 2, 252-269.

Toker, M. & Uygun, M. (2017). Cümcümenâme'nin Çağatay Türkçesi İle Yapılmış Bir Çevirisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42, 23-35.

Toker, M. & Uygun, M. (2017). *Çağatayca Cümcümenâme*. Konya: Palet Yayınları.

Toker, M. & Uygun, M. (2020). Hüsam Kâtip, Cümcümename (İnceleme, Metin, Aktarma, Dizinler, Tıpkıbasım). Konya: Palet Yayınları.

Tottoli, R. (2003). The Story of Jesus and the Skull in Arabic Literature: The Emergence and Growth of a Religious Tradition. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 28, 225-259.

Türker, Ç. (2011). *Manzum Halk Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Dizin)*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]

Genel Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. Vd. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. et al. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- And, M. (2004). *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Argunşah, M. (2002). *Kirdecî Ali, Kesikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirci, Ü. Ö. & Ş. Korkmaz (2008). *Şeyyâd Hamza, Yûsuf Ve Zelîhâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ediskun, H. (2007). *Türk Dil Bilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2004). Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 32, 1-16.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kartal, A. (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi, Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kavruk, H. (1999). *Eski Türk Edebiyatı'nda Mensûr Hikâyeler*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Khalidi, T. (2003). *Müslüman Hazreti İsa*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kocasavaş, Y. (2004). *Türkçede Şahıs Zamirleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin Ve Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz-Bulut, T. (2017). *Arzu İle Kanber Hikâyesi (Milli Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 Ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2) (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Örnekleriyle Türkçe Sözlük I-IV (1995-1996). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pennacchiotti, F. A. (2005). *Versioni Cristiane e Giudaiche di una Legenda Islamica. Redefining Christian Identity*. In J. J. Van Ginkel (Ed.), *Cultural Interaction in the Middle East Since the Rise of Islam* (pp. 291-299). Louvain: Peeters.

Steingass, F. J. (1970). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Librairie Du Liban Publishers.

Şahinoğlu, N. (1991). Attâr Feridüddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 95-98.

Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahi-yat Fakültesi Yayınları.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-77). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I: A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazmanın Orjinal Resimleri



Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 08b-09a

دهنسون اور زيارت ايدن اوم
 عيسى عليه السلام كنه كن بولنه
 كوروي بول اور برور بانق اوم
 عيسى بنعمر كوروب ايدر عجب
 آل كوروب و عا قداپ همان
 و كاه اويدي نه پيتر اول باش
 كم نك كمش اول باقك مارتنه
 سولدي عيسى نه عالين سر ستر
 معن ايدن خنكرتي عيسويك بوا
 خوش نصيح و باريزي اكا اول كنم
 شوقيله لاله الا الله و دي
 چو كنه عيسى عليا ايسو لسوري
 و دي ايدنه چو اوسون اول باش

اهلستان دن و رايه ايدنه اوم
 كلانه دي ايشو و دنيا حارسنه
 چو پويوب طبرك ايجنه خوش بوز
 اونه همان ايدن ايدن عجب
 ديله كاهي سولدي باش اول ايدن
 كور ايدن ايدن و دنيا اول باش
 هر نك كمش ايك احوال پسته
 كده اي ماري خنكرت ايدن ستر
 خوشالي دن عا و اكا بوا
 اول حكيم اول حكيم اول حكيم
 سن ستر عيسويك اول روح ايدن دي
 ايدنه ايدنه ايدنه ايدنه ايدنه
 سولكم سولكم اوله هم ايدنه ايدنه

اول باش

اول باش و دي ايدنم حاليم سلام
 اكاكه مندك عترت كنن اله ستر
 و دنيا و سلكان ايدن عايت اول
 اقا فاطمه و ابي سالي و ابي قاسم
 كنه كنم ني محمد و صا غنچه بوندي
 و اري ايدن اول ابي نيك و اول اشتم
 خوش بونجه كاهل خوب ايدن
 اول ايدن نيك و دي اول ايدن
 و دنيا ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 نيك اول اول ايدن ايدن ايدن ايدن
 نيك و دي ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 نيك و دي ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 نيك و دي ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن

ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن
 ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن ايدن

۱۰

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 09b-10a

1	كفون اوقش بونلر ييشون ييشون	باله باغ حسانم كم ييلور ايدي	بيلك سمر قندك كلور بي ماه ووش	بيلك ده جي چندت كلور بي قرا ووش
2	جملة مالي بتم ايدي اي خاصم	كلما بقه بتم ايدي اقله بتم تمام	بويشكر ايدي دوين كونن شمار	لش ايديم الينيك قلع شمار
3	الورد ي بالعلانه بوجه باج	قوي بكاره كلور ايدي سخل	قوي سون بوش ايدي اولك صولاه	لوعيا هج ووشان باسكا
4	هم ده جي بيلك خامس كر نيم	هم برونه لار ايدي لايك نيم	ايقت قوس قف لك ايدي	الهي بيله صياح اثاره بيم وارايدي
5	خوش طونانم اول قوختا ايدي	طويرونم كونه نوز بيلك اكلان	ايوشدن بويكوي موزونه ايدي	العه العون قو طلاه بيلك ايدي
6	كم اوله بكون بلكا قوشوا كاه	كونه بيلك العون ويرد بوشوا له	كيدوكي كاه ايدي اول قوالريك	موقري هم كوش ايديم اترك بيلك
7	لار ايدي خامس ده جي ايدي قوتم	اول نده عوج ايدي نوز بيم	شاهدي بات ايديوب اونوش ايدي	دوناي باشا شاه طومش ايديم
8	عالي طومش ايديم ايوا بيم	لفيا حسان ايدي بوش ايديم	براشت كم نواله و صف لما اكنم	اونايكي بيلك ادي ، خاتون عو بيم
9	حسرت ايديم ايشدا يدي سوزدي	مركبي كم كورا ايديم بوزدي	اون ايكي بيلك قو قون بوش ايدي	اونايكي بيلك ارك او غلام وارايديم
10	بججه سلطان مولا كلور يه ادا	طومش ايدي عاليه ايله ادا	بوسيك كيدوكي ده باج ايدي	قونك باشه العون باج ايدي
11	كند ي حالين چون وادتا اولدي	بوسونجي بويك حيايت ايدي	ايكي بيلك ايله بوزدي كون بوبون	بيلك ونا و بيلك اكون بيله قوني
12	بلكا بجه اولدي وكي سن ايشت	دهي عيسى بجه يه نايشت	خونك سونم كونه كلدي باشه	كونه بيلك بطلان طوز كيه دي ايدي
13	اللي بجه صوره صوره غله	جان ايدي عيشي كوره وكونك	يشون ييلور ايدي اي اخب	كونه بيلك موزونك ايدي حاجي

الذبي كما في سح اكل	كدي صاكد نكحارت ابله كحل
اولا دين اول شرو باش اكلدي	سولدي عسكيه عسكيه عسكيه
وهي فنيان ياشاوه هوجوزان	اولا كيكيلي نيل سوزم وكيلان
يزكون اعندي سح باشم سحر	حزبون اعزدي ستر نيم
وامش ايتم زكهم حاشه بن	كم فوداي نيم بو ناديك سنير
يو پير باشي خوست اند پير	كرجه بكا عزت اند پير
بن حاشه چون اوده دم بلسم	اربه كوز سله نيه كلك بيه
چون حاشه خنده اعز باشم	حله ياندي اونه اعجم طيشم
كوزمه اوله قولا بو جهان	شهر سدران اوده و زو باله جان
كله حاكمه عكركن و اراي	همه يني علقم يرك ايدي ب
چون مال و زوم سله ارايان	عزوم قديم نرسكه كده ارا
همه يني حاشه قلدي باسا	وانو نجه غات اركوي باسا
اول عكركن باسا قلدي علاج	نومه قائله كوي چون سح

دولسا

دولسا علاج اول بو كون	كوزمه كوزم كوزم كوزم
غصه لوزيه خيمه اولديك سائل	كم طوله كوزم اوتت يرون
حاش اولدي كوزم و زو قني كون	كله كالسا فسان ايبي ناسه
هب و شليم يوزيه و فوون	برقع و زوي كا سوله اولو
وزوي حله ستر يرك كوي	عشق بيلك سله كم بلسه
چوزكه كوزم كوزم كوزم	جان ايبي نيك بولون كركن بوز
كم طوله كوزم اوتت يرون	اول و عشق كوزم يني نيل
كله كالسا فسان ايبي ناسه	اوله اولدي باسك نيل ايبي

12

Millî Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 9991/2, 11b-12a

زدی هیتله اول باقا نغلا
 عاقبت ایدی اجل اولدم نیک
 نای قوش ده و کله کونویس
 اولغ نگریم جمله سوزیدی بوزیدی
 ایدی کونیا قسین و قان
 کون و بگریم نغلا قانیا یوز
 جمله نکل ندرک اوله اقیاق
 زله کون باقا اقله سندان کون
 ایدی طارقه قوش بکریم
 دوزدی قوش جمله سوز کونیا
 قوش کون قوشه کل بکر
 باقا کون بوز کونیا قوش بکر
 کونیا بوز کون باقا ایدون عذاب

حسیله اوله دوزیدن ایدی سغلا
 سغلا اولدی بخت استراب
 زاری قلوب کون اولدی بکر
 عاشق اوله و کون کونیا اوزدی
 فاده کون قوش بکر و کون
 اده و اکان کون کون ایدوش
 قیلیم ایچون یاش بکر
 نه اقله اقله سوز کونیا
 کونیا بوز کون اولدی عین ایدیم
 بکریم قلدیم بکریم یا کون
 ایدی قوش کون کون و کون بکر
 دوزدی قوش ایدیم بکریم
 بکریم قوشه کل بکریم

بوسکیر

بوسکیر بوسکیر اول کلک
 اولیا اول قوش دوزدی اول
 دوزیده ایدی بکریم ایشک کون
 بوزیم و اولدی کونیا اول
 ایدی بکریم بکریم بکریم
 کونیا بکریم بکریم کون
 بکریم کون بکریم بکریم
 سکریم بکریم دوزدی کونیا
 بوزیم اول عمو بکریم باقا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا

بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا
 بکریم بکریم بکریم کونیا
 کونیا بکریم بکریم کونیا

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 12b-13a

آمانه آمدنكم سووم اي سزا
 كم فطركم بزيديت هب كچرس
 كيداي توبكم اولوكلان وكم اولوز
 حقا ابدكم بكم طوندت بكم
 اولو طوندتكم اولوكلان وكم اولوز
 بزيديتكم اولوكلان وكم اولوز
 چوكلا اولوكلان بالشمه اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان بزيديتكم اولوكلان

طرا صرا جمله سي وكم اي برة
 شوبله خنت كوتمش ايدم مقبر
 ووت ووشه غافلن كبروكلوز
 سوريه شوريه كورسك ايدم
 بيه بونل ايدم كورسك ايدم
 هم كلوبن ووشه اولوكلان
 حسانن كم نوكلان ايدم
 بونكلان ايدم ايدم ايدم
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان

لدير

الله بزيديتكم اولوكلان
 اولوكلان ايدم ايدم ايدم
 بيه بونل ايدم ايدم ايدم
 حسانن كم نوكلان ايدم
 بونكلان ايدم ايدم ايدم
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان

بونكلان ايدم ايدم ايدم
 بيه بونل ايدم ايدم ايدم
 حسانن كم نوكلان ايدم
 بونكلان ايدم ايدم ايدم
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان
 وكم اي بزيديتكم اولوكلان

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 13b-14a

<p>بأرضين كوزي كوزي كوزي ايمان حجة سلكان ايمان آبي اناك رسته بوزويل ووزي اول ووناوه توبه ايدوب بوزوندي حقدت ياك حو نظركلر كوزي ياشو كور و قيا في حقي يا زاي فاعلات فاعلات فاعلات</p>	<p>كعبه القبر كاجنسن حبرن احمر ربه الفغور</p>
<p>بجمله كلر ناموده كوزون غلاب تكري اراوي بي حقا سره پسر اون يدي عيقليله بونو باله بايتم ايشانه من اخلدي عجب قيب سوي قيلم قيه طبر فريك ووناوه كوزون كوزي بونا و بيله سبرن ارفيله كوزي وونايه كلم تكري بوزون بيلم سوزي سوزل حوندل اولديجا تا عيسو اناي بكار اكي كوش صندقيله قلاي نماز حاجه صيغ اناك قلاي قون عيسو قنبره غاه قلاي اكا ابي اوي سيلم قوزي عيسو اناك</p>	<p>تا ارضيه اولديك خطاب يا ايو اولون و سوزون كوزون پسر بدي بونو ناله حصادن كينتم كي عجب ايلدي بوع بر قيب ودي بونو طاهر دم ووناوه بيم ايجون تكريه سوزيله سبرن تكريتك بونو بيلك اناي بيلم كل بيم حاجتري ايله قون ادي اناك صندقيله اول بوزون اكو بوزون حقدت اناي بيلم صديقيله قلاي و غاسين اناي اول بوزون اولدي لطف اناي حقدت اولون روزنجون قيس اناك</p>

15

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 14b-15a